

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MOĞOLLAR DÖNEMİNDE ANADOLU'DA YAŞANAN TÜRK İNSAN
KAYBI**

**HAZIRLAYAN
Kardelen KARAAĞAÇ**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU**

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Namık MUSALİ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN

KASTAMONU – 2019

TEZ ONAYI

Kardelen KARAAĞAÇ tarafından hazırlanan “**Moğollar Döneminde Anadolu’da Yaşanan Türk İnsan Kaybı**” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve **oy birliği / oy çokluğu** ile Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi

(B-Şen)

Prof. Dr. Namıg MUSALI
Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN
Sinop Üniversitesi

22./02/2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

Kardelen KARAAĞAÇ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MOĞOLLAR DÖNEMİNDE ANADOLU'DA YAŞANAN TÜRK İNSAN KAYBI

Kardelen KARAAĞAÇ

Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Türkiye Selçuklu Devleti, Süleymanşah tarafından 1075 yılında İznik'te kuruldu. Kurulduğu andan itibaren iskân ve imara önem veren Türkiye Selçuklu Devleti, I. Alâaddin Keykubâd döneminde en parlak ve ihtişamlı dönemini yaşadı. 1230 yılında Harzemşah Devleti ile yapılan Yassıçemen Savaşı sonucunda Harzemşah Devleti yıkıldı. Bu devletin yıkılması ile Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollar ile sınır komşusu oldu.

Bu komşuluk sonucu Moğollar her zaman Selçuklu Devleti'nin gücünden çekinmiş ve onları yakından takip etmişlerdir. 1240 yılında çıkan Babaî İsyanı'nın bir türlü bastırılmadığını gören Moğollar aynı yıl içerisinde Cormagon Noyan komutasında bir Moğol birliği ile Ani'yi ve ardından Kars'ı kuşatarak ele geçirmişlerdir. Bu şehirlerde büyük yağma ve talan yaptıktan ve şehir halkının çoğunu kılıçtan geçirdikten sonra başkentleri Muğan'a geri dönmüşlerdir.

Moğolların sürekli Anadolu'ya gelerek yağma ve talan yapması Türkiye Selçuklu Devleti'ni harekete geçirerek Moğollara karşı bir askeri hareket düzenlemelerini sağladı. 1243 yılında yapılan Köseadağ Savaşı'nda Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara karşı savaşı kaybetti ve ağır bir darbe aldı. Böylece Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara tâbi bir devlet halini aldı ve yükseliş döneminden yıkılış sürecine girdi.

Köseadağ Savaşı'nın ardından Anadolu'ya gelen Baycu Noyan, burada büyük katliamlar yaptı ve birçok şehirde yağma ve talanda bulundu. Baycu Noyan, Anadolu'ya giren ilk Moğol valisi olsa da son olmadığı kesindi. Baycu Noyan'ın ardından Anadolu'ya Hülagu, Alıncak Noyan, Abaka ve Geyhatu gibi önemli Moğol ilhanları ve noyanları gelmiş olmakla birlikte bunlar da Anadolu halkını öldürmekten geri durmamış birçok şehri yağmalamaktan da çekinmemişlerdir.

1277 yılında Anadolu'dan gelen yardım çağrıları sonucunda Memlûk Sultanı Baybars, Elbistan ovasına gelmiş ve burada önemli bir Moğol kuvvetini yok etmiştir. Moğolları bozguna uğratan Baybars, Anadolu halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır. Ancak Anadolu halkının sevinci Baybars'ın gitmesi ile son bulmuştur. Abaka han bu olayı öğrendiği zaman Anadolu'ya gelerek binlerce Türkmen'in öldürülmesine neden olmuştur.

Moğollara karşı her zaman Türkmen beylerinin yanında olan Anadolu halkı bağımsızlık mücadelesinden hiç vazgeçmemişlerdir. Karamanoğulları, Germiyanogulları, Denizli

Türkmenleri vd. Türk beyleri her zaman Moğollara karşı durmuşlar ve onların Anadolu’da daha fazla ilerlemelerine engel olmuşlardır. Aralarında geçen çetin savaşlar sonucunda önemli komutanlarını hatta beylerini bile kaybetseler dahi her zaman Moğollara karşı dimdik savaşmışlardır.

Moğollardan yeterince zarar gören Anadolu halkı, bu zararı telafi etmek için çok çabalamışlar ancak bu dönemde Anadolu’da birçok kez kıtlık yaşanmış ve bu yüzden zirai ihtiyaçların artan fiyatları halkın açlıktan ölmesine neden olmuştur. Anadolu halkını yaralayan sadece kıtlık değil aynı zamanda Moğolların yaptıkları katliamlardan şehirlerde ortaya çıkmış veba hastalığı olmuştur. Bunun neticesinde Moğollarının elinden kurtulan halkın bir kısmı da veba salgınları sonucu hayatını kaybetmiştir.

Bu doğrultuda tezimizde; ana kaynaklar ve tetkik eserler ışında 1235-1335 yılları arasında Anadolu içlerine giren Moğol han ve noyanlarının Anadolu halkına karşı yaptıkları kıyımları, Türkmenlerin onlara karşı giriştikleri bağımsızlık mücadeleleri ve bu mücadeleler sonucunda yaşanan insan kayıpları ele alınmıştır. Aynı zamanda Türkiye Selçuklu Devleti’nde yaşanan taht kavgaları sonucunda önemli Devlet adamları ve komutanlarının kayıpları, devlet adamları arasında siyasi çekişmeler sonucunda yaşanan kayıpları ve son olarak ise bu yıllar arasında yaşanan doğal afet, kıtlık ve veba salgınları sonucunda Anadolu’da yaşanan Türk insan kayıpları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollar, İlhanlılar, Anadolu Nüfusu, Türk İsan Kaybı, XIII-XIV. yüzyıllar.

ABSTRACT

Master Thesis

The Casualties Of Turkish People Residing In Anatolia In The Mongolian Period (1243-1335)

Kardelen KARAAĞAÇ

Kastamonu University

Institute of Social Sciences

Department of History

Supervisor: Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

The Turkey Seljuk Empire was founded by Süleymanşah in İznik in 1075. The Turkey Seljuk Empire, which gave importance to the settlement and reconstruction since it was established, experienced its most brilliant and magnificent period during the reign of Alâaddin Keykubâd I. In 1230, the Kharzemshah Empire was collapsed as a result of Yassıçemen war. With the collapse of this state, the Turkey Seljuk Empire became a border with the Mongols.

As a conclusion of this neighborhood, the Mongols have always abstained from the power of the Turkey Seljuk Empire and followed them closely. Realizing the Babai revolt of 1240 which could not be suppressed, Mongols laid siege to the city of Ani and then the city of Kars under the command of Cormagon Noyan in the same year. Having plundered and looted the city and slaughtered many of the city's people, they returned to their capital, Mugan.

Mongols perpetual invasion and plunder of Anatolia caused the Turkey Seljuk State to organize a military movement against the Mongols. The Turkey Seljuk Empire lost the war against the Mongols and took a heavy toll in the Kösedağ War made in 1243.

Occupying Anatolia, Baycu Noyan made massacres and plundered many cities following the Kösedağ War. Baycu Noyan was not the first and the last Mongolian governor to invade Anatolia. Apart from Baycu Noyan, such noyans and ilkhans as Hülagu, Alıncak Noyan, Abaka and Geyhatu also invaded Anatolia and did not refrain from slaughtering Anatolian people and plundering many cities.

As a result of the calls for assistance from Anatolia in 1277, Baybars the Mameluke Sultan arrived at the Elbistan plain and defeated much of Mongol army. Having defeated the Mongols, Baybars was welcomed by the people of Anatolia. However, the joy of the people of Anatolia ended with the departure of Baybars. When Abaka acknowledged the incidence, on raiding Anatolia, he massacred thousands of Turkmens.

The Anatolian people being always together with the Turkmen chiefs against the Mongols never gave up their struggle for independence. Karamanoğulları, Germiyanogulları, Denizli Turkmens and other Turk beys have always stood against the Mongols and prevented them from further advancing in Anatolia. The Anatolian people always fought against the Mongols,

even when they lost their important commanders and their beys as a result of the fierce battles between the Turks and the Mongols,

Having suffered from the Mongols, the Anatolian people tried hard to compensate for the damage, but during this period there was much famine in Anatolia. As a result of the increasing prices of agricultural needs caused people to die of hunger. It was not the famine that devastated the people of Anatolia but the plague that broke out in the cities resulting from the massacres of the Mongols. Therefore, some of the population surviving the Mongols lost their lives as a result of plague epidemics.

From this perspective; the massacre of Mongol khans and noyans invading Anatolia, the independence struggle of Turkmens' against the Mongols and the human loss during those invasions were discussed in the study. In addition, the loss of remarkable statesmen and commanders as a result of the fights for the throne in the Turkey Seljuk Empire, the statesmen loss due to the political conflicts and finally the loss of Turkish people in Anatolia on account of the natural disasters, famines and plague epidemics throughout those years were examined in the research.

Keywords: Turkey Seljuk Empire, Mongols, Ilkhans, Anatolian Population, Turkish Human Loss, XIII-XIV. centuries.

ÖNSÖZ

1243 Köseadağ Savaşı sonucunda Türkiye Selçuklu Devleti yükseliş döneminden hızlı bir çöküş dönemine geçerek Moğollara tâbi bir devlet olmuştur. Anadolu'ya hızla yayılan Moğollar, girdikleri her şehirde yağma ve talanda bulunarak şehir halkını da öldürmüşlerdir. Bu dönem içerisinde taht kavgası ile uğraşan sultanlar ve devlet adamları Moğolları durduramamışlardır. Moğolların Anadolu içlerine hızla yayılması Türkmen beylerini rahatsız etmiş ve Moğollara karşı bağımsızlıkları için isyan etmişlerdir. Türkmenlerin bu girişimi Moğolların Anadolu içlerinde ilerlemesini bir nebze de olsa durdurmuştur. Ancak yaşanan taht kavgaları ve aynı zamanda devlet adamları içerisindeki ayrı görüşler Anadolu'da bir birliğin oluşmasını engellemiştir. Moğolların Anadolu'ya gelme süreci ve Anadolu'da yaptıkları kıyımlar hakkında kaynaklarda bir hayli bilgi mevcut olsa da insan kayıpları ile ilgili rakamlar noktasında net bir cevaba ulaşmak elbette mümkün olamamaktadır. Bu tezin amacı; 1243-1308 yılları arasında Türkiye Selçuklu sultanları ve devlet adamlarının; 1308-1335 yılları arasında ise Selçukluların halefi olan siyasi teşekküllerin Moğollara karşı tutum ve davranışları, Türkmenlerin Moğollara karşı giriştiği bağımsızlık mücadelesi ve Moğolların Anadolu'da bulundukları süre boyunca yaşanan doğal afetler ve salgın hastalıklar sonucunda Anadolu'da yaşanan insan kaybını kaynaklar ışığında ortaya koymaktır.

Moğolların Anadolu içlerine girmesi ile bu coğrafyadaki asayiş ve düzen bozulmuştur. Başta Türkmenler olmak üzere önemli devlet adamları Moğollara karşı isyan girişiminde bulunarak bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Türkmenlerin bu isyanını bastırmak için gelen Moğol noyanları Anadolu'da büyük katliamlar yapmışlardır. Moğolların bu davranışları sonucunda Türkiye Selçuklu devlet adamları arasında çatışma başlamış, bir taraf Moğol hâkimiyetine tamamen karşı çıkarken diğer taraf ise Moğol hâkimiyetini kabul ederek Moğol taraftarlığı yapmıştır.

Bu dönemde Selçuklu sultanları Moğol hâkimiyetine karşı nasıl bir tutum sergilemişlerdir? Selçuklu devlet adamları arasında Moğol taraftarı olanlar var mıdır? Türkmenlerden ne kadar insan Moğollar tarafından öldürülmüştür? Moğol noyanlarının Anadolu'da yaptığı katliamlar sonucunda kaç kişi hayatını kaybetmiştir? Bu ve buna benzer sorulara verilecek cevaplar neticesinde XIII-XV. yüzyıllar Anadolu'sunun Türk nüfus potansiyelindeki değişimlerin tespit edilmesi mümkün olacaktır.

Ana kaynaklarda ve yapılan çalışmalarda, Moğollar tarafından yapılan bu istilalar sonucunda Anadolu’da yaşanan Türk insan kayıpları hakkında bazı kaynaklar rakam ile bilgi verirken bazı kaynaklar ise genel ifadeler kullanmıştır. 1243 yılından itibaren başlayan Moğol zulmü ve yaşanan insan kayıpları hakkında derli toplu bilgi bulunmamakla birlikte net bir sayı da belirtilmemiştir. Bu çalışmamızda Moğollar döneminde Anadolu’da yaşanan Türk insan kayıpları belirlenerek bu dönemde yaşanan talan ve zulümler de ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda tezimizin birinci bölümünde; Büyük Selçuklu Devleti’nin kuruluşundan itibaren başlayarak Türkiye Selçuklu Devleti’nin yükseliş döneminin mimarı I. Alâaddin Keykubâd’a kadar Türkiye Selçuklu Devleti’nin kuruluş ve yükselme yılları ele alınmıştır.

İkinci kısımda; “Savaşlar sonucunda Yaşanan Türk İnsan Kaybı” başlığı altında Moğol Noyanı Cormagon Noyan’ın Ani, Kars ve Erzurum istilasını, ardından 1243 Köseadağ Savaşı ve bu savaş sonucunda Baycu Noyan’ın Anadolu’yu istilasını anlatılmıştır. Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan’ın Hülagu’nun huzuruna gitmemesi üzerine Hülagu’nun Anadolu’ya gelmesi, ardından Alıncak Noyan’ın Sultan II. İzzeddin Keykâvus’u ve Türkmenleri itaat altına almak için Anadolu’ya gelmesi, 1277 yılında Baybars’ın Elbistan ovasında Moğolları hezime uğratması sonucunda Türkmenleri cezalandırmak adına Abaka Han’ın Anadolu’ya gelmesi anlatılmıştır. Son olarak Geyhatu’nun son dönemlerde artan Türkmen isyanlarını durdurmak için Anadolu’da yaptığı yağma, talan ve katliamlar incelenmiştir.

Üçüncü kısımda; Anadolu’da Moğol hâkimiyetine karşı çıkan Anadolu beyleri ve Türkmenlerin isyanları ve bu isyanlar sonucunda yaşanan insan kayıpları hakkında genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü kısımda; Türkiye Selçuklu Sultanları arasındaki taht kavgaları ve bunun sonucunda önemli devlet adamları ve komutanlarının kayıpları ve bu ölümlerin devlete olan etkisi hakkında bilgi verilmiştir.

Beşinci kısımda; Moğol devlet adamlarının Anadolu’ya gelerek zaten zor durumda olan Anadolu halkından fazla vergi toplamaları, zenginlerin mallarını işkence ile ellerinden almaları ve bu yüzden hayatını kaybeden insanların oranı hakkında bilgi verilmiştir.

Altıncı kısımda; Moğol noyanlarının Anadolu’da bulundukları sırada, kendi bağımsızlıkları için bu bölgede isyan etmeleri ve bu isyanlar sonucunda yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmiştir.

Yedinci kısımda; Moğol hâkimiyeti altında olan Türkiye Selçuklu devlet adamlarının birbirleri ile mücadeleleri sonucunda yaşanan insan kayıpları anlatılmıştır.

Sekizinci kısımda; Anadolu Selçuku Devleti'nin komşu ülkeleri Trabzon Rum Devleti, Bizans ve Ermeniler ile olan ilişkileri hakkında bilgi verilmiştir.

Dokuzuncu kısımda; Moğolların Anadolu'da bulundukları süre boyunca yaşanan doğal afetler ve salgın hastalıklar sonucunda yaşanan insan kayıplarından yönetiminin zafiyeti ortaya konulmuştur.

Moğollar Döneminde Anadolu'da yaşanan Türk insan kaybı araştırılırken birinci elden kaynaklar, tetkik eserler, ilgili tezler ve makalelerden yardım alınmıştır. Akademik dil, üslup ve metot takip edilmiştir.

Tez çalışmam sırasında bana her türlü desteğini esirgemeyen çok kıymetli danışman hocam, sayın Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU'na ve yine benden desteğini hiç esirgemeyen her koşulda arkamda duran ve bana güvenen canım ailem, rahmetli ananem başta olmak üzere Tekmile GÜRSOY'a ardından Dilek, Mehmet, Haydar, Hakan KARAAĞAÇ'a sonsuz teşekkür ederim.

Kastamonu

Kardelen KARAAĞAÇ

Mart / 2019.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR.....	xiii
1. GİRİŞ	1
2. SAVAŞLAR SONUCUNDA YAŞANAN TÜRK İNSAN KAYIPLARI	7
2.1. Ani ve Kars'ın Moğollar Tarafından İstilas ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı....	8
2.2. Erzurum'un Moğollar Tarafından İstilas ve Bu Esnada Yaşanan Kayıplar	9
2.3. Köseadağ Savaşı ve Sonrasında Yaşanan İnsan Kayıpları.....	10
2.4. Baycu Noyan'ın Anadolu İstilas ve Bu Esnada Yaşanan Kayıplar.....	12
2.5. Baycu Noyan'ın Anadolu'yu İkinci İstilas ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı ...	16
2.6. Hülagu Han'ın Anadolu'ya Gelmesi ve Bu Esnada Yaşanan Kayıplar	20
2.7. Alıncak Noyan'ın Anadolu'ya Gelmesinin Ardından Yaşanan İnsan Kayıpları	23
2.8. Abaka'nın Anadolu'yu İstilas ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı	26
2.9. Geyhatu Han'ın Anadolu'yu İstilas ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Kayıpları	32
3. İSYANLAR SONUCUNDA YAŞANAN TÜRK İNSAN KAYIPLARI.....	34
3.1. Ağaçeri Türkmenlerinin İsyan ve Bölgede Yaşanan İnsan Kaybı	34
3.2. Denizli Türkmenlerinin İsyan ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Kaybı	35
3.3. Karamanoğulları Türkmenlerinin İsyan Edip Konya'yı Ele Geçirmelerinden Sonra Bölgedeki İnsan Zaiyatı (1276-1291).....	37
3.4. Hatiroğlu İsyan ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Kayıpları.....	47
3.5. Germiyanoglu Türkmenlerinin İsyan ve Bölgede Yaşanan İnsan Kayıpları.....	50
3.6. Hurmaoglu ve Emir-i Âhur Esad İsyanları Esnasındaki Nüfus Zaiyatı	52
3.7. Şah Melik İsyan ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı	53
3.8. Kızıl Hamid İsyan Esnasında Yaşanan İnsan Kayıpları.....	54
3.9. Melik Kâmil Mehmed'in Cezalandırılması Esnasındaki İnsan Kayıpları.....	55
3.10. Cahioğlu İsyan ve Bu Esnada Yaşanan Kayıplar	56
4. SELÇUKLU TAHT MÜCADELELERİ SONUCUNDA YAŞANAN İNSAN KAYIPLARI.....	57
4.1. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykâvus'un Taht Mücadelesi	57
4.2. Şehzade Kılıç Arslan'ın Taht Mücadelesi	74

5. MOĞOL DEVLET ADAMLARININ BASKILARI SONUCUNDA YAŞANAN NÜFUS KAYIPLARI.....	77
5.1. Nizameddin Yahya	77
5.2. Nâib Kemâleddin Tiflisî, Müstevfî Şerefeddin Osman, Vezir Cemâleddin Mehmed ve Pervâne Mehmed Bey	78
5.3. Sultan III. Alâaddin Keykubâd'ın Maiyeti'nin Yaptığı Zulümler.....	80
5.4. Selçuklu Veziri Fahreddin Kazvinî	82
5.5. İrencin Noyan	83
5.6. Emir Çoban.....	86
6. ANADOLU'DA MOĞOL NOYANLARININ İSYANI ESNASINDA YAŞANAN NÜFUS KAYIPLARI.....	87
6.1. Toğaçar Noyan İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Kayıpları	87
6.2. Baltu Noyan İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Kayıpları.....	88
6.3. Sülemiş Noyan İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı	89
6.4. Demirtaş Noyan'ın İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı	91
7. SELÇUKLU DEVLET ADAMLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER SONUCUNDA YAŞANAN TÜRK İNSAN KAYIPLARI.....	95
8. TÜRKİYE SELÇUKLULARI İLE KOMŞU DEVLETLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER ESNASINDA YAŞANAN İNSAN KAYIPLARI.....	100
8.1. Trabzon Rum Devleti İle İlişkiler ve Yaşanan İnsan Kayıpları	100
8.2. Bizans ile İlişkiler ve Yaşanan İnsan Kayıpları.....	103
8.3. Ermeniler ile İlişkiler ve Yaşanan İnsan Kayıpları	110
9. DOĞAL AFETLER VE SALGIN HASTALIKLAR SONUCUNDA YAŞANAN İNSAN KAYIPLARI.....	116
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	123
EKLER.....	131
EK-1. Tablolar	131
Ek-2. Haritalar	140
Ek-3. Resimler	142
ÖZGEÇMİŞ.....	146

KISALTMALAR

age: Adı geçen eser

agm: Adı geçen makale

agtz: Adı geçen tez

Bkz: Bakınız

C: Cilt

Çev: Çeviren

Edt: Editör

s: Sayfa

S: Sayı

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yay. Haz: Yayına Hazırlayan

y.y. Yayın Yeri Yok

vd: Ve Diğerleri

vb: Ve Benzeri

1. GİRİŞ

Selçuklu Devleti'nin kurulmasından önce Selçuklu ailesi, Maveraünnehir'de, Karahanlı ve Gazneli Devletlerinin baskıları altında, çok güç şartlarda hayatlarını sürdürmekte idiler. Bu yüzden Selçuklular yeni yurt arama ve edinme zorunluluğu duydular. Türkistanlı Müslüman Türk gazilerin Bizans'a karşı uzun yıllar yapmış oldukları gazalardan dolayı Anadolu biliniyordu. Anadolu'yu yurt edinme amacıyla Çağrı Bey 1018 yılında keşif seferi yaparken Tuğrul Bey, Selçuklu ailesi ile çöllere çekildi. Çağrı Bey 3 bin atlısı ile Azerbaycan yoluyla Doğu Anadolu topraklarına girdi. Burada bulunan Ermeni ve Gürcü prenslikleri, doğrudan Bizans'a bağlı olduklarından Çağrı Bey kendisine karşı koyabilecek bir güç bulamadı. Çağrı Bey Doğu Anadolu sınırlarını aşarak Van Gölü dolaylarına geldi, buradan da Nahcivan ve Nik bölgelerini istila etti. Daha sonra Maveraünnehir'e dönen Çağrı Bey, kardeşi Tuğrul Bey'in yanına giderek, keşif seferi hakkında ona rapor verdi. Çağrı Bey "Biz, buradaki güçlü devletlerle yani Karahanlı ve Gazneli devletleriyle mücadele edemeyiz, ancak Horasan, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya gidip oralarda hükümlan olabiliriz, zira oralarda bize karşı koyabilecek bir kuvvete rastlamadım" diyerek Tuğrul Bey'i batıya doğru harekete teşvik etti. Selçuklu Devleti, Çağrı Bey'in verdiği bilgiler doğrultusunda Horasan'da kuruldu. Yapılacak Gaza ve fetihler batı yönüne doğru yapıldı ve bu sayede Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi yönünde olumlu sonuçlar alındı.¹

İlk Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey zamanında, Selçuklu Devleti'nin planları doğrultusunda Türkiye Selçuklu askerî hareketleri Kızılırmak'a kadar ilerlediyse de bu hareketler fetih niteliği taşımamıştır. Ancak bu hareketler sonraki yıllarda fetih ve yerleşmeye uygun bir zemin hazırlamasından dolayı önemlidir. Tuğrul Bey, devlet içinde çıkan isyanlardan dolayı Anadolu'nun fethiyle yakından ilgilenememiş ancak Selçuklu şehzade ve emirleri Anadolu içlerine sık sık akınlar düzenlemişlerdir. Fakat bu akınlar kalıcı bir yerleşme sağlamamıştır.²

¹ Ali Sevim, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK, Ankara 2014, s.33-35; Osman Turan, **Selçuklu Tarihi Araştırmaları**, TTK, Ankara 2014, s.11.

² Sevim, **age.**, s.53.

Sultan Alp Arslan, devlet yönetiminde istikrarı sağladıktan sonra, Sultan Tuğrul Bey zamanında yapılan Anadolu seferlerini devam ettirmek istiyordu. Anadolu'ya sürekli akınlar yapan Tuğtekin sultanın huzuruna çıkarak ona bilgiler verdi. Tuğtekin'in yanına Tuğrul Bey zamanında Anadolu'da akınlar yapan Yakuti ve diğer Selçuklu emirleri ve Türkmen beyleri de katıldılar. Sultan Alp Arslan Anadolu'ya geldiğinde birçok yeri fethetti. Ardından Ermenistan'a girdi ve Ani kalesini kuşattı. Selçuklu ordusu şehir surlarını mancınıkla yıktı ise de içeri giremedi. Bu sırada şehri savunan muhafızların geri çekildiğini duyan Alp Arslan şehre güçlü bir hücum yaparak girdi. Askerler şehirde tahribatta bulundular ve bir kısım halkı da esir alarak İran'a götürdüler.³

Selçuklu emirleri Anadolu'da akınlar yapmaya devam ediyordu. Bizans İmparatoru Romen Diyojen, Selçuklu emirleri üzerine iki defa sefer düzenlediye de başarılı olamadı. Türkleri Anadolu'dan tamamen atmak isteyen Romen Diyojen bütün şehirlere haber gönderdi ve büyük bir ordu toplayıp Sivas şehrine geldi. Sultan Alp Arslan, Romen Diyojen'in büyük bir ordu ile geldiğini haber aldığı anda Halep'te idi. Sultan hemen kuşatmayı kaldırıp Urfa'ya geldi. Romen Diyojen'in askerleri ile Alp Arslan'ın askerleri karşı karşıya gelerek Malazgirt ovasında savaştılar. Diyojen'in ordusunda bulunan Uzlar ve Peçenekler Alp Arslan'ın tarafına geçtiler. Roma ordusunun savaş düzeni bozulunca mağlup olup kaçmaya başladılar. Sonuçta 1071 yılında Malazgirt ovasında gerçekleşen savaşta Selçuklu ordusu büyük bir zafer kazandı.⁴

Malazgirt zaferinden sonra Bizans'ın direnci kırıldı ve Türkler Anadolu'da hızla yayılarak Marmara kıyılarına kadar ilerlediler. Artık Türkler, istila ve yağma amaçlı değil, fethettikleri bölgelere yerleşmek için Anadolu'ya akın ediyorlardı. Romen Diyojen'in Malazgirt ovasındaki yenilgisinden sonra Alp Arslan, Selçuklu şehzade, emir ve Türkmen beylerinin Anadolu'da istila ve fetih hareketlerini sürdürmelerini emretmişti. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun etnik yapısı kısa sürede değişti.⁵

³ **Urfalı Mateos Vekayinamesi ve Papaz Grigor'un Zeyli**, (Çev: Hrand D. Andreasyan), TTK Ankara 2000, s.119-120; Sevim, **age.**, s.57; Ali Sevim, **Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah**, TTK, Ankara 1990, s.7-8.

⁴ **Urfalı Mateos Vekayinamesi...**, s.140-143; Sevim, **age.**, s.58.

⁵ Sevim, **age.** s.84-85.

Sultan Melikşah tahta çıktıktan sonra Kutalmışoğlu Süleymanşah, kardeşleri Mansur, Alp İlek ve Devlet (Dolat) ile birlikte diğer Selçuklu emir ve kumandanları fetihlere devam ederek Anadolu'ya gelerek, Fırat Irmağı boylarında ve Urfa yörelerinde fetihlerde bulundular. Bu sıralarda Emir Atsız, Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi olarak Filistin'de bir Türkmen beyliği kurup, fetihler yapıyordu. Atsız'ın yanında bulunan emirlerden Şöklü, Süleymanşah'ın kardeşlerinden birisine mektup yazarak, Filistin'e gelip Atsız'a karşı fetihler yapmasını önerdi. Böylece Kutalmışoğlu ile Şöklü, Atsız'a karşı ittifak kurdular. Atsız, Şöklü ve müttefiklerine karşı harekete geçerek onları bozguna uğrattı. Tutsak aldığı Şöklü ve oğlunu öldürdü. Atsız, Kutalmışoğullarını yanına alarak Melikşah'a teslim etti. Süleymanşah, Atsız'a bir ulak göndererek tutsak kardeşlerin ve amcaoğlunun kendisine verilmesini istedi. Süleymanşah, Halep önlerine geldiğinde Melikşah'ın emri ile Atsız ile gönderilen 3 bin Türkmen atlısına saldırarak yağmaladı ve Antakya'ya⁶ döndü.⁷

Süleymanşah, Kuzey-Suriye seferinden sonra Anadolu'ya dönerek Marmara denizine kadar ilerledi. 1075 yılında İznik'i fethetip Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti yaparak, Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi bir devlet kurdu. Bu sıralarda Bizans'ta taht kavgası başladı. Nikephoros Bryennios, yanında bulunan Erbasan'ı Süleymanşah'a göndererek ittifakta bulundu. Süleymanşah, iki bin kişilik bir kuvvet göndererek, 1078 yılında Botaniates'in Bizans tahtını ele geçirmesini sağladı. Bizans'ın karışık durumundan faydalanan Süleymanşah, devletin sınırlarını Marmara, Karadeniz ve Akdeniz yönlerinde genişletti. Süleymanşah'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurması ve başarılı fetihleri sonucunda 1080 yılında Azerbaycan'dan kalabalık Türk kitleleri Anadolu'ya gelmeye başladı. Bunun sonucunda Anadolu'daki Türk nüfusu hızla artmaya başladı.⁸

Süleymanşah'ın kurduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin kendi adına para bastırıp hutbe okutması tespit edilememesinden dolayı, Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi bir devlet olduğu düşünülmektedir. Süleymanşah, ilk yıllarda devlet yönetimini ağabeyi Mansur ile birlikte yürütmekte idi. Ancak Mansur'un devlete tek başına hâkim olmak istemesi ve bu konuda Bizans'tan yardım talep etmesi üzerine Süleymanşah durumu

⁶Antakya şehrine islam kaynaklarında Dâr'üs-Sugr (Uc sınır şehri)'da denilmektedir. Bkz: Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988, s.57.

⁷Sevim, **age.**, s.104-105; Turan, **Selçuklu Tarihi...**, s.14.

⁸Sevim, **age.**, s.105; Turan, **Selçuklu Tarihi...**, s.15; Sevim, **Anadolu Fatih**, s.26-27.

Melikşah'a bildirdi. Melikşah, emrindeki Porsuk'u Selçuklu kuvvetiyle İznik'e gönderdi. Mansur bertaraf edilerek Türkiye Selçuklu Devleti yönetiminde tek söz sahibi Süleymanşah oldu.⁹

Selçuklu vasalı Ermeni Philaretos Brachamios, yönetimi altındaki şehirlerdeki halka ve askere kötü davranmakta idi. Antakya valisi İsmail, babasının hapse attırdığı oğlu Barsama'yı hapisten çıkartıp onunla işbirliği yaptıktan sonra Süleymanşah'ı Antakya'ya davet etti. Süleymanşah, vali İsmail ve Barsama ile işbirliği yaparak Antakya'yı ele geçirdi. Şehir halkına aman verdi. Süleymanşah, Antakya'yı fethettikten sonra bölgede bulunan bazı şehir ve kaleleri de fethetti.¹⁰

Süleymanşah, Kuzey Suriye'nin en önemli kenti olan Halep'i kuşattı ve Şerif Hasan İbnül Huteyti'den Halep'in teslimini istedi. Süleymanşah'a kenti teslim etmek istemeyen İbnül Huteyti o sıralarda Dimaşk'ta olan Tutuş'a haber göndererek Halep'i teslim almasını istedi. İki taraf arasında gerçekleşen savaşta Süleymanşah bozguna uğradı ve Tutuş'un askerleri tarafından öldürüldü.¹¹

Türkiye Selçuklu Devleti bu zorlu süreç içerisinde kurulmuş ve Anadolu'ya hâkim bir devlet konumuna gelmiştir. Süleymanşah'ın ölümü sonrasında kısa süreliğine Türkiye Selçuklu Devleti fetret döneminde girdi. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümünden sonra Süleymanşah'ın oğulları serbest kaldılar ve Anadolu'ya gelerek devletin başına geçtiler. I. Süleymanşah'ın saltanatından I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatına kadar geçen süre devletin kuruluş dönemidir. Bu dönem, Bizans İmparatorluğu, Haçlı seferleri, Anadolu'da kurulmuş olan Beylikler ve Eyyûbiler ile mücadele içerisinde geçmiş, 1176 Miryokefalon Savaşı'yla da Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşmiştir. I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanatından I. Alâaddin Keykubâd'ın saltanatının sonuna kadar olan dönem ise yükseliş dönemi olarak kabul edilir. 1237 yılında II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta geçmesiyle Türkiye Selçuklu Devleti duraklama dönemine girmiştir. 1240 yılında yaşanan Baba İshak isyanı ve bunun arkasından 1243 yılında Moğollara karşı yapılan Köseadağ Savaşı'ndaki mağlubiyet sonrasında devlet çöküş aşamasına girmiştir. Bu dönemde Selçuklu sultanları sadece ismen var olurken,

⁹ Sevim, *Anadolu Fatihii...*, s.29.

¹⁰ Sevim, *Anadolu Fatihii...*, s. 31-32.

¹¹ *Urfalı Mateos Vekaynamesi...*, s.168-169; Sevim, *Anadolu Fatihii...*, s. 37-38.

devlet yönetiminde devlet adamları ve Moğollar etkili olmuştur. Anadolu halkı büyük bir zulüm altında kalmıştır. Moğolların Anadolu'ya girmesi ile birlikte yaşanan zulmü İbni Bibi, şöyle betimlemiştir: “Dünyada kurtuluşun yolu kapandı. Öyle ki ölüm korkudan kehkeşanlara (Samanyolu yıldız takımı) sığındı.”¹²

Cengiz Han, dağınık halde yaşayan Moğolları bir araya getirerek büyük bir devlet kurdu. Kısa zamanda hızla topraklarını genişleten Moğollar, Orta Asya'da büyük yağma ve talan yaptı. 1220-21 yılları arasında Moğollar Otrar, Yenikent, Herât, Bâmyân ve Gazne ülkesi başta olmak üzere Harzemşah ülkesini alarak Horasan ve Mâverâünnehr'de çok sayıda insanı katledip şehirleri harebeye çevirdiler. Bu savaşlar sonucunda Moğollar, Harzemşahların kısa sürede yıkılmasına sebep oldu.¹³

Moğollar 1221 tarihinde Bâmyân şehrinde büyük bir katliam yaptı. Havaffi, burada Elcigidey'in emri ile kedi ve köpeklerin dahi öldürüldüğünü kaydetmiştir.¹⁴ Moğolların yaptığı katliamdan en çok etkilenen şehir Herât'dır. Sekiz ay süre ile Herât'ı kuşatan Moğollar, şehri ele geçirdikten sonra yedi gün boyunca burada yağma ve talan yapıp birçok insanı öldürdü.¹⁵ Badgîs çevresinde Moğol zulmünden önce 20-30 bin nüfuslu şehirler varken istiladan sonra bu şehirlerden eser kalmamıştır. Moğollar, Horasan'da, Afganistan'da ve İran'da sistemli bir şekilde toplu katliamlar yaparak çok sayıda insanın ölmesine sebep olmuştur.¹⁶

Orta Asya'da yapılan bu yağma ve talanlar, Moğolların Anadolu'ya doğru ilerlemelerinin habercisi idi. Bu bölgeleri hâkimiyetleri altına alan Moğollar, Anadolu coğrafyasına doğru hızla ilerliyordu. Orta Asya bölgesinde yapılan katliamdan kurtulan halk Anadolu'ya gelerek Moğolların zulmünden kurtulmaya çalışıyordu. Anadolu'ya gelen insanlar buraya yerleşerek, Moğollar ile mücadelelerine devam ettiler.

Moğolların ilk Anadolu'ya gelişi Harzemşah sultanı Celâleddin Harzemşah'ı takip etmeleri sonucunda oldu. Celâleddin Harzemşah, Moğolların onu takip ettiğini

¹² İbni Bibi, *El-Evami'ü'l-Ala'iyye Fi'l-Umuri'l-Alaiyye*, Çev: Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2014, s.492.

¹³ Mustafa Şahin, *Serbedârîler: Darağacının Gölgesinde Kurulan Bir Devlet*, İdeal Kültür ve yayıncılık, İstanbul 2017., s.22-23.

¹⁴ Şahin, *age.*, s.24.

¹⁵ Mustafa Şahin, *Ortaçağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Tokat 2013., s.126-127.

¹⁶ Şahin, *age.*, s.25., Şahin, *agt.*, s.134.

anlayınca ilk Ahlat¹⁷ iline geldi oradan da Diyarbakır'a¹⁸ geçti. Moğolların gece baskını yapacağını düşündüğü için birçok yere karakol kurdu ancak Moğollar karakolun olmadığı bir yerden ona ulaşarak saldırdılar. Harzemşah'ın ordusu dağıtıldı. Moğollar, Diyarbakır, Erzen ve Meyyâfârikîn ve Siirt'i yağma ve talan ederek şehir halkının çoğunu öldürdüler. Buradan dağlara kaçan Celâleddin Harzemşah göçebeler tarafından öldürüldü. Diyarbakır'a gelen tüccarların hikâye ettiğine göre; Moğol saldırıları sonucunda ölenlerin sayısı 15 binden fazla idi.¹⁹

Moğollar, Celâleddin Harzemşah'ı öldürmelerinden sonra Türkiye Selçuklu Devleti ile sınır komşusu oldu. Bu sıralarda Selçuklu Devleti'nin gücünden çeken Moğollar, Anadolu'ya birkaç sefer düzenlediler. Moğollar, 1243 Köse Dağı savaşı ile birlikte ise Selçuklu Devleti'ni hâkimiyetleri altına alarak Anadolu içlerine hızla yayıldılar.

¹⁷ Ahlat şehrinin ünvanı islam kaynaklarında Kubbet'ül-İslâm (İslamın şehri) diye zikredilmektedir. Bkz: Baykara, **age.**, s.57.

¹⁸ Diyarbakır şehrinin diğer bir ünvanı Dâr'ül-Fahr (Övünç Şehri)'dir, Bkz: Baykara, **age.**, s.57.

¹⁹ **Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler**, Çev: İsmail Hakkı İzmirli, Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s.96-100.

2. SAVAŞLAR SONUCUNDA YAŞANAN TÜRK İNSAN KAYIPLARI

Moğollar zamanında Anadolu insanı, çok büyük kayıplara uğradı. Binlerce kişi hayatını kaybetti, yurtlarını terk edenler oldu. Ekonomik düzen bozuldu, ticaret yolları üzerindeki iktisadi akış ilk başlarda sekteye uğradı, sonra yeniden düzen kuruldu. İşte bu süreçte Anadolu'nun yerleşik ve konargöçer halkının çektiği sıkıntılar, devrin kaynaklarının verdiği bilgiler ölçüsünde aydınlığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. 1230'lardan 1335'lere kadar acaba Anadolu Türklüğü ne kadar insan kaybı yaşadı? Savaşlarda öldürülenlerin sayısını tespit etmek mümkün müdür? İsyanlar sonucunda ortaya çıkan düzensizlik, Anadolu insanının ne kadar bir kayba uğramasına neden olmuştur? Yine o çağlarda Anadolu'da meydana gelen doğal afetler, hastalıklar da bölge insanını ne kadar zor durumda bırakmıştır? Bu ve buna benzer sorulara verilecek cevaplar, yaklaşık yüz yıllık bir dönemde Anadolu'nun geçirdiği sosyal buhranın boyutlarını gözler önüne serecektir. Burada elbette şunu da göz önünde bulundurmakta yarar vardır ki, bahsi geçen bu süreçte bir taraftan Anadolu'nun nüfusu azalırken, diğer taraftan doğudan vuku bulan yeni göçlerle bölgenin nüfusu artmakta idi. Bir taraftan savaşlar ve isyanlar, direnişler yüzünden Anadolu insanı kayıplar yaşarken, diğer taraftan bu yeni göç dalgalarıyla Anadolu Türkmenleri taze kan bularak, yeni bir direnç gücü kazanmakta idiler. Anadolu bir taraftan yakılıp yıkılırken, gerek Selçukluların, gerek Türkmen beylerini ve gerekse Anadolu'da görev yapan İlhanlı / Moğol emirlerinin katkılarıyla özellikle doğu ve iç bölgelerde onlarca mimari eser dikiliyor ve medreseler, camiler, tekkeler, dârüşşifalar, köprüler yapılarak halkın nefes alması sağlanıyordu.

Bu çalışmada Anadolu'da ayakta kalan unsurlar, varlığını koruyan mekanizmalar bir kenara bırakılarak, daha çok yok olan bir neslin izleri sürülmüş, Türk insanının XIII. yüzyıl ikinci çeyreğinden XIV. yüzyıl ikinci çeyreğine kadar olan çilekeş kaderinin bir kısmı aydınlığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Elbette ki, "Türk insanı" tabiri ile o dönemde Türk Devleti himayesinde yaşayan Anadolu insanı da ayrı düşünülmemiştir. Çünkü bir şehri ele geçiren bir Moğol kuvveti veya başka bir istilacı güç, orada Türk, Ermeni, Müslüman, Hristiyan ayrımı yapmaksızın katletmekten geri durmuyordu. Dolayısıyla çoğu zaman Anadolu'da yaşanan insan zayıyatının etnik bağlamda bir tasnifinin yapılması imkân dâhilinde değildir ve bu durum da devrin sosyal şartları gereği normal karşılanmalıdır. Netice bu çalışma ile

Anadolu'nun etnik anlamdaki kayıplarından ziyade o çağlarda Türk yönetimi altında yaşayan çoğunluk olan Müslüman Türkler başta olmak üzere Anadolu ile ilgili umumi bir zayıt tablosunun hazırlanmasının alt yapısı sağlanmış olacaktır.

Çalışmanın başlıca kaynakları; İbn Bibi'nin el-Evâmirül- Alaiyye fil-Umuril- Alaiyye, Kerimüddin Aksarayî'nin Müsâmeretül Ahbâr, Ahmed Eflaki'nin Ariflerin Menkıbeleri, Ebu'l-Ferec'in Tarihi Muhtasarid-Düvel, Müneccimbaşı Ahmed'in Camiud-Düvel, Reşidüddin Fazlullah'ın Camiu't Tevarih gibi ana kaynaklar kullanılmıştır. Ayrıca Osman Turan'ın Selçuklular Zamanında Türkiye, Nejat Kaymaz'ın Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü ve Pervâne Muineddin Süleyman, Salim Koca'nın Türkiye Selçukluları Tarihi, Claude Cahen'in Osmanlılar'dan Önce Anadolu gibi araştırma eserleride çalışmamızda kullanılmıştır.

2.1. Ani ve Kars'ın Moğollar Tarafından İstilas ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı

Cihan hâkimiyeti düşüncesine sahip olan Moğollar, bu dönemde Anadolu'yu yakından takip ediyordu. Harzemşah Devleti'nin yıkılması ile Türkiye Selçuklu Devleti ile sınır komşusu olan Moğollar, Anadolu'ya birkaç sefer düzenlediler. Bu bölümde Cormagon Noyan'ın Ani ve Kars şehrine saldırması ve yaşanan insan kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Harzemşah Devleti'nin yıkılması sonucunda Türkiye Selçuklu Devleti sınır komşusu olan Moğollar, Selçuklu Devleti'nin gücünden çekindikleri için Anadolu'ya saldırmakta tereddüt ediyorlardı. Ancak Anadolu'da Babaî isyanı çıkması ve onların çok az bir kuvvetle başarı kazanması Moğolların cesaret kazanmasına sebep oldu. Bunun üzerine Moğollar, Cormagon Noyan kumandasında 1239 yılında Gürcistan'ı işgal etmiş, Ani şehrini kuşatarak halka teslim olmaları konusunda çağrıda bulunmuşlardı. Şehrin teslim olmaması üzerine Cormagon Noyan şehre saldırarak zorla ele geçirdi. Moğollar şehir halkına dokunulmayacağını söyleyerek onları şehirden dışarı çıkardı. Surların dışına çıkan halkı Moğollar kılıçtan geçirerek öldürdü. Kadınlar, çocuklar ve sanatkârların bir kısmını da esir alarak yanlarında götürdüler. Ani şehri tamamen yıkılıp yağma edildi. Müverrih Kiragos'un ifadesi ile “Analar, babalar çocuklarıyla birlikte katledilmiş ve bir biri üzerine taş yığınları gibi

istif edilmişlerdi.” Bu bilgiler şehirde yaşanan katliam sonucunda şehir halkının yarısından fazlasının öldürüldüğünü gözler önüne sermiştir.²⁰ Burada yaşanan insan kaybı konusunda kaynaklarda net bir sayı bulunamasa da Müverrih Kiragos’un ifadesinden anlaşılıyor ki bir şehir tamamen yok edilmiş ve içerisinde yaşayan insanların çoğu öldürülmüş, bir kısmı da esir alınmıştır.

Moğollar Ani’yi ele geçirdikten sonra Kars’a ilerlediler. Moğolların Ani’de yaptıklarını duyan Kars halkı şehri teslim etmişlerdir. Ancak Moğollar şehri aman ile teslim aldıkları halde şehirde yağma ve talan yaparak halkın bir kısmını öldürmüşler, bir kısmını da esir almışlardır.²¹ Moğolların aman ile teslim almış olduğu bu şehirde ölen insan sayısı hakkında da kaynaklar yetersiz kalmıştır.

Sonuç olarak Moğolların Ani ve Kars’a saldırımlarına ardından bu şehirler harap olmuş ve birçok insan bu saldırı sonucunda hayatını kaybetmiştir.

2.2. Erzurum’un Moğollar Tarafından İstilas ve Bu Esnada Yaşanan Kayıplar

Anadolu’ya ilk saldırılarında başarı elde eden Moğollar, tekrardan Anadolu’ya saldırdı. Bu bölümde Baycu noyan komutasında Anadolu’ya gelen Moğolların Erzurum şehrine saldırımları ve yaşanan insan kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Moğolların Cormagon Noyan komutasında Ani ve Kars’a saldırımları üzerine II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Sinaneddin Yakut’u Erzurum sü-başısı görevine tayin ederek Doğu Anadolu bölgesine asker gönderdi. Alınan bu tedbirler sonucunda Moğolların cesareti kırıldıysa da Babaî İsyanı’nın zor bastırılması onların tekrar harekete geçmelerini sağladı. Moğol ordusu 1242 yılında 30 bin kişilik bir kuvvet ile Baycu Noyan komutasında Erzurum’a gelerek mancınıklarla şehri kuşattı. Ağır saldırılar sırasında şehrin sü-başısı Sinaneddin Yakut ile Hristiyan-Frank askerlerinin komutanı İstankus ve şehir halkı Moğollara karşı şehri savundular. Kuşatma çok uzun sürdü ve kışın yaklaşması üzerine Moğollar geri dönmek üzereyken şehrin valisi Şerefeddin Duvini, Emir Sinaneddin’e ihanet etti ve Baycu’ya mektup

²⁰ Müverrih Kiragos, **Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar**, Ter: Gürsoy Solmaz, Elips Kitapevi Yayınları, Ankara 2009, s. 36-37; Hasan Oktay, **Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar**, Selenge yayınları, İstanbul 2007, s.46.

²¹ Müverrih Kiragos, **age.**, s.37., Oktay, **age.**, s.47.

göndererek kendisinin, ailesinin, adamlarının can ve mallarına dokunulmayacağı teminatını aldıktan sonra bir gece 200 Moğol askerini kendisinin gece koruması altında olan burçtan yukarı çıkmalarını sağladı. Şehrin içine giren Moğol askerleri de aşağı inerek kale kapısını kırdılar ve Moğollar gece yarısı şehre girdiler. Sinaneddin Yakut bu ihaneti öğrendikten sonra Moğollara karşı sonuna kadar savaştı. İki taraftan da büyük kayıplar yaşandı; birçok bey öldürüldü. Moğollar şehri alarak yağma ve tahrip yaptılar. Şehir halkından sanatkârlar, kız ve erkek çocuklar esir alındı geride kalan erkek, kadın ve ihtiyarlar öldürüldüler. Sinaneddin Yakut, oğlu ve karısı bu öldürülenlerin arasında idi.²²

Moğollar girdikleri Erzurum²³ şehrinde, yağma ve talan yaptıktan sonra şehir halkını da kılıçtan geçirdiler. Bu şehirde de yaşanan insan kaybı hakkında net bir bilgi olmasa da şehir içinde yaşanan şiddetli çatışma tüm halkın Moğollara karşı direndiğini ancak başarılı olamadığını bu yüzden de nüfusun çoğunun hayatını kaybettiğini söyleyebiliriz.

2.3. Köseadağ Savaşı ve Sonrasında Yaşanan İnsan Kayıpları

Moğolların Anadolu'ya girmelerinin başlangıcı olan Köseadağ Savaşı sonucunda Anadolu'da asayiş ortamı bozulmuş ve Moğolların Anadolu içlerine girmesi ile birçok insan hayatını kaybetmiştir. Bu bölümde Köseadağ Savaşı ve bu savaş sonucunda yaşanan insan kaybı hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Erzurum'un Moğollar tarafından istila edilmesinden sonra devlet büyükleri, sultanın huzurunda toplanarak Moğol tehlikesi hakkında tartıştılar. Bu görüşmeler sonucunda Selçukluların vassalı olan komşu Müslüman ve Hristiyan hükümdarlara elçiler göndererek, Moğol tehlikesinin ortak olduğunu, Selçukluların yenilmesinden sonra sıranın onlara geleceğini bildirip yardım istediler. Bu yardım çağrısına Eyyubi melikleri Halep'den Nassihüddin Fâris kumandasında 2 bin kişi gönderdiler, Ermeni kralı Baron Konstantin 3 bin kişilik yardım göndermeyi kabul etti. II. Gıyâseddin

²² İbni Bibi, **age.**, s.491-492; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s.449-450; Mükürmin Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, C.II., TTK, Ankara 2014, s.168-170; Ergin Ayan, *Moğolların Ortadoğu'daki İlk Noyanı Cormagun*, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 13/2., s.188-189.

²³ İbni Battûta, Anadolu gezisinde Erzurum'a da uğramıştır. İlhanlı hükmü altında bulunan Erzurum, geniş bir alana yayıldığını söyleyen Battûta, Moğollar ile yaşanan uzun savaşlar sonucunda şehrin harap olduğunu belirtmiştir. Bkz: İbn Battûta, **İbn Battûta Seyahatnamesi**, (Çev: A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016., s.287.

Keyhüsrev de bu sırada iktalara bağlı sipahiler, merkez kıt'aları ve Gürcü, Frank ve Kıpçak ücretli askerleri ile Kayseri'den²⁴ Sivas'a doğru hareket etti. Selçuklu ordusu Sivas'ta bulunurken Baycu Noyan'ın kumandasındaki 40 bin kişilik Moğol ordusunun harekete geçtiği haberi geldi. Akıllı ve tecrübeli devlet adamları ordu ile Sivas'ta kalınmasını, Nizameddin Suhrab ve Sultanın muhafız komutanı gibi tecrübesiz ve devlet adamları ise harekete geçilmesini önerdiler. Sultan, 80 bin²⁵ kişilik Selçuklu ordusuyla Erzincan'a²⁶ yöneldi ve daha sonra Köseadağ mevkiine ulaştı. Vezir Mühezzibüddin Ali²⁷, Beylerbeyi ve Gürcüoğlu Zahirreddin gibi tecrübeli devlet adamları Sultan'a giderek Moğolları bu bölgede karşılamak gerektiğini belirttikleri halde Nizameddin Suhrab kendisine emir verilmesini ve bin seçme askerle Moğollara karşı saldırımları gerektiğini söyledi. Sultan, Suhrab'ın sözleri ile öncü kuvvetleri Moğollara karşı gönderdi.²⁸ 20 bin kişilik öncü kuvvetle Beylerbeyi Gürcüoğlu Zahirreddin, Pervâne Veliyyüddin, Nizameddin Suhrab, Halep askerinin kumandanı Nâsihüddin Fâris, Gürcü Şalvaoğlu Fahrüddeve, Çasnigir Mübarizeddin Çavlı, Fahreddin Arslandoğmuş ve diğer kumandanlar derbenti geçerek Moğollara karşı saldırıya geçtiler.²⁹ Moğollar sahte ricat taktiğiyle Türkleri şaşırtarak Baycu Noyan'ın emriyle geri dönerek Selçuklu öncü birliklerini bozguna uğrattılar. Kısa zamanda Suriyeli, Frank, Gürcü ve Uc askerlerinden meydana gelen oradaki bütün askerleri öldürdüler. Nizameddin Suhrab, Gürcü Şalvaoğlu Fahrüddeve, Halep askerinin kumandanı Nâsihüddin Farisi ve Çasnigir Mübarizeddin Çavlı ve birkaç asker savaş alanından kaçarak Sultan'ın yanına geldiler. Sultan, emirlerinin öldürüldüğünü ve yenilginin başladığını anlayarak akşamüstü ailesi ve hazinesi ile savaş alanını terk ederek Tokat'a³⁰ oradan da

²⁴ Kayseri şehrine Dâr'ul-Feth, Dâr'ül-Mülk'de denilmektedir. Bkz: Baykara, **age.**, s.57.

²⁵ II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Köseadağ savaşı için topladığı asker sayısı Müneccimbaşı Ahmed 50 bin kişi olduğunu belirtmiştir. Bkz: Müneccimbaşı Ahmed, **Camiüd Düvel**, C.II., Çev: Ali Öngül, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017, s.80; Aknerli Grigor ise bu sayının 160 bin kişi olduğunu söylemiştir. Bkz: Aknerli Grigor, **Moğol Tarihi**, Çev: Hrand D. Andreasyon, (yy. y.), İstanbul 1954, s.16; Ancak biz Müneccimbaşı Ahmed'in belirttiği sayıyı az Aknerli Grigor'un söylediği sayıyı abartılı bularak İbni Bibi'nin yazdığı 80 bin kişilik askeri kuvveti dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak kabul etmeyi uygun bulduk.

²⁶ Erzincan şehrinin diğer bir unvanı Dâr'ün-Nasr (Yardıma Mazhar Şehir)'dir. Bkz: Baykara, **age.**, s.57.

²⁷ II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in veziri olan Mühezzibüddin Ali aslen İranlı'dır. Moğolların Irak-ı Acem'i istila etmeleri üzerine Anadolu'ya göç etmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nde Müstevfî nâibliği ve Müstevfîlik makamlarında görev aldı. Kayınpederi Müstevfî Sadeddin Ebu Bekir tarafından Sultan Alâaddin Keykubâd'a tavsiye edilerek vezir oldu. Bkz: Refik Turan, **Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması**, MEB yayınları, İstanbul 1995, s.42.

²⁸ İbni Bibi, **age.**, s.495-498; Turan, **age.**, s.451-454.

²⁹ Nejat Kaymaz, **Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri**, TTK, Ankara 2009, s.93; Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş Köseadağ Bozgunu", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.37, 2015, s.61.

³⁰ Tokat şehrinin diğer bir unvanı Dâr'ün-Nusret (Yardım Şehri)'dir. Bkz: Baykara, **age.** s.57.

Ankara³¹ kalesine kaçtı. Sultanın savaş alanından kaçması üzerine Selçuklu ordusu da ordugâhı terk etti. Ertesi gün Moğollar Selçuklu ordusunun konakladığı yere ilerlerdiler. Tüm çadırların yerinde olduğunu görünce bu durumu pusu zannederek iki gün boyunca yerlerinden kıpırdamadılar. Daha sonra gözcüler göndererek çadırların boş olduğunu anlayarak çadırları yağmaladılar. 3 Temmuz 1243 Cuma günü Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu, Selçuklulara karşı savaşı kazandı. Moğollar, Selçuklu ordusunun kaçtığını anlayarak Anadolu'daki şehirlere yürümeye başladılar.³²

Bu savaş Türkiye Selçuklu Devleti için dönüm noktası oldu. Köseadağ Savaşı sonucunda Beylerbeyi Gürcüoğlu Zahiraddin, Pervâne Veliyyüddin, diğer önemli komutanlar, Suriyeli, Frank, Gürcü ve Uc askerlerinden oluşan 20 bin kişilik askeri kuvvet Moğollar tarafından öldürüldü.

Köseadağ Savaşı'ndan sonra, Anadolu'nun Moğollar tarafından işgal edileceğini anlayan Selçuklu veziri Mühezzibüddin Ali, Amasya Kadısı Fahreddin Ali ile birlikte Baycu Noyan ile görüşmeye gitti. Burada yapılan barış antlaşması sonucunda Türkiye Selçuklu Devleti yıllık vergi ödeme şartı ile Moğol hâkimiyetine girdi. Bu tarihe kadar Anadolu'nun tek hâkimi olan Selçuklu Devleti bundan sonra Moğol hâkimiyetine girerek eski gücünü kaybetmiştir.³³

2.4. Baycu Noyan'ın Anadolu İstilas ve Bu Esnada Yaşanan Kayıplar

1243 Köseadağ Savaşı Türkiye Selçuklu Devleti için bir yenilgi olsa da Moğollar için büyük bir zafer idi. Moğollar, bu savaştan sonra Anadolu içlerine rahatça girerek çok sayıda insanın ölmesine neden oldu. Anadolu nüfusunun büyük zaiyat verdiği ilk hadiselerden biri de Moğol noyanı Baycu'nun Anadolu'ya gelmesidir. Dolayısıyla bu bölümde Baycu Noyan'ın Anadolu seferi incelenmiş, Anadolu'da yaşanan insan kaybına dair bilgiler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

³¹ Ankara şehrinin islam kaynaklarına geçen unvanı Dâr'ül-Hısn (tahkimli belde)'dir. Bkz: Baykara, **age.**, s.57.

³² İbni Bibi, **age.** s.490; Osman Turan, **age.**, s.455-456; Yasemin Aktaş, “II. Gıyâseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti İle Eyyûbiler Arasındaki İlişkiler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 39, , C.8, Ağustos 2015., s.260; Erkan Göksu, “Köseadağ Savaşı (1243)”, **Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2, Ekim 2009., s.9-10.

³³ Firdevs Özen, “İlhanlılar Devrinde Erzurum”, **DTCF Dergisi**, C. 56. S.2, Ankara 2016, s.262.

Kösedağ zaferinden sonra Baycu Noyan kumandasında Moğol askerleri Anadolu'nun içlerine yayılmaya başlayarak Sivas'a doğru harekete geçti. Yolda geçtikleri köy ve kasabaları yağma ve tahrip edip, ahaliyi öldürerek Sivas'a³⁴ geldiler. Şehrin kadısı Necmeddin Kırşehirî, gençlik yıllarında Horasan'da bulunmuş ve Moğolların istilalarına şahit olmuştu. Bu yüzden Moğolların geldiğini haber alınca kıymetli hediyelerle ve önceden Cengiz Han'dan aldığı yarlığı yanına alarak Baycu Noyan'ı karşılamış ve ona takdim etmişti. Baycu Noyan onu tanımış ve halka zarar vermeyerek üç gün boyunca şehri yağmalayarak tahrip etti.³⁵

Baycu Noyan, Sivas'ı yağmaladıktan sonra Kayseri'ye ilerledi. Kösedağ Savaşı'ndan kaçan Camedar Samsamüddin Kaymaz ile Topal Fahreddin Ayaz Kayseri'ye geldiler ve şehrin Moğollara karşı savunulmasında yardımcı oldular. Moğol askerleri Kayseri'ye gelirken sur dışında kalan köyleri yıkıp yağmaladılar ve halkı öldürdüler. Moğollar mancınıklarla şehri kuşatarak on beş gün devamlı olarak saldırıda bulunuyordu ancak şehir halkı, Ahiler, Bacılar ve askerler şehri güçlü bir şekilde savunuyorlardı. Baycu Noyan şehrin kuşatmasını kaldırmak üzereyken Kayseri iğdişbaşı Hajuk oğlu Husâm ve şehrin sü-başı Fahreddin Ayaz, Baycu Noyan ile iletişime geçerek kendisinin can güvenliği teminatını aldıktan sonra şehir halkı ve emirler hakkında bilgiler verdi. Bu ihanetler sonucunda Baycu Noyan kuşatmayı kaldırmaktan vazgeçerek muhasarayı şiddetlendirdi. Şehir savunmasında Samsamüddin Kaymaz'dan başka kimse kalmadı, o da elinden geleni yaptıysa da başarılı olamadı. Moğollar surların üzerine çıkarak rastladıklarını öldürdüler. Kale kapısını kırarak Moğolları içeri aldılar. Moğollar şehre girince Samsamüddin Kaymaz'ı ve bütün askerlerini yakalayıp Meşhed ovasına götürdüler. Şehri yağma ve talan ettiler. Zenginlerin mallarını getirmeleri için işkence ettikten sonra öldürdüler. Şehri harap ettikten sonra Meşhed ovasında topladıkları insanları da öldürdüler. Yalnız genç erkek ve kadınlar esir alındı.³⁶

³⁴ İbni Battûta, Anadolu gezisinde Sivas'a da uğramıştır. Burasının İlhanlı ülkesinin en güzel şehirlerinden biri olduğunu söyleyen Battûta, tahsildarlar ve büyük kumandanların bu şehirde oturduklarını anlatır. Aynı zamanda şehrin düzenli ve bakımlı olduğunu geniş caddelere sahip olduğunu anlatmıştır. Bkz: İbn Battûta, *age.*, s.285.

³⁵ İbni Bibi, *age.*, s.501-502; Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din...*, s.176; Koca, *agm.*, s.73.

³⁶ İbni Bibi, *age.*, s.502-503; Turan, *age.*, s.460-461; Koca, *agm.*, s.75-76.

Moğolların esir aldıkları kızların arasında Fatma Bacı³⁷ da bulunuyordu.³⁸ Abûl-Farac; “Kayseri kuşatmasında Moğolların on binlerce kişinin öldürüldüğünü bir o kadarını da esir alıp götürdüklerini belirtmiştir.”³⁹ Münecimbaşı Ahmed ise Kayseri’de Moğolların yaptığı katliamdan sonra “Kayseri’de nefes alan insan kalmadı, vahşi hayvanların vatanı oldu” diyerek şehirde yaşanan durumu ortaya koymuştur. Moğollar Anadolu içlerine ilerledikçe uğradıkları şehirleri yok ediyorlardı. Kaynaklarda anlaşıldığı üzere 10 binin üzerinde insan Kayseri kuşatması sırasında hayatını kaybetmiştir.⁴⁰ Kaynaklar Kayseri şehrinde 10 binin üzerinde insanın hayatını kaybettiğini belirtse de XIII. yüzyılda Kayseri şehrinin nüfusu hakkında yeterli bilgi olmaması ve o dönem Anadolu nüfusu göz önüne alındığında bu sayısının abartı olduğunu belirtmek gerekir.

Moğolların Kayseri’de yaptıkları katliamların haberini alan Malatyalıları korku ve endişe kapladı. Malatya⁴¹ şehrinin emiri Reşideddin Cüveynî ile ileri gelenleri Halep’e kaçtı. Moğollar yol güzergâhlarındaki köyleri ve kasabaları yıktılar ve denk geldiklerini öldürdüler. Yavasur Noyan ve emrindeki Moğol askerleri Malatya bölgesine geldiler ancak şehre saldırmadan çevresini yıkıp yağmaladılar. Ancak şehirden kaçanlar Bacuze köyünde Moğollar tarafından yakalandılar, erkekler öldürüldüler kadı ve çocuklar ise esir alındılar. Ebu’l-Ferec İbnu’l-İbri; “Mağaralar ve dağ eteklerinde ve derin dere kıyılarında saklanmış olan kadın ve erkekler Malatya’ya çıplak ve yalın ayak olarak dönmüşlerdir” diyerek onların ne kadar zor durumda kaldıklarını göstermiştir.⁴² Malatya şehri Moğolların zulmünden kurtulmuş olsa da şehri terk edenler yolda Moğollar ile karşılaşmışlar ve hayatlarını kaybetmişlerdir.

³⁷ Fatma Bacı hakkında: Şeyh Evhadüddin’in Kayseri’de yaptığı evlilik sonucunda Fatma adında bir kızı olmuştur. Fatma Hatun’un, Bektaşî rivayetlerine dayanan menakıb-nâmelerde Fatma Ana, Fatma Bacı, Kadın Ana diye anılan ve Baciyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) Teşkilatının lideri olan kadın olduğu anlaşılmaktadır. Fatma Hatun, Anadolu Ahi Teşkilatının lideri ve kurucusu olarak tanınan ve Ahi Evren adı ile bilinen asıl adı Şeyh Nasireddin Ebu’l-Hakayık Mahmud b. Ahmed el-Hoyi ile evli idi.. Fatma Bacı ömrünün on yedi seneye yakın bir kısmını esarete geçirmiştir. 1259 veya bir yıl sonra esaretten kurtulmuş olduğu, önce Kayseri’ye oradan da Kırşehir’e kocasının yanına gittiği anlaşılmaktadır. Bkz: Mikail Bayram, **Şeyh Evhadü’l-din Hâmid El-Kirmânî’i ve Menâkıb-nâmesi**, Kardelen yay., İstanbul 2005, s.32-34.

³⁸ Bayram, **age.**, s.34.

³⁹ Abû’l Farac, **Abûl Farac Tarihi**, C.II., Çev: Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1987, s.542.

⁴⁰ Münecimbaşı Ahmed, **age.**, C.II., s.81.

⁴¹ Malatya şehrinin diğer bir unvanı Dâr’ür-Rifâ (üstünlük şehri)’dir. Bkz: Baykara, **age.**, s.57.

⁴² Ebul Ferec, **age.**, s.20; Abû’l Farac, **Abûl Farac Tarihi**, C.II., s.543; Turan, **age.**, s.462; Tülay Metin, *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 2010., s.72-73.

Moğollar Malatya şehrinden Erzincan'a geldiler. Erzincan halkı şehirlerini savunsalar da Moğolların şiddetli saldırısı sonucunda başarılı olamadılar. Şehre giren Moğollar erkekleri öldürdüler, kadınları ve kızları esir alarak tecavüz ettiler. Şehri ve surları tahrip ettiler. Daha sonra Moğollar Anadolu'dan malları ve esirleri alarak Mugan'a gittiler.⁴³

Moğolların dönüşünden sonra Malatya'da büyük bir kıtlık ve veba hastalığı ortaya çıktı. Halkın bir kısmı vebadan dolayı hayatını kaybetti.⁴⁴ Moğolların saldırıları sonucunda hayatta kalan insanlar hayatlarını zar zor devam ettiriyorlardı. Uzun süren kuşatmalar sonucunda şehirlerde kıtlık ve veba hastalığı ortaya çıkmasıyla Moğollar şehirden uzaklaşmış olsa da insanlar ölmeye devam ediyordu.

Sekiz yıl önce Malatya'ya gelen Yavasur komutasında Moğol ordusu, Temmuz 1255 yılında buraya tekrar geldi. Moğol askerleri köyleri, kasabaları yağma ve talan yaptıktan sonra buldukları herkesi öldürdüler. Moğolların bir kısmı Gubus bölgesinden geçerken Makruna manastırına giderek rahiplerden altın ve yiyecek istediler. Burada bulunan yoksul rahipler bir şey vermek istemediler ve Moğolların geçip gideceklerini düşündüler. Moğollar buradan ayrılıp, yanlarına birçok asker alarak geri döndüler. Rahiplerden tekrar altın ve yiyecek istediler. Rahipler bir şey vermeyince manastırın kulesini ateşe verdiler. Burada bulunan mum ve yağ, ateş sonucunda yandı. Manastırın içinde bulunan üç yüz genç ve ihtiyar rahibi yaktılar ve geri çekilirken bölgede bulunan erkek ve kadınları da öldürdüler.⁴⁵ Malatya şehri ilk Moğol akınına uğramasa da ikinci Moğol saldırısında çokça zarar görmüştür. Kaynaklar net bir sayı belirtmese de şehir halkının çoğu hayatını kaybetmiştir.

Sonuç olarak Köseadağ Savaşı sonrasında Anadolu içlerine kadar ilerleyen Baycu Noyan, Sivas, Kayseri, Malatya, Erzincan şehirleri ve civarlarında yağma ve talan yaptıktan sonra Samsamüddin Kaymaz gibi önemli devlet adamları ve birçok insan hayatını kaybetti.

⁴³ Abû'l Farac, **age.**, C.II., s.544; Yinanç, **age.**, C.II., s.178.

⁴⁴ Osman Turan, **age.** s.462.

⁴⁵ Abû'l-Farac, **age.**, s.557., H. Ahmet Özdemir, **Moğol İstilas Cengiz ve Hülagu Dönemleri**, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, s.226.

2.5. Baycu Noyan'ın Anadolu'yu İkinci İstilas ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı

Moğolların Anadolu'ya girdikten sonra birçok insanın hayatını kaybettiği hadiselerden biri de Baycu Noyan'ın Anadolu'ya ikinci defa gelmesidir. Dolayısıyla bu bölümde Baycu Noyan'ın Anadolu'ya tekrardan gelmesi ve ardından Anadolu'da yaşanan insan kayıplarına dair bilgiler değerlendirilmeye alınmıştır.

Mengü Han, Hülagu Han'a batı memleketlerinin idaresini verdi. Türkiye Selçuklu Devleti, Hülagu Han'a yardımcı olması için Emir-i dâd Fahreddin Ali'yi⁴⁶ görevlendirdi. Mengü Han, Baycu Noyan'ı Hülagu'nun emri altına verdi. Baycu Noyan'a kötü muamele gösteren Hülagu, Mugan bölgesine kendisinin ve ordusunun yerleşeceğini söyleyip onun kendisine kışlak aramasını söyledi. Baycu, oradan ayrılıp ailesi, askerleri ve hayvanları ile Anadolu'ya gelip yaylak ve kışlak aramaya başladı. Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus, Baycu'nun geldiğini haber alınca Pervâne Nizameddin Hurşid'i⁴⁷ onun yanına gönderdi. Aynı zamanda askerler toplanarak, savaşa hazır hale geldiler. Ancak Baycu'nun yanından dönen Pervâne Nizameddin Hurşid, Baycu'nun yaylak ve kışlak aramak için geldiğini, savaş yapmak gibi bir düşüncesinin olmadığını söyledi. Ancak, Hülagu'nun saldırısından kaçan Baycu'nun yakalanmasının Moğol hükümdarı ile arayı düzeltmesine imkân tanıyacağını iddia eden bazı emirler savaştan yana tavır takındılar.⁴⁸

Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ve Fahreddin Arslan-doğmuş kumandasındaki Selçuklu ordusu Aksaray'a⁴⁹ doğru ilerledi. Baycu Noyan, Anadolu ordusunun üzerine geldiğini haber alınca, Moğol binbaşlarından Hoca Noyan'ı öncü kuvvetleri ile birlikte ileriye gönderdi. Hoca Noyan öncü kuvvet olarak gönderilen Türkmen tümenini bozguna uğratarak bütün Türkmen askerlerini öldürdü. İki ordu 15 Ekim 1256 günü Sultanhanı önündeki ovada karşılaştılar ve yapılan savaş sonucunda

⁴⁶ Fahreddin Ali, Konya'da yerleşmiş Hacı Ekber oğlu Hüseyin'in oğludur. Aslen İranlı olmasına rağmen askeri kadroda yetişerek "emir-i dâd" naiblik görevlerinde bulunmuştur. 1260 yılında vezarete getirilmiş, 1261 yılından itibaren Kılıç Arslan'ın hizmetinde bütün ülkenin veziri olmuştur. Bkz: Refik Turan, **age.**, s.43.

⁴⁷ Nizameddin Hurşid aslen asker kadrodandır. Saltanat naibliği ve Pervânelik makamında bulunmuş, IV. Kılıç Arslan'ın vezaretini yapmıştır. Bkz: Refik Turan, **age.**, s.42.

⁴⁸ İbni Bibi, **age.**, s.573-574; OsmanTuran, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar**, TTK, Ankara 2014, s.64; Yinanç, **age.**, C.II., s.222-223.

⁴⁹ Aksaray şehrinin İslam kaynaklarındaki unvanı Dâr'üz-Zafer, Dâr'ül-Cihad, Dâr'ül-Ribât'dır. Bkz: Baykara, **age.**, s.57. İbni Battûta, Anadolu gezisinde Aksaray'a da uğramıştır. Bu şehirde İlhanlılara ait olduğunu söyleyen Battûta, aynı zamanda Aksaray'ın Anadolu'nun en sağlam ve en güzel şehirlerinden biri olduğunu belirtir. Bkz: İbn Battûta, **age.**, s.284.

Selçuklu ordusu yenildi. Selçuklu ordusu geri kaçmaya başlayınca Moğollar savaştan kaçanları takip ederek denk geldiklerini öldürdüler. Başta vezir Kadı İzzeddin Muhammed olmak üzere on dört emir ve her biri büyük emir olan sultanın otuz altı gulamının yanı sıra askerlerin pek çoğu öldürüldü. İbni Bibi “Her iki taraftan çok sayıda insan yere serildi. O savaşın yapıldığı kan içindeki ovanın her yerine binlerce ölü yığıldı”⁵⁰ sözüyle bu savaşta çok sayıda insanın hayatını kaybettiğini anlatmıştır. Baycu, Sultanhanı Muharebesi’ni kazanıp Konya’ya⁵¹ doğru ilerlerken, savaştan kaçan İl-almış oğlu Nizameddin Ali Konya’ya gelmiş ve burayı sahipsiz bulmuş; şehirde ise sultan, devlet erkânı ve askerlerden kimse kalmamıştı. Bu sebeple şehirdeki kargaşayı yatıştırdı ve Moğol askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak ve Noyanlara hediyeler hazırlamak için uğraştı. Moğollar Konya⁵² önlerine gelince halk şehrin kapılarını kapadı. Baycu, Konya’yı tahrip etmeye yemin ettiği halde Nizameddin Ali dört katır yükü altın götürerek şehri Moğollardan satın alarak yıkılmaktan ve şehir halkını da katledilmekten kurtardı.⁵³

Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Baycu’dan korktuğu için ordu hazırlamaya başladı ve Kürtlerden ve Türkmenlerden bir ordu hazırlamak üzere Emir Tuğrul’u Harput⁵⁴ ve Malatya bölgesine gönderdi. Emir Tuğrul, Doğu Anadolu’daki Türkmen ve Kürt boylarını toplayarak Baycu’nun geçeceği yolları tutarak ona zarar verecekti. Hakkâri Kürt beylerinden Şerefeddin Ahmed b. Belas ile Şerefeddin Mehmed b. eş-Şeyh Gazi’yi davet etti. Tuğrul, Malatya’yı Ahmed b. Belas’a, Harput’u Mehmed b. eş-Şeyh Gazi’ye verdi. Baycu bu yolları geçemeyeceğini anlayarak Hülagu’ya haber verdi. Malatya halkı Sultan IV. Kılıç Arslan taraftarı olması sebebiyle Sultan II. İzzeddin Keykâvus’un valisi Ahmed b. Belas’ı hiç istemiyorlardı. Zira İbn Belas halkı baskı ile yıpratmıştı ve bu baskıya dayanamayan halk isyan ederek emrindeki adamlardan üç yüz kişiyi öldürerek onları kaçmaya zorlamışlardı. İbn Belas adamlarıyla birlikte Malatya’dan kaçarak Diyarbakır’a gitti ise de Meyyâfârikîn

⁵⁰ İbni Bibi, *age.*, s.575.

⁵¹ Konya adı Selçuklarla son şeklini alarak Türkçeleşmiştir. Kaynaklarda eşli adlarından en önemlileri İkonion, İkonium’dur. Tasvir, Resim anlamına gelen İkon köküne dayanmaktadır. Bkz: Yusuf Küçükdağ, **Selçuklular ve Konya**, Çizgi Kitapevi, Konya 2016, s.226; Konya şehrinin diğer bir unvanı ise Dâr’ül-Mülk (Payitaht) idi. Bkz: Mehmet Ali Hacıgökmen, **Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya**, Çizgi Kitapevi, Konya 2019, s.68.

⁵² İbni Battûta, Anadolu gezisinde Konya’ya da uğramıştır. Burasının büyük ve güzel bir şehir olduğunu söyleyen Battûta, aynı zamanda her zanaat erbabının bu şehrin çarşısında bulunduğunu anlatır. Bkz: İbn Battûta, *age.*, s.282. Guy Le Strange, Konya şehrinin Selçuklu Devleti’nin başkenti olduğunu ancak Karamanoğullarının iktidarı sırasında ikinci derece bir şehre dönüştüğünü söyler. Bkz: Guy Le Strange, **Doğu Hilafetinin Memleketleri: Mezopotamya, İran ve Orta Asya**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015., s.198.

⁵³ **Anonim Selçukname**, s.46; Turan, *age.*, s.499-500; Refik Turan, *age.*, s.115; Sümer, *age.*, s.29-30.

⁵⁴ Harput şehrinin islam kaynaklarındaki unvanı ise Dâr’ül-Fevz (Üstünlük Şehri)’dir. Bkz: Baykara, *age.* s.57.

meliki Melik Kâmil Muhammed onu yakalayarak öldürmüştü. Şerefeddin Mehmed'de Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına giderken Baycu Noyan'ın kumandanlarından Engürek Noyan tarafından 1257 yılında öldürüldü. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, kendisine yardım etmek üzere gelen Kürtlerin durumunu öğrenince ordusunun kumandanı Ali Bahadır'ı Malatya'ya gönderdi. Malatyalılar Ali Bahadır'dan korktukları için şehrin kapılarını açtılar. Ali Bahadır, Malatya'yı, Harput'u ve diğer şehirleri Sultan II. İzzeddin'e bağladı.⁵⁵

Moğollar, Sultanhanı galibiyetinden sonra Anadolu'nun her tarafına akınlar düzenlemeye başladılar. Baycu, Anadolu'nun içlerine ilerleyerek Galatia ve Kapadokya bölgesine ilerledi ve kaleleri ele geçirdi. Buradan Elbistan bölgesine gelerek, burada büyük bir kıyım yaparak halktan 7 bin kişiyi öldürdü. Genç erkek ve kızları esir aldı. Baycu, Elbistan'dan sonra Malatya'ya doğru hareket etti. Ali Bahadır ise bu sırada bölgedeki karışıklık çıkaran Ağaçeriler ve Aceziye Türkmenlerinin üzerine giderek onları dağıttı ve başlarında bulunan Cuti Bey'i esir alarak Menşar kalesine hapsetti. Türkmenlerin çıkardığı karışıklığı önleyen Ali Bahadır, Malatya'ya geri dönmek için yola çıktığı sırada Baycu'nun geldiğini haber alınca Kâhta'ya kaçtı. Baycu, Malatya halkını IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a itaat etmeleri için yemin ettirdi ve şehirde IV. Kılıç Arslan'ın adamlarından Fahreddin Ayaz'ı Malatya sü-başısı tayin ederek Zait kalesine gitti. Nizameddin Hurşid ve Muineddin Süleyman Pervâne ona hediyeler götürerek barış teklif etmeye karar verdiler. Baycu tarafından hoşgörü ile karşılandılar. Moğol askerlerinin Anadolu'da yaylak ve kışlak almalarına karar verildi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus bozguna uğradıktan sonra Konya'dan ayrılarak Uc vilayetlerine sığındı. Daha sonra buradan ayrılan Sultan II. İzzeddin Keykâvus Antalya'ya⁵⁶ kaçtı. Baycu Noyan, torunu Bisutay'ı bin atlı ile II. İzzeddin Keykâvus'u yanına getirmesi için Antalya'ya gönderdi. Keykâvus bu çağrıya uymayarak İstanbul'a kaçtı.⁵⁷ Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Rum İmparatorluğuna kaçmasından sonra Baycu Noyan II. İzzeddin Keykâvus'un kardeşi IV. Kılıç Arslan'ı Anadolu hükümdarı olarak tanıdı. Bunun üzerine Atabey Arslan Doğmuş ve Pervâne Hurşid gibi emirler Borgulu kalesine

⁵⁵ Abû'l Farac, *age.*, C.II., s.563; Yinanç, *age.* C.II., s.232-233; Tülay Metin, *age.*, s.77.

⁵⁶ Antalya şehrinin diğer bir unvanı ise Dâr'üs-Sugr (Uc sınır şehri)'dur. Bkz: Baykara, *age.*, s.57.

⁵⁷ Aksarayi, *Müsemaretül Ahbar*, TTK, Ankara 2000, s.31-32; İbni Bibi, *age.*, s.573-574., *Anonim Selçukname*, Terc: Halil İbrahim Gök, Atıf Yayınları, Ankara 2014, s.46;Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar...*, s.65.

giderek Sultan IV. Kılıç Arslan'ı Konya'ya getirdiler. Sultan IV. Kılıç Arslan 12 Ağustos 1261 yılında Konya şehrini alarak saltanat tahtına çıkmış ve birkaç gün sonra Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un emirlerinin bir kısmını öldürmüştür.⁵⁸

Baycu'nun kumandanlarından Hoca Noyan zalim bir insan olarak birlikte halkı çok eziyordu. Naib Nizameddin Hurşid ile Muineddin Süleyman Pervâne, Baycu'ya Hoca Noyan'ı şikâyet ettiler. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Baycu Noyan için büyük bir ziyafet düzenledi. Naib Nizameddin Hurşid, bir armudu soyarak, bıçağın ucuyla Hoca Noyan'a uzattı. Hoca Noyan, onu yedikten sonra sırtında bir ağrı oluştu ve hemen hayatını kaybetti. Naib Nizameddin Hurşid ve Süleyman Pervâne'nin şikâyetinden birkaç gün sonra Hoca Noyan'ın ölmesi üzerine Baycu, Nizameddin Hurşid'in Hoca Noyan'ı öldürdüğünü düşünerek onu hapsedti ve boynuna tomruk geçirterek Hülagu'nun yanına gönderdi. Orada işkence ile öldürüldü (1256).⁵⁹

Hülagu Han, Baycu'nun yardım talebi üzerine Katgan ve Ketboğa isimli noyanlarını iki tümen askerle yolları açmaya gönderdi. Bunlar yolda Kürtlerle ve Türkmenlerle karşılaştılar, yapılan savaşta birçok Türkmen ve Kürtler hayatını kaybetti. Moğolların kazanması üzerine hayatta kalan bir kısım Türkmen ve Kürtler dağlara kaçmak zorunda kaldılar. Moğollar böylece Erzincan'ı ele geçirdiler, Kemah'ı da kuşattılar. Böylece Baycu Noyan'ın geçeceği yollar açılmış oldu.⁶⁰ Baycu, Bağdat seferine katılmak üzere Anadolu'dan ayrıldı. Baycu'nun Hülagu'nun yanına gitmesini fırsat bilen Ali Bahadır Malatya'ya geldi ve şehri kuşattı. Baycu'nun geri gelmesinden korkan Malatya halkı kapıları açmadılar. Ali Bahadır'ın şehre saldırısı devam ederken halktan bir kısım kişiler ona kapıları açtılar. Ali Bahadır esnafa ve halka aman verdi, herkesin işine dönmesini söyledi. Fakat bazı emir ve devlet adamlarını öldürdü. Fahreddin Ayaz'ı hapsedtirdi. Şihabeddin Arız, İğdişbaşı Muineddin ve Müstevfî olan Kolayun adlı Rum papazını bir oğlu ve iki kardeşi ile birlikte öldürdü. Kürt beyi Şihabeddin İsa'nın üç oğlunu da idam ettirdi. Ancak bu savaş sonrasında Malatya halkı büyük bir kıtlık yaşadı. Halk kedileri, köpekleri yemeye, atlar ve kurumuş pis deriler yenilmeye başlamıştı. Ali Bahadır şehir halkının bu durumuna üzülerken Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına giderken Hüseyin Çoban ve

⁵⁸ Abû'l Farac, **age.**, C.II., s.564; Ebul Feret, **age.** s 30-31; Yinanç, **age.**, C.II., s.234; Sümer, **age.** s.31.,

⁵⁹ İbni Bibi, **age.** s.579; Müneccimbaşı Ahmed, **age.** s.89; Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 2000, s.253; Kaymaz, **Pervâne Muinüddin Süleyman**, Ankara Üniversitesi DTCF yayınları, Ankara 1970, s.68; Refik Turan, **age.**, s.119; Yinanç, **age.**, C.II., s.228.

⁶⁰ Yinanç, **age.**, C.II., s.233.

Hristiyan ileri gelenlerinden Andre'nin oğlu Barsuma'yı öldürdü.⁶¹ Moğolların zulmünden yeterince yıpranmış olan halk, Ali Bahadır'ın tekrar şehri ele geçirmesi ile kendi devlet adamının zulmüne uğradı. Kendi içlerinden yaşanan savaş, halkı daha da yoksul bıraktı ve halk açlıktan hayatını kaybetti.

Baycu Noyan'ın Anadolu'ya ikinci defa gelmesi Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u ve devlet adamlarını endişelendirdi. Baycu Noyan'ın Anadolu'ya gelmesi sadece yaylak ve kışlak arama maksatlı olduğu anlaşıldığı halde, Moğollara karşı savaş hazırlıkları başlatıldı. Baycu Noyan bunun üzerine Hoca Noyan komutasında öncü birliklerini Selçuklu ordusu üzerine gönderdi. Selçuklu ordusu ağır bir darbe aldı. Yapılan savaş sonucunda başta Kadı İzzeddin Muhammed olmak üzere on dört emir, Sultan'ın otuz altı gulamı ve askerlerin çoğu öldürüldü. Baycu Noyan, Selçuklu ordusunu bozguna uğrattıktan sonra Galatia, Kapadokya kalelerini ele geçirdi ve ardından Elbistan ovasında giderek 7 bin kişiyi öldürdü ve birçok kişiyi esir aldı. Kaynaklarda Elbistan ovasında 7 bin kişi öldürüldüğü belirtilse de dönemin şartları göz önüne alındığında bu sayının biraz abartı olduğunu söylemek mümkündür. Baycu Noyan'a yardıma gelen Katgan ve Ketboğa Noyanlar Anadolu'da birçok Türkmen ve Kürtleri öldürdüler. Hülagu'nun Baycu Noyan'ın Bağdat seferine çağırması ile Baycu Noyan Anadolu'dan ayrılmıştır. Baycu Noyan'ın Anadolu'ya ikinci defa gelmesi ilk seferki gibi yağma ve talan amaçlı olmasa da en sonunda Anadolu'da birçok devlet adamı ve Anadolu halkını öldürmesiyle sonuçlanmıştır.

2.6. Hülagu Han'ın Anadolu'ya Gelmesi ve Bu Esnada Yaşanan Kayıplar

Anadolu'da Moğollar döneminde yaşanan çatışmalarda birçok insanın hayatını kaybettiği ve dolayısıyla Anadolu'da birçok insanın hayatını kaybettiği diğer bir olay ise Hülagu'nun Anadolu seferidir. Dolayısıyla bu bölümde Hülagu Han'ın Anadolu'da hâkimiyetini tanımayan beylere karşı yaptığı sefer ve bu sefer sonucunda yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Hülagu, tahta geçtiğinde Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kendisini selamlamasını istemişti. Ancak onun yanına gitmekten çekinen Sultan, kendi çocuğu gibi göstererek bir başkasını Hülagu'nun huzuruna gönderdi. Hülagu, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kendi çocuğu diye yedi sekiz yaşlarında bir çocuğun

⁶¹ Ebul Ferec, *age.* s. 31; Turan, *age.*, s.234; Cahen, *age.*, s.255; Tülay Metin, *age.*, s.78.

kendisine gönderildiğini anlamıştı ancak belli etmemişti. Çocuk geri döndüğünde IV. Rükneddin Kılıç Arslan bu seferde kendisi yerine kardeşi Şiranşah'ı üç yüz kişi ile Hülagu'ya gönderdi. Hülagu, Şiranşah'ın yanındaki üç yüz kişiyi Kazvin Cemal Abadî'na gönderdi ve Şiranşah'ı da bir mektupla Sultanın yanına gönderdi. Mektupta yazan “beş güne kadar itaate gelmeyecek olursan savaşa hazırlan” sözleriyle sarsılan Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan kale içindeki adamların korkusundan dolayı dışarı çıkamayacağını fakat ilk fırsatta geleceğini bildirdi. Hülagu, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kendisi sürekli oyaladığının farkına varınca Kazvin Cemal Abadî'na göndermiş olduğu üç yüz kişinin gizlice öldürülmesini emretti.⁶²

Hülagu, Azerbaycan'a geldiğinde bir takım hükümdarları itaate davet etti. Ancak itaat eden bazı hükümdarların akıbetini gören Artuklu hükümdarı Necmeddin Gazi ile Meyyâfârikîn sahibi Eyyubî Melik Kâmil bu davete katılmadılar. Hülagu bu nedenle 1257 yılında Suriye seferine giderken Mardin ve Meyyâfârikîn'in ele geçirilmesi için şehzade Yoşmut ve Samagar Noyan kumandasında bir kuvvet gönderdi. Meyyâfârikîn uzun bir süre kuşatma altında kaldı. Ancak açlık yüzünden insanlar şehirde kedi, köpek ve fareleri yemek zorunda kaldılar. Moğollar şehre girince insanları birbiri üzerine yığılmış ölümlerden ibaret olduğunu gördüler. Mardin şehri, kalede bulunan zahire ve silahlar sayesinde sekiz aydan fazla kuşatmaya dayandı. Ancak şehirde açlık ve veba baş gösterince nüfusun çoğu hayatını kaybetti. Oğlu Kara Arslan babasını Moğollar ile anlaşmaya davet etti ise de başarılı olamadı. Moğollar kaleyi saldırı ile alamayacağını anlayınca açlık ile alma kararı verdi. Bir yandan şehir kuşatması devam ederken Moğollar, Mardin, Koçhisar ve Erzen bölgelerini yağmaladılar. Bu sırada Mardin açlıktan ve hastalıktan perişan halde idi. Necmeddin Gazi'de vebaya yakalanmış bir süre sonra hayatını kaybetmiştir. Bir rivayete göre de “Moğollar karşısında büyük telefâtı gören Kara Arslan'ın daha 100 bin insanın öleceğini ve buna rağmen babasının Moğollar ile anlaşmayacağını düşünerek bir insan için bu felakete meydan vermemek maksadıyla hasta olan babası Necmeddin Gazi'yi zehirlemeye ve öldürmeye mecbur kaldığı”⁶³ söylenir. Ancak Mardin kalesinin uzun süre kuşatma altında kalması sonucunda kalede çıkan veba hastalığı sonucunda Necmeddin Gazi'nin öldüğünü kabul etmek daha doğru olur. Moğollar Necmeddin Gazi'nin ölüm haberini alınca Kara Arslan'a elçi göndererek

⁶² Ebul Ferec, *age.*, s.28.

⁶³ Turan, *age.*, s.196-197.

şehri teslim etmesini bildirdiler. Kara Arslan, babasının ölümü üzerine onun yerine geçti ve Moğolların yanına giderek aman diledi ve hediyeler takdim etti. Hülagu, Kara Arslan'ı yanına çağırarak Mardin meliki ilan etti. Hülagu, Kara Arslan'ın daha sonra muhalefette bulunmasını önlemek için, onun en kuvvetli altmış yedi emirini öldürdü. Öldürülenler arasında Artuklu hanedanından Melik Said'in oğlu Nasreddin Artuk, Nureddin Muhammed ve Mardin kalesi kumandanı Alâaddin bulunuyordu.⁶⁴

Mardin şehri uzun süre kuşatma altında kaldı. “Bir rivayete göre Moğollar karşısında büyük telefati gören Kara Arslan'ın daha 100 bin insanın öleceğini ve buna rağmen babasının Moğollar ile anlaşmayacağını düşünerek bir insan için bu felakete meydan vermemek maksadıyla hasta olan babası Necmeddin Gazi'yi zehirlemeye ve öldürmeye mecbur kalmıştır.”⁶⁵ Hülagu'nun sekiz aydan fazla süren Mardin kuşatması halkın açlıktan ve uzun süren kuşatma sonrasında şehirde çıkan vebadan ölmesine yol açmıştır

Hülagu, Antakya civarındaki Harim kalesini kuşattı ve halka aman vererek kaleyi teslim etmelerini istedi. Halk Hülagu'ya güvenmeyerek, kendilerini temin edecek bir kimseyi göndermesini istediler. Hülagu, bunun üzerine Halep valisi Fahreddin'i göndererek halkı ikna etti ve kalenin kapılarını açılmasını sağladı. Moğollar kaleyi teslim aldı. Bundan sonra Hülagu ilk önce Fahreddin'in öldürülmesi için emir verdi. Arkasından çocuk, kadın, erkek ne kadar insan varsa hepsini kılıçtan geçirdi.⁶⁶

Hülagu, 1259 yılında Suriye seferine giderken Güneydoğu Anadolu'daki şehir ve kasabaları ele geçirerek yağmaladı. Harran ve Urfa aman ile teslim olurken, Suruç'ta büyük bir katliam yaptı.⁶⁷ Moğollar kuşattıkları her şehirde büyük katliamlar yapmışlardır. Mardin başta olmak üzere Antakya, Urfa gibi şehirlerde halkın çoğunu öldürmüşlerdir.

Hülagu Han, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kendisine itaate bulunmaya gelmeyerek kardeşi Şiranşah'ı göndermesine kızmasının ardından Şiranşah'ın yanında bulunan üç yüz askeri öldürülmesini emrettikten sonra Anadolu'ya geldi. Anadolu'ya gelen Hülagu, kendisine itaate gelmeyen Meyyâfârikîn ve Mardin

⁶⁴ Reşidüddin Fazlullah, *age.*, s.63-64; Yinanç, *age.*, C.II., s.243-244.

⁶⁵ Turan, *age.*, s.196-197.

⁶⁶ Ebul Ferec, *age.* s.40.

⁶⁷ Gül, *age.*, s.110.

emirlerinin üzerlerine saldırıya geçerek bu şehirleri kuşatma altına aldı. Uzun süre kuşatma altında kalan bu şehirlerde Mardin emiri Necmeddin Gazi ve bu şehirlerde yaşayan halk hayatını kaybetti. Daha sonra Antakya şehirlerinin yakınlarındaki Harim kalesini, Harran, Urfa ve Suruç şehirlerini kuşatan Hülagu Han, Halep valisi Fahreddin'i öldürdü ve birçok insan Moğolların bu saldırıları sonucunda hayatını kaybetti. Dönemin kaynaklarında tam bir sayı verilme de Moğolların zulmünden ve büyük katliamlarından anlaşılıyor ki o dönemde yaşayan insanların çoğu Moğollar tarafından öldürülüyor ya da esir alınıyordu.

2.7. Alıncak Noyan'ın Anadolu'ya Gelmesinin Ardından Yaşanan İnsan Kayıpları

Moğolların Anadolu içlerine girmesi ile birlikte Anadolu'ya gelen Moğol noyanları, Anadolu yaşayan birçok insanın hayatını kaybetmesine sebep oldular. Dolayısıyla bu bölümde II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında geçen taht mücadelesi sırasında Alıncak Noyan'ın Anadolu'ya gelmesi ve ardından Anadolu'da yaşanan insan kaybına dair bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Sultan II. İzzeddin Keykâvus arasında sıkı bir taht mücadelesi vardı. Bu mücadeleler sonucunda Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Konya tahtına oturdu. Tugrâcı Baba Şemseddin, Sultan'ın dönüşünden sonra Hülagu'nun huzuruna gitti. Baba Şemseddin Hülagu'nun hazinesinden çok miktarda borç aldı. Vezirlik için yarığlarla güvence alarak Konya'ya döndü. Tâceddin Mutez, Tükelek Bahşi bu borçların tahsili için vezirlik ve emirlik sıfatıyla Anadolu'ya geldi.⁶⁸ Bu sırada Sultan II. İzzeddin Keykâvus başkent Konya'yı bırakıp Antalya'ya gitti ve burada günlerini eğlence ve sefa içerisinde geçirdi. Sultan IV. Kılıç Arslan tarafında olan Muineddin Süleyman Pervâne, Moğol hanına mektuplar göndererek II. İzzeddin Keykâvus'un yaptıklarını anlatıyor ayrıca onun Memlûklüler ile ittifak yapmak istediğini söylüyordu. Moğol elçileri ilk önce Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına Antalya'ya gittiler. Beylerbeyi Kündistabl Rumî'nin sözüne uyan Sultan vergiyi ödemekte yavaş davranarak elçilere "Sultan Rükneddin, yolunuzun üzerinde bulunuyordu vergiyi önce ondan almanız, ondan sonra buraya gelmeniz gerekirdi. Şimdi oraya gidin ve o tarafın vergisini tahsille meşgul olun.

⁶⁸ Aksarayı, *age.*, s.47; Turan, *age.*, s.510.

Onu aldıktan sonra biz de hissemize düşeni hazırlayıp göndeririz”⁶⁹ cevabını verdi. Bunun üzerine Tâceddin Mutez elçilerle birlikte Sultan IV. Kılıç Arslan’ın huzuruna geldi. Süleyman Pervâne onları hediyelerle karşıladı. Süleyman Pervâne ayrıca Tâceddin Mutez’e “Sultan İzzeddin, saltanat makamı Konya’yı terk etmiş ve Antalya’ya gitmiştir. Orada Uc Türkleriyle birleşmiş, kalbinde isyan düşüncesi taşımaktadır”⁷⁰ demiştir. Tâceddin Mutez ile elçileri, kendilerine söylenen sözler üzerine gerçeği öğrenmek için araştırma başlattılar. Bu durumu Hülagu’ya arz ettiler. Hülagu, Sultan II. İzzeddin Keykâvus’a yarlığ gönderdi. Bu hüküm Sultan II. İzzeddin Keykâvus’a ulaştığı zaman, tehlikeli durumun farkına vardı ve Süleyman Pervâne’nin hile ve ihanetinden kaynaklandığını anladı. Durumu düzeltmek için vergi toplayarak Moğollara götürmek üzere yola çıktı.⁷¹

Hülagu Han, bu sırada Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve ona bağlı olan Türkmen emirlerini itaate almak için Alıncak Noyan’ı kalabalık bir orduyla Anadolu’ya gönderdi. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Muineddin Süleyman Pervâne ile birlikte Alıncak Noyan’ı karşılamaya gittiler. Süleyman Pervâne, bu sırada vezir Sâhib Ata Fahreddin Ali’ye haberciler göndererek kendi tarafına çekmişti. Bütün bu olanlardan habersiz olan Sultan II. İzzeddin Keykâvus, vezir Fahreddin Ali’yi Sultan IV. Kılıç Arslan’ın yanına elçi olarak göndermişti. Konya’nın dışında Ruzbe ovasında otağını kurmuş vezir Fahreddin Ali’den gelecek haberi bekliyordu. Ancak 100 bin kişinin karşısında ona tuzak kurduğunu bilmiyordu. Alıncak Noyan, Sultan IV. Kılıç Arslan, devlet emirleri ve Süleyman Pervâne ile Aksaray’dan çıkarak Obruk hanına geldiğini haber alan Sultan II. İzzeddin Keykâvus Antalya’ya çekildi. Alıncak Noyan Akşehir’e tâbi Karahöyük’te, Sultan IV. Kılıç Arslan’da Altuntaş köyünde kışladılar. Sultan II. İzzeddin Keykâvus’un kumandanlarından Ali Bahadır ve Emir-i Âhur Uğurlu, Sivrihisar’da ve başka yerlerde topladıkları askerlerle Altunaba kervansarayı yanında Moğollara karşı savaştılar. Selçuklu askerleri yenildiler; çok sayıda ölü ve esir verildi. Ali Bahadır, Emir-i Âhur Uğurlu ve bir takım beyler Uc taraflara kaçtılar. Sultan II. İzzeddin Keykâvus ise ailesini, bazı emirlerini ve maiyetini alarak İstanbul’a giderek Bizans İmparatoruna sığındı. Sultan

⁶⁹ Aksarayı, *age.*, s.49.

⁷⁰ Aksarayı, *age.*, s.50; Turan, *age.*, s.511-512.

⁷¹ Aksarayı, *age.*, s.49-50; Turan, *age.*, s.513.

IV. Kılıç Arslan bu sayede tahtın tek sahibi oldu.⁷² Süleyman Pervâne'nin oyununa gelen II. İzzeddin Keykâvus'un hem önemli komutan ve askerleri öldürüldü hem de tahtan indirilerek Bizans'a sığınmak zorunda kaldı.

Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Anadolu'yu terk edince Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Sultan II. İzzeddin Keykâvus taraftarlarına karşı mücadeleye girişti. Muineddin Süleyman Pervâne, II. İzzeddin Keykâvus yanlısı olan Müstevfi Necibüddin, Müşrif-i Memalik Kıvamüddin Eşher b. Hamid, Kadiasker Celâleddin Sivrihisarî, Seyfeddin Has Kayı-aba, Kerimüddin Alişîr, Emir-i Silah Bedreddin Gevhertaş, Eminüddin Yakut ve diğer önemli emirler Alıncak Noyan'a teslim etti. Alıncak Noyan, bu devlet adamlarının hepsini öldürdü.⁷³ Bunun üzerine Anadolu'nun birçok şehrinde Moğollara ve Moğol yanlısı Selçuklu devlet adamlarına karşı Ahiler ve Türkmenler ayaklandılar. Konya'da bazı emirlerin öldürülmesinden sonra bu isyanın başlatıcısı olarak düşünülen Ahi Evren Hâce Nâsirüddin'in ifadesi alınması için Kalecik kadısı Kırşehir'e gönderildi. Hacı Bektaş'ın araya girmesi ile Ahi Evren Hâce Nâsirüddin, Kalecik kadısına ifade vermeyi reddetmesinin ardından bunu bir baş kaldırı sayan IV. Kılıç Arslan ve onu destekleyen devlet adamları bu isyanı bastırmak için Süleyman Pervâne'yi ve Nureddin Caca'yı görevlendirdiler. Nureddin Caca, Kırşehir'e gelerek şehri kuşattı. Şehre zorla giren Caca oğlu Nureddin buradaki Ahi ve Türkmenleri öldürdü. Ahi Evren Hâce Nâsirüddin, büyük bir tacir olan el-Hac Taceddin Kâşî, Ahi Muallimi Mevlana'nın oğlu Alâaddin Çelebi, Konya'da Sadırlar'daki Hanikâhın şeyhi (Kirmani'nin Halifesi) Zeyneddin Sadaka ve Sadreddin Konevî'nin pek çok dostu ve hatta oğlu Sâdeddin Çelebi de bu katliamlar sırasında öldürülmüştür.⁷⁴

Sonuç olarak Alıncak Noyan'ın Anadolu'ya gelmesinin ardından II. İzzeddin Keykâvus'un emirleri Emir-i Âhur Uğurlu ve Ali Bahadır Moğol ordusuna yenildi. II. İzzeddin Keykâvus bu yenilgi üzerine Bizans İmparatorluğuna sığındı. Emir-i

⁷² Aksarayı, **age.**, s.51-53; Turan, **age.**, s.513-515; Yinanç, **age.**, C.II., s.250.

⁷³ Mikail Bayram, **Hâce Nasirüddin Tusi'nin İntihalcılığı ve Ahi Evren Hâce Nasirüddin ile İlgisi**, Çizgi Kitapevi yayıncılık, Konya 2016, s.36.

⁷⁴ Bayram, **Hâce Nasirüddin Tusi'nin İntihalcılığı...**, s.30-32; Mikail Bayram, **Sadrüddin Konevî (Hayatı, Çevresi ve Eserleri)**, Hikmet yayınları, İstanbul 2012, s.84; Mehmet Ali Hacıgökmen, "Anadolu Selçuklu Zamanında Sadrü'd-din Konevî'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/258219>. (25.11.2018).

Â Uğurlu ve Ali Bahadır ise Uc taraflara kaçtılar. II. İzzeddin Keykâvus taraftarı olan Müstevfî Necibüddin, Müşrif-i Memalik Kıvamüddin Eşher b. Hamid, Kadiasker Celâleddin Sivrihisarî, Seyfeddin Has Kayı-aba, Kerimüddin Alişîr, Emir-i silah Bedreddin Gevhertaş, Eminüddin Yakut ve diğer önemli emirler Alıncak Noyan tarafından öldürüldü. Alıncak Noyan'ın önemli devlet adamlarını öldürmesi üzerine Ahiler ve Türkmenler ayaklandılar. Bu isyanı bastırmak için görevlendirilen Nureddin Caca, birçok Ahi ve Türkmenin yanı sıra Ahi Evren Hâce Nâsirüddin, el-Hac Taceddin Kâşî, Ahi Muallimi Mevlana'nın oğlu Alâaddin Çelebi, Konya'da Sadırlar'daki Hanikâhın şeyhi Zeyneddin Sadaka, Sadreddin Konevî'nin oğlu Sâdeddin Çelebi ve onun pek çok dostunu öldürdü.

2.8. Abaka'nın Anadolu'yu İstilas ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı

Anadolu'da Moğollar döneminde yaşanan çatışmalarda çok sayıda insanın öldürüldüğü ve dolayısıyla Anadolu nüfusunun büyük zaiyat verdiği hadiselerden biri de İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ın Elbistan yenilgisinin intikamını almak için Anadolu seferine çıkmasıdır. Dolayısıyla bu bölümde Türkiye Selçuklu Devleti veziri Muineddin Süleyman Pervâne'nin, Memlûk sultanını gizlice Anadolu'ya davet etmesi ve Baybars'ın geç de olsa bu davete icabet ederek ordusuyla Anadolu seferine çıkması olayı ele alınmış, ardından Abaka Han'ın mukabil seferi incelenmiş, Anadolu'da yaşanan insan zaiyatına dair bilgiler değerlendirilmeye alınmıştır.

1275-1276 yılında Hatiroğlu Ziyaeddin ve Muineddin Süleyman Pervâne'nin oğlu yüz kişi ile Sultan Baybars'ın yanına giderek onun Anadolu'ya gelmesini sağladılar. Bundan önce Sultan Baybars 1268 yılında büyük bir ordu ile Antakya önlerine gelerek şehri kuşatmış ve birkaç gün sonra da şehri aman ile ele geçirmiştir.⁷⁵ Daha sonra 1269 yılında Sultan Baybars, Anadolu'ya saldırılmasını emretti. Ancak bu saldırı emrini verirken Selçuklu Devleti'ni değil Moğolları kastetmiştir. Bunun üzerine Birecik'ten çıkan akıncılar Anadolu'ya girmişler, ancak Baybars'ın sözünü dinlemeyen Suriyeli akıncılar Moğollara değil yerli halka saldırmışlardır. Malatya civarı yağma edilmiş, halkı öldürülmüştür.⁷⁶ Abaka Han, Birecik yenilgisinin intikamını almak için Abatay Noyan'a şehri yeniden kuşatmak görevini verdi.

⁷⁵ Ebul Ferec İbnül İbri, **age.**, s.49; Mükürmin Halil Yinanç, **age.** C.II., s.269.

⁷⁶ Mükürmin Halil Yinanç, **age.** C.II., s.270.

Süleyman Pervâne'nin de Moğol komutanına katılmasını emretti. Ekim 1275'de Abatay Noyan kumandasında 15 bin Moğol askeri, Süleyman Pervâne kumandasında 15 bin Anadolu askeri olmak üzere 30 bin asker ile Birecik şehrini kuşatma altına aldılar. Kuşatma sırasında Moğol askerleri çaba harcıyor, Türk askerleri Müslüman şehrine saldırmak istemiyorlardı. Süleyman Pervâne, Memlûk sultanına mektup göndererek yardım istemiş, geldiği zaman birlikte Moğolları yenebileceklerini söylemiştir. Sultan Baybars bu sene Anadolu'ya gelemeyeceğini bildirerek gelecek sene askerlerini toplayarak Anadolu'ya geleceğini söylemiştir. Türklerin kuşatma sırasında ağır hareket etmeleri Moğol kumandanının dikkatini çekmiş, Süleyman Pervâne ile Memlûk sultanı arasında ittifak olacağı hakkında şüphelenmişti. O, bu esnada Muineddin Süleyman Pervâne'nin Memlûk sultanına gönderdiği mektubu ele geçirdi. Bunun üzerine Abatay Noyan derhal kuşatmayı kaldırarak Diyarbakır'a döndü, Süleyman Pervâne de Kayseri'ye dönüş yaptı.⁷⁷

Baybars tüm bu ısrarlı Anadolu'ya davetlere kayıtsız kalamayarak 1277 yılında Anadolu'ya gelerek Elbistan ovasına doğru ilerledi. Baybars'ın Anadolu'ya girişini, Sis kralı, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'e, Muineddin Süleyman Pervâne'ye ve Anadolu'da bulunan Moğol emirlerine haber verdi. III. Gıyâseddin Keyhüsrev fermanlar göndererek bütün orduyu Kayseri'ye topladı. Moğol kumandanı Tuku⁷⁸ ve Tudavun Noyan, emrindeki askerlerle geldiler. Toplanan ordu Baybars'ı karşılamak için Elbistan'a ilerledi. İki ordu 15 Nisan 1277 Cuma günü karşılaştılar Moğollar Memlûk ordusunun saflarını bozmayı başardılar ancak Memlûk Sultanı bütün kuvvetiyle saldırdı. Moğollar bu saldırıyı savuşturamadılar. Yasaya göre “düşmanla karşılaşmadan kaçmak olmadığından”⁷⁹ Moğollar, Memlûk ordusu ile sonuna kadar çatışmışlarsa da yenilmekten kurtulamadılar. Elbistan Savaşı sonucunda iki Moğol noyanı ile bazı Moğol kumandanları ve askerleri öldürüldüler. Moğolların çok azı kaçarak kurtuldu. Pervâne, Moğolların yenilgisi üzerine kaçıp Kayseri'ye gelerek Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev, vezir Fahreddin Ali, Atabey Mecdeddin Muhammed ve bazı devlet adamları ile Tokat'a çekildi. Anadolu emirleri ve askerlerinin bir kısmı esir olmuştu. Pervâne oğlu Alâaddin Ali Bey, Süleyman

⁷⁷ Yinanç, **age.**, C.II., s.281-282.

⁷⁸ Elkey Noyan'ın oğlu olan Tuku, Abaka'nın tahta çıkışından sonra 1265 yılında Suncak Noyan'ın oğlu Tudavun ile Anadolu'ya gönderildi. Bkz: **Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nur El-Din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi**, Çev: Ahmet Temir, TTK, Ankara 1989, s.216.

⁷⁹ Ebul Ferec, **age.**, s.50.

Pervâne'nin hemşirezadesi Cacaoğlu Nureddin Cibril ve kardeşi Sicarüddin, Seyf Sunkurca Sivasî, Atabey Mecdüddin'in kardeşi Kutbeddin Erzincanî, Anadolu Arız-ı ceşş Kemalüddin, Türkmen Ali Şir'in mahdumu Seyfeddin, Pervâne'nin akrabasından Hüsameddin Giyavik, Sivas Subaşı Emir Nusretüddin ve bazı devlet adamları ve emirlerde kendi isteğiyle Memlûk ordusuna teslim olmuşlardır. Memlûk ordusu bu savaşta önemli emirlerinden Seyfeddin Kazan el-Alayi, Seyfeddin Kıpçak ve İzzeddin Aybek'i kaybetmişlerdir. Sultan Baybars 20 Nisan 1277 yılında Kayseri'ye gelerek Selçuklu tahtına oturdu. Baybars Kayseri'de bulunduğu sürede Muineddin Süleyman Pervâneyi yanına çağırdı ancak Süleyman Pervâne korkusundan gelemeyerek onu oyalamaya çalıştı. Anadolu'da kıtlık olmasından dolayı askerlerini yeterince besleyemeyen Memlûk Sultanı Baybars bir hafta Kayseri'de kalarak Karamanoğlu Ali Bey'i, Pervâne'nin oğlu Alâaddin Ali Bey'i ve önceden kendisine esir olan Anadolu emirlerini yanına alarak Dımaşk'a (Şam) gitti.⁸⁰

Şerefeddin Hatiroğlu isyanının başarısız sonuçlanmasından ardından Ziyaeddin Hatiroğlu, kardeşinin intikamını almak için Sultan Baybars'ın yanına sığındı. Sultan Baybars, Ziyaeddin Hatiroğlu'na Moğollar arasında dolaşarak hangi meşhur adamların öldürülmüş olduklarını tespit etmesini istedi. Hatiroğlu, burada inceleme yaparken Moğollar arasında yaralanıp yere düşen biri, yanında bulduğu yayıyla bir oku Ziyaeddin Hatiroğlu'na atarak onu gözünden vurdu. Ziyaeddin Hatiroğlu'nun yanında bulunanlar onu alarak Sultan Baybars'ın yanına götürdüler. Hatiroğlu Ziyaeddin aldığı yara sonucunda burada hayatını kaybetti. Sultan Baybars onun ölümünden sonra ağladı.⁸¹

Baybars'ın Anadolu'ya gelişini ve Elbistan olayını anlatmak için Muineddin Süleyman Pervâne, Seyfeddin Er-beyi'ni Abaka Han'ın yanına gönderdi. Er-beyi olanları Abaka Han'a anlatınca Abaka 30 bin atlı ile Anadolu'ya geldi. Divriği bölgesine geldiğinde halk Abaka'yı sevinçle ve hediyelerle karşıladı ve Abaka bu hediyeleri kabul etti. Burada “sadece bir grup, Tâceddin Zeyrek'in kölesini ve çocuklarını öldürmeye kalktıkları için cezalandırıldılar.” Buradan Abaka Han, Elbistan'a hareket etti. Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev, vezir Fahreddin Ali ve

⁸⁰ Reşidüddin Fazlullah, *age.*, s.112;Yinanç, *age.*, C.II., s.292-294; İbrahim Güneş, “*Memlûk Sultanı I. Baybars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi*”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, C.20, 2010., s.348-349.

⁸¹ *Anonim Selçukname*, s.48; Abû'l-Farac, *age.*, C.II., s.601; Cahen, *age.* s.278.

Süleyman Pervâne, Abaka'nın gelişini haber alınca Elbistan'a onu karşılamaya gittiler. Elbistan'a gelen Abaka Han burada Tudavun Noyan ve Tuku Noyan'ın ve sadece Moğol askerlerinin cesetlerini görünce çok sinirlendi. Abaka Han, Baybars'ı destekleyen herkesi cezalandırmak istedi. Elbistan ovasında yaşayan Türkmenleri öldürttü. Kayseri'ye geldiğinde Moğol askerlerine ihanet eden, Memlûk sultanını kurtarıcı ilan eden herkesin idamını emretti. Kayseri âlim, kadı ve büyükleri Abaka Han'ın huzuruna çıkarak uygun açıklamalar ve yalvarmalar ile İlhan'ın sinirini yumuşatarak büyük katliamı önlediler. Buna rağmen Sivas kadısı İzzeddin b. Muhammed el-Kirmevi, Kayseri kadısı Celâleddin Habib-i Kayserî, Fahreddin Güçbeyi, Karacaoğlu Nureddin Hud'un torunu Zahirreddin, Nureddin Cerenki ve diğer birçok büyük adamlar öldürüldü. Abaka Han'ın kendi veziri Şemseddin Cüveynî Abaka Han'dan af dileyerek, Sivas'ın yarısını ve diğer bazı şehirleri Abaka Han'dan satın alarak bu şehirlerin felakete uğramasını engelledi ve bu sayede ileri gelenlerden yüz dört kişiyi ölümden kurtardı.⁸² Vezir Şemseddin Cüveynî Moğolların baskısı dolayısıyla vezirlikten atılarak hapsedilmiş ve orada öldürüldü.⁸³

Abaka Han bu savaşın suçluları arasında gördüğü Türkmenlerden intikam almak için Kayseri'den Erzurum'a Anadolu'nun yağma edilmesini, halkın öldürülmesini ve esir edilmesini emretti. Moğol ordusu Anadolu'nun her yerine girerek yağma ve tahripde bulunup halktan birçok kişiyi öldürdüler veya esir aldılar. Buna bağlı olarak binlerce Türkmen öldürüldü. Bir rivayete göre "Anadolu Türklerin cesetleriyle örtülmüştü. Bu katliamda altı yüz binden fazla Anadolu köylüsü öldürülmüş ve yarım milyon kadarı da Moğollar tarafından esir edilmişti."⁸⁴ Diğer bir rivayete göre de "Anadolu'nun doğu bölgesi tamamen viraneye çevrildi. Belaya uğramayan aile kalmadı. Abaka Han'ın Anadolu'da yaptığı bu büyük katliam sonucunda iki yüz binden fazla insan hayatını kaybettiği"⁸⁵ söylenir.

Abaka Han, İran'a dönerken Bayburt'a⁸⁶ geldiğinde ahaliden bir ihtiyar onun huzuruna çıkarak "Eğer aman verirseniz size iki söz söyleyeyim!" dedi. Abaka Han

⁸² İbni Bibi, *age.*, s.623-624; Reşidüddin Fazlullah, *age.* s.113; Faruk Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, TTK, Ankara 1970, s.42-43.

⁸³ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar...*, s.149.

⁸⁴ Yinanç, *age.* C.II., s.295-296; Turan, *age.*, s. 568.

⁸⁵ Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İntihatında İdare Mekanizmasının Rolü*, TTK, Ankara 2011, s.170; Mehmet Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti Dağılışı*, Birleşik yayınevi, Ankara 2010, s.117; Mustafa Akkuş, "Abaka Han'ın Dini Şahsiyeti ve Anadolu'daki Uygulamaları", *SUTAD*, Güz 2016, S.40., s.82.

⁸⁶ Bayburt şehrinin diğer bir unvanı ise Dâr'ül-Celal (Ululuk Şehri)'dir. Bkz: Baykara, *age.*, s.57.

aman verdiğini söyledi. İhtiyar; Senin düşmanın olan Memlûk hükümdarı memleketi geldi fakat ahalinin kılına bile dokunmadı. Hâlbuki sen düşmanın arkasına düşüp muvaffak olamayınca gazap ve intikamını kendi tebaandan aldın; kendi tebaanı öldürdün, kendi memleketini tahrip ettin. Ecdadınızdan hangi hükümdar böyle bir şey yapmıştır?” Abaka Han bu sözler üzerine yaptıklarına pişman olarak beraberinde getirdiği 400 bin kadar esir Anadolu halkını serbest bıraktı.⁸⁷ Abaka’nın Anadolu’da birçok insanı esir aldığı söylenebilir ancak bu sayının dönemin şartları göz önüne alındığında abartı olduğunu belirtmek daha doğrudur.

Abaka Han, Anadolu’da katliam yaptıktan sonra Muinedin Süleyman Pervâne’yi ve vezir Fahreddin Ali’yi yanına alarak İran’a doğru yol aldı. Memlûk sultanı Baybars’dan gördüğü kötü muameleden kaçan Memlûk ümerası Abaka Han’a sığındı ve Memlûk sultanının Süleyman Pervâne’nin isteği ile Anadolu’ya geldiğini anlattı. Abaka Han, Süleyman Pervâne’nin ihanetlerini öğrenmek istiyordu.⁸⁸ Bu nedenle, Abaka Han, Aladağ’daki yaylağında Süleyman Pervâne’yi sorguladı. Pervâne otağa geldi. Emirler; “o üç günah işlemiştir. Birincisi düşmandan kaçmasıdır. İkincisi Baybars’ın geldiğini haber vermemesidir. Üçüncüsü hemen kulluğa gelmemesidir” dediler.⁸⁹ Bu sebeplerden dolayı Süleyman Pervâne gözetim altına alındı. Vezir Fahreddin Ali, Süleyman Pervâne’yi bu halde görünce “kendini mal ile kurtar!” dedi. Süleyman Pervâne de: “Ben bu hayattan bıktım!” dedi.⁹⁰

Abaka Han, Moğol noyanları ile Pervâne meselesini tartıştılar. Bir kısım Moğol noyanı onun Anadolu’ya geri gönderilmesini söylerken bir kısmı ise idam edilmesini söylüyordu. Abaka Han bu konuda kararsız kaldı ancak Elbistan’da öldürülen Tuku ve Tudavun ve diğer noyanların eşleri Muinedin Süleyman Pervâne’nin idamını istediler. Abaka Han bu istekler üzerine Süleyman Pervâne’nin idam emrini verdi. Gökçe Bahadır 2 Ağustos 1277’de Süleyman Pervâne ile birlikte otuz iki kişiyi öldürdü. Öldürülenler arasında Seyfeddin Balakuş el-Çavlı, Çaşnigir Mengür ve Seyfeddin b. el-Kasni de bulunmaktaydı.⁹¹ Süleyman Pervâne, Moğol baskılarının ve taht mücadelelerinin arttığı, güçlü emirlerin birbirleri ile uğraşmaları sonucunda devleti gücü azaldığı zaman ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Moğolları kendi tarafına

⁸⁷ Turan, **Doğu Anadolu Devletleri...**, s.58; Yinanç, **age.**, C.II., s.304.

⁸⁸ Yinanç, **age.**, C.II.,s.303.

⁸⁹ Reşidüddin Fazlullah, **age.** s.114

⁹⁰ **Anonim Selçukname**, (Terc: Halil İbrahim Gök), Atıf yayınları, Ankara 2014, s.49

⁹¹ Cahen, **age.**, s.282.

çekerek devlette tek adam haline gelmiş ve on beş yıl boyunca Türkiye Selçuklu Devleti'nin idaresinde bulunarak memlekette nizam ve huzur sağlamıştır. Ancak onun ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin işleri düzene girmedi. Süleyman Pervâne'nin ölümünden yaklaşık bir ay sonra Abaka Han, Anadolu'yu düşmandan koruması ve Tokat kalesi ile Süleyman Pervâne'nin evini harap etmesi için kalabalık bir ordu ile kardeşi Kongurtay'ı Anadolu'ya gönderdi.⁹²

1277 yılında Abaka Han'ın Anadolu'da yaptığı katliamlar ve Muineddin Süleyman Pervâne'nin öldürülmesinin ardından Sadreddin Konevî;

“Bu Anadolu önderleri acaba nereye gittiler, bu dünyadan ne göturdüler?

Ben geçen yıl son derece şöhretli bırakmıştım onları;

Ama bugün onlardan ne bir ad var ne de bir nişan;

O büyük Pervâne nereye gitti acaba?

Nerede o büyüklük, o haşmet, o kudret?...”⁹³ diye devam eden bir mersiye yazmış ve II. İzzeddin Keykâvus'u tahtan uzaklaştırdığı yıldan itibaren ülkenin tek hakimi gibi olan Süleyman Pervâne'nin gücü Moğollara yetmediğini ve nihayet onların elinde öldürüldüğünü gözler önüne sermiştir.

Sonuç olarak Baybars'ın Anadolu'da Moğolları öldürdüğü haberini alması üzerine Elbistan'a gelen Abaka, burada bulunan Türkmenleri öldürdükten sonra Kayseri'ye geldi ve burada Sivas kadısı İzzeddin b. Muhammed el-Kirmevi, Kayseri kadısı Celâleddin Habib-i Kayserî, Fahreddin Güçbeyi, Karacaoğlu Nureddin Hud'un torunu Zaireddin, Nureddin Cerenki ve diğer birçok büyük adamlar öldürdü. Aynı zamanda Abaka Han, Kayseri'den Erzurum'a kadar olan bölgede birçok Türkmeni öldürdü ve şehirleri yağmaladı. Muineddin Süleyman Pervâne'yi de yanına alarak Anadolu'dan ayrılarak İran'a dönen Abaka Han, burada Süleyman Pervâne'yi ve otuz iki kişilik yakınlarını da öldürdü. Öldürülenler arasında Seyfeddin Balakuş el-Çavlı, Çanşigir Mengür ve Seyfeddin b. el-Kasnî de bulunmaktaydı. Abaka Han'ın Anadolu'ya gelmesinin ardından önemli Selçuklu devlet adamları ve emirler Abaka Han'ın kendilerini öldüreceğinden endişe duyarak Memlûk devletine sığındı. Abaka

⁹² Sümer, *age.*, s.44-45.

⁹³ Veyis Değirmençay, “*Sadr-i Konevî ve Anadolu Selçuklu Emirlerine Mersiyesi*” *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.54, Haziran 2015, s.31-32.

Han, devlet adamlarının birçoğunu öldürerek Selçuklu devlet yönetimine büyük bir darbe vurmuştur.

2.9. Geyhatu Han'ın Anadolu'yu İstilas ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Kayıpları

Moğolların, Anadolu içlerine girmesi ile çok sayıda insan kaybının yaşandığı diğer bir olay ise Geyhatu'nun Anadolu'ya gelmesidir. Dolayısıyla bu bölümde Geyhatu'nun Anadolu'da çıkan Türkmen isyanlarını bastırmak için Anadolu'ya gelmesi ve ardından Anadolu'da yaşanan insan kaybına dair bilgiler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Abaka Han'ın oğlu olan Geyhatu, Argun Han döneminde Anadolu'daki Moğol idaresinin başında bulunuyordu. Argun Han'ın ölüm haberini Antalya'da bulunduğu sıradan öğrenen Geyhatu, Azerbaycan'a dönerken Ahlat yakınlarında hükümdarlığını ilan etti.⁹⁴ Bu sırada, Anadolu'da bulunan Türkmenler, Selçuklu-İlhanlı yönetiminin uyguladığı baskılara karşı çıkarak ve kendi yerel yönetimlerini oluşturmaya çalışıyorlar bu yüzden de kendi aralarında mücadele ediyorlardı.⁹⁵

Geyhatu, Uc Beylerinin isyanını ve şehzade Kılıç Arslan'ın bundan istifade etmesini önlemek ve Anadolu'da Moğol egemenliğini yeniden kurabilmek için büyük bir orduyla Kasım 1291'de Tebriz'den Anadolu'ya geldi. Sultan II. Gıyâseddin Mesud⁹⁶, onu Kayseri'de karşıladı. Geyhatu, Türkmen olsun veya olmasın bütün asileri katlederek korku yaratmak istiyordu. Geyhatu önderliğinde Moğollar önce Ereğli'ye giderek burayı yağma ve talan yaptıktan sonra, 19 Kasım'dan itibaren de Larende'ye gelerek bu bölgeyi tamamen yakıp yıktı. Müslüman olsun olmasın yakalanan halk öldürüldü, kadın ve çocuklar esir edildi. 16 Aralık'tan itibaren Eşrefoğulları'nın topraklarına girerek Ladik-Denizli⁹⁷ şehirlerini kuşattılar. Şehir halkı şehirlerini savundular ancak üç gün süren kuşatmada şehir halkının çoğu hayatını kaybetti. Kent Fahreddin Ali'nin ailesinin elinden çıktı. Moğollar her yeri yağmalayıp herkesi öldürerek Menteşe topraklarına girdiler.⁹⁸ Diğer taraftan Geyhatu, isyan eden

⁹⁴ Abdulkadir Yuvalı, "Geyhatu Han" TDV., İstanbul 1996, s.44.

⁹⁵ Sümer, **age.**, s.63; Abdulkadir Yuvalı, **İlhanlı Tarihi**, Bilge Kültür Sanat yayınları, İstanbul 2017, s.249

⁹⁶ II. Mesud için bkz. Cevdet Yakupoğlu, Namiq Musalı, "Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi (683/1284): Çeviri ve Değerlendirme", **TAD**, C.37/S.63, 2018, s.96-94.

⁹⁷ Denizli şehrinin diğer bir unvanı ise Dâr'üs-Sugr (Uc sınır şehri)'dir. Bkz: Baykara, **age.** s.57.

⁹⁸ **Anonim Selçukname**, s.65; Cahen, **age.**, s.300.

şehzade Kılıçarslan'ı durdurma görevini şehzadenin ağabeyi mevcut sultan II. Mesud'a verdi. Sultan II. Mesud, Mücireddin Emir Şah, Sahib Necmeddin Kastamonu taraflarına geldiler. Geyhatu, Anit, Göktay ve Giray isimli Moğol noyanlarını 3 bin Moğol askeri ile Sultan'a yardıma gönderdi. Giray, öncü kuvvet olarak derbendi geçti.⁹⁹ Sultan II. Mesud ve diğer emirler Giray'ın arkasından derbendi geçtiler. O sırada ormanda tuzak kurmuş olan Türkler, Selçuklu-Moğol askerlerine saldırdılar. İki taraftan da çok sayıda insan öldü. Anit Noyan'ın başında olduğu Moğol ordusu bozguna uğratıldı. Göktay, bozguna uğrayan askerlere katılarak savaşımdan geri döndü. Türk ordusu Moğolların peşine düşerek kaçış sırasında Anit'i öldürdü. Keşif yapmak için önden giden Giray, Anit'in ordusunun bozulduğunu öğrenince derbende geri döndü. Dönüşte Sultan II. Mesud ve emirleri yakalayan Türk askerleri ile karşılaştı. Kendisini ve Sultan II. Mesud'u kurtarmak için saldırdı. Giray, düzensiz halde bulunduğu Türkleri öldürdü, Sultanı ve emirleri esaretten kurtardı. Kılıç Arslan, Kastamonu'da da duramayarak Bizans sınırlarına doğru yöneldi. Aksarayı "Ölü üstüne yığılan ölüden, ova, tepe üzerine tepe oldu" diyerek savaş sonucunda ne kadar insan kaybı yaşandığını göstermiş oldu.¹⁰⁰

Ocak 1292'de Geyhatu Konya'ya girdi. Kendisini törenlerle karşılayan Konya halkı Geyhatu'nun zulmünden kurtulamadı. Moğollar geçtikleri köy ve kasabaları yağma ve talan yaparak ilerliyorlardı. Karamanlı ülkesine yaptığı son akından sonra Şubat 1292'de Kayseri'ye geldi. Temmuzda Karamanlıların iki akınına bir karşı akınla yanıt vermek zorunluluğu doğdu, bu karşı hücum sırasında Güneri Bey'in ailesinden iki kişi öldü.¹⁰¹ Geyhatu Han'ın Anadolu seferinde Kayseri, Ladik-Denizli, Muğla, Konya ve civarlarında bulunan şehir ve köyler yağma ve talan edilmiş bu şehir ve köylerde yaşayan halkın çoğu Moğollar tarafından öldürülmüştür. Bu bölgelerde öldürülen kişilerin sayısını kaynaklar net bir şekilde ifade etmemesine rağmen, Moğolların girdikleri her bölgede yaşayan nüfusun yarısını öldürdüğünü, bir kısmını da esir aldığını söylemek mümkündür.

⁹⁹ Aksarayı, *Müsemaretül Ahbar*, s.137-138.

¹⁰⁰ Aksarayı, *Müsemaretül Ahbar*, s.137-140; Müneccimbaşı Ahmed, *Camiü'd Düvel*, s.112; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1981, s.326; Cevdet Yakupoğlu, *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı) XIII-XV. Yüzyıllar*, Gazi Kitapevi, Ankara 2009, s.37; Koca, *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, s.95.

¹⁰¹ Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s.301.

3. İSYANLAR SONUCUNDA YAŞANAN TÜRK İNSAN KAYIPLARI

Moğolların, 1243 Köseadağ Savaşı ile birlikte Anadolu içlerine girmesi ve Anadolu'daki şehirleri yağmalayarak insanları öldürmesi sonucunda Anadolu'da bulunan Türkmen Beyleri Moğollara karşı isyan etmiş ve kendi bağımsızlıkları için mücadele etmişlerdir. Anadolu'nun her bir köşesinde Türkmen isyanları çıkmış ve Moğolların Anadolu'da tam bir hâkimiyet kurmasını önleyerek büyük bir başarı göstermişlerdir. Türkiye Selçuklu Devleti Moğollara ne kadar boyun eğerse ve Moğolların Anadolu içlerinde baskısı ne kadar artarsa, Türkmen isyanları daha artmış ve yaygınlaşmıştır.

Bu dönemde Türkmen Beylerinin çıkardığı başlıca isyanlar şunlardır: Ağaçeri Türkmenlerinin isyanı, Denizli, Karamanoğlu, Germiyanoglu Türkmenlerinin isyanları, Hatiroğlu isyanı, Şah Melik İsyani, Kızıl Hamid İsyani, Sülemiş İsyani, Cahioğlu İsyani, Hurmaoğlu ve Emir-i Âhur Esad isyanı.

3.1. Ağaçeri Türkmenlerinin İsyani ve Bölgede Yaşanan İnsan Kaybı

Moğol istilası üzerine Anadolu'ya gelen Türkmenler, Anadolu'nun belirli bölgelerine yerleşerek yaşamlarına devam etmeye çalışmışlardır. Ancak Anadolu'da yaşanan Moğol istilası sonucunda Türkmenler zor durumda idi. Ağaçeriler, bulundukları bölgedeki ticaret yollarına ve çevre illere saldırarak yaşamlarına devam ediyorlardı. Ancak Ağaçerilerin bu taşkınlıkları Moğolları rahatsız ediyordu.

Selçukluların sınır bölgesi olan Maraş ve Malatya bölgesine yerleşen Ağaçeriler için, Reşidüddin; "Oğuz elinden gelen bu topluluğun ormanlık alana yerleştiği için bu isim ile anıldığını söyler".¹⁰² Köseadağ yenilgisinden sonra Ağaçeriler devlete karşı itaatsizlikte bulunarak kendilerine göre hareket ediyordu. Ağaçeriler'in yerleştikleri bölgeden iki önemli ticaret yolu geçmekte olup, onlar sık sık bu ticaret yollarına saldırıyorlardı ve bu yüzden de ticaret sekteye uğruyordu. Ağaçerilerin bu saldırılarını durdurmak isteyen II. İzzeddin Keykâvus, Kadı İzzeddin ve Beylerbeyi Yavtaş'ı görevlendirerek Ağaçeriler'in üzerine bir kuvvet gönderdi. Ancak Baycu'nun Anadolu'ya geldiği haberini alması üzerine ordu tekrar Konya'ya döndü. Bu sayede serbest kalan Ağaçeriler Elbistan, Maraş, Suriye ve Ermeni sınırlarına

¹⁰² Faruk Sümer, "Ağaçeriler", TDV., C.1, İstanbul 1988, s.460.

saldırarak bu bölgeleri işgal ettiler. 1257 yılında Malatya valiliğine atanan Ali Bahadır, Ağaçerileri kontrol altına almayı başardı ve liderlerini esir alarak Minşar kalesine hapsedti. Ağaçeriler, diğer Türkmenler gibi Moğollara düşman oldukları için 1258 yılında Sultan II. İzzeddin Keykâvus saflarında, Moğollara karşı savaştılar.¹⁰³

Moğollar, Türkmenlerin sürekli isyan etmesi sebebiyle Anadolu'da hâkimiyeti tam anlamıyla sağlayamıyorlardı. Bu yüzden Hülagu, Ağaçeriler'in üzerine 1260 yılında 20 bin kişilik bir ordu gönderdi. Moğollar bunların birçoğunu öldürdüler bir kısmını da esir aldılar. Bunun üzerine geride kalan Ağaçeriler Suriye'ye kaçtı ve bir bölümü bu bölgede kaldı. Moğollar onlara hep kuşkuyla baktılar ama Ağaçeriler, bundan sonra ciddi bir karışıklığa sebep olmadılar. Hülagu'nun bu saldırısında kaynaklarda tam belirtilmese de Ağaçeriler'in yarısından fazlasının hayatını kaybettiğini söylemek mümkündür.¹⁰⁴

3.2. Denizli Türkmenlerinin İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Kaybı

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollara tâbi bir devlet haline gelmesinin ardından Anadolu'da bulunan Türkmenler Moğollara karşı isyan ettiler. Bu nedenle bu bölümde Denizli Türkmenlerinin, Anadolu'da Moğol hâkimiyetine karşı kendi bağımsızlıkları için giriştikleri mücadele sonucunda yaşanan insan kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

1256 yılında Baycu'nun Anadolu'ya gelişinde Denizli, Honaz, Dalaman şehirleri ve çevrelerine yerleşmiş olan 200 bin çadırlık bir Türkmen topluluğunun başında Uc gazisi sıfatıyla Mehmed Bey, kardeşi İlyas Bey, damadı Ali Bey ile Sevinç ve Salur Beyler bulunuyorlardı. Moğol hükümdarları Mengü ve Hülagu Kaanlar 1259 yılında Türkiye Selçuklu Devleti'ni II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan kardeşler arasında bölüştürdüler. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Moğollara ve kardeşine karşı harekete geçti. Bunun üzerine IV. Kılıç Arslan ve Muineddin Süleyman Pervâne 1261 yılında II. İzzeddin Keykâvus'un üzerine yürüdükleri sırada Mehmed Bey, II. İzzeddin Keykâvus'un yanına gitmekte gecikmiş, bunun sonucunda IV. Kılıç Arslan tahta tek başına çıkmıştı. Mehmed Bey ve diğer beyler onun hükümdarlığını tanımamışlardı. Ancak Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Moğollara ve

¹⁰³ Turan, *age.*, s.496; Sümer, *age.*, s.28-29; Faruk Sümer, *agm.*, s.460-461.

¹⁰⁴ Sümer, *age.* s.46; Cahen, *age.*, s.263; Oktay, *age.*, s.94.

kardeşine karşı giriştiği mücadeleyi kaybederek Anadolu'yu terk etmek zorunda kaldı. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'dan ayrılışı Mehmed Bey'i zor durumda bıraktı. Moğollara karşı tek başına karşı koyamayacağını anlayan Mehmed Bey, Hülagu'ya elçi göndererek Selçuklu Devleti'ne ödedikleri vergiyi kendilerine ödeyeceklerini bildirmiş, Hülagu'dan sancak, oturdukları yerlerin kendilerine ait olduğunu gösteren yarlıg ile bir şahne (vali) gönderilmesini isteyerek itaatlerini bildirmiştir. Hülagu ona Denizli'den Dalaman'a kadar uzanan Uc bölgesinde kendisine bağlı bir beylik kurma izni veren bir yarlıg göndererek Kulsar adlı kişiyi de şahne tayin etmiştir. Ancak Süleyman Pervâne'nin şikâyetleri üzerine Hülagu, 1262 yılında Mehmed Bey'i yanına çağırarak itaatini arz etmesini istedi. Mehmed Bey, Hülagu Han'a güvenmediği için itaatini bildirmeye gitmedi. Bunun üzerine Hülagu harekete geçerek Alıncak Noyan ve Süleyman Pervâne kumandasında Selçuklu-Moğol ordusunu Mehmed Bey'in üzerine gönderdi. Hülagu, Mehmed Bey'in damadı Ali Bey'i Türkmen beyliği vaadi ile kendi tarafına çekti. Ali Bey'in rehberliğinde Selçuklu-Moğol askerleri Türkmen beldelerine girdiler. Dalaman ovasında gerçekleşen savaşta Mehmed Bey, damadı Ali Bey'in ihaneti yüzünden savaşı kaybetti ve dağlara kaçmak zorunda kaldı. İlyas Bey ve Salur Bey başta olmak üzere birçok Türkmen ileri gelenleri esir edildi. Aman dilemek ve itaatini sunmak ve beyliğini kurtarmak isteyen Mehmed Bey, adam göndererek kendisine aman verilmesi şartıyla itaat edeceğini bildirdi. Mehmed Bey affedilmesine rağmen Selçuklu komutanları tarafından Konya'ya götürülürken Uluborlu'da öldürüldü. Ali Bey ise uçtaki Türkmenlerin Beyi tayin edildi.¹⁰⁵

1277 yılında Baybars'ın Anadolu seferi ile Anadolu'daki Moğol hâkimiyeti çökme noktasına geldi. Bu durumdan faydalanan Ali Bey bağımsızlığını ilan etti. Bu olayın ardından Abaka Han'ın gönderdiği Selçuklu-Moğol ordusuna karşı koyamayarak tekrar itaatini bildirdi. Moğolların güvenini kaybeden Ali Bey, kapatıldığı Afyonkarahisar kalesinde öldü.¹⁰⁶

Sonuç olarak Denizli Türkmenlerinin Moğollara karşı isyanı sonucunda, Türkmenler bertaraf edildi. Yapılan mücadelede Denizli Türkmenlerinden başta Mehmed Bey olmak üzere birçok kişi hayatını kaybetti. İlyas ve Salur Bey ise esir alındı.

¹⁰⁵ Salim Koca, **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s83-84; Turan, **age.**, s. 532-533; Sümer, **age.**, s.47-49.

¹⁰⁶ Koca, **age.**, s.84; Sümer, **age.** s.49.

Kaynaklar her ne kadar İlyas ve Salur Bey'in ölümü hakkında bilgi vermemiş olsa da Denizli Türkmenlerinin idaresini Ali Bey'in alması ve daha sonra ki yıllarda kaynaklarda adlarının geçmemesinden anlaşıyor ki Moğollar tarafından daha sonra İlyas ve Salur Bey de öldürülmüştür. Ali Bey'de sonraki yıllarda Moğollara karşı isyan etti. Ancak bu isyan girişimde başarısız oldu ve kapatıldığı kalede hayatını kaybetti.

3.3. Karamanoğulları Türkmenlerinin İsyan Edip Konya'yı Ele Geçirmelerinden Sonra Bölgedeki İnsan Zaiyatı (1276-1291)

Anadolu'da Moğolların Anadolu'da ilerlemesi sonucunda yaşanan isyanlar sonucunda çok sayıda insanın öldürüldüğü ve bu nedenle Anadolu Türk nüfusunun büyük kayıp verdiği olaylardan biride Karamanoğulları isyanıdır. Dolayısıyla bu bölümde Karamanoğullarının, Moğollara karşı kendi bağımsızlıkları için giriştikleri mücadeleler ve bu mücadeleler sonucunda yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Moğolların Anadolu şehirlerini yağmalaması ve halkı öldürmesi sonucunda, fırsat buldukları her zaman isyan eden Karamanoğulları, Moğolların Anadolu'da tam bir hâkimiyet kurmasını engellemişlerdir. Moğolların Anadolu'da ilerlemesi üzerine Karamanoğulları, Anadolu'nun Moğollara karşı savunucusu olmuşlardı. Karamanoğullarının bu başarısı sonucunda Gazan Han'ın "Karamanlılar olmasa idi hâkimiyetim Batı Denizi'ne kadar ulaşır" sözünü söylediği rivayet edilir.¹⁰⁷

Karamanoğulları Türkmenleri Ermenek, Mut, Silifke ve Anamur bölgesinde yaşıyorlardı. Karamanoğulları ile Eşrefoğulları Oğuzname'ye göre daha Tuğrul Bey zamanında 20 bin çadır kadar kalabalık bir kitle halinde Anadolu'ya gelmişlerdir.¹⁰⁸ Karaman Bey II. İzzeddin Keykâvus taraftarı idi. Muineddin Süleyman Pervâne ona beylik vermiş ve kardeşi Bunsuz'u da Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Emir-i Candar'ı yapmıştı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıflaması ve halkın Moğol noyanlarının aldığı vergilerden dolayı muzdarip olması, Türkmen Beylerinin Selçuklu Devleti'ne bağlılığı zayıflatmakta ve zaman zaman koparmaktaydı. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Türkmenlerin Moğol düşmanlığı ve bağımsızlık isteklerinin

¹⁰⁷ Sümer, *age.*, s.50.

¹⁰⁸ Toğan, *age.*, s.319.

fazla olmasından dolayı onları Moğollara karşı cihada çağırmıştı. Bu olay ile Karamanlılar, Ermeniler ile uğraşmayı bırakarak Moğollara karşı isyan girişiminde bulunmuşlardı. Ancak bu sırada IV. Kılıç Arslan, kardeşi II. İzzeddin Keykâvus ile yaptığı taht mücadelesini kazanmış ve tahta tek başına oturmuştu. Karamanoğulları Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın sultanlığını tanımamış ve Sultan II. İzzeddin Keykâvus taraftarı olarak Moğollara karşı başlattığı isyan girişimine devam etti. Bu isyan girişimi üzerine Selçuklu-Moğol ordusu saltanat bayrakları ile Uc vilayetlerine girdi. İstanbul bölgesine kadar olan vilayetlerde isyan eden Türkmenleri öldürdüler. Onlardan Mehmed Bey, İlyas Bey, Salur Bey ve diğer Türk beylerinin hepsi yakalandı. 1261 yılında Selçuklu-Moğol ordusu Denizli Türkmenlerinin üzerine yürüyünce devletin merkezi Konya boş kalmıştı. Bunun üzerine Karamanoğulları, Moğollara karşı olan bazı devlet adamlarının daveti üzerine Konya üzerine yürüdüler. 20 bin kişilik bir kuvvetle Konya'ya saldıran Karaman Bey, Zeynül Hac ve Bunsuz, Süleyman Pervâne komutasındaki Selçuklu ordusuna Gavele (Gevele) önünde yenildi. Kerimüddin Karaman kaçtıysa da kardeşleri Bunsuz ve Zeynül Hac esir edilip Konya pazarlarında hakaret için gezdirildiler ve orada bulunan kişiler tarafından tokatlandılar. Birkaç gün sonra Bunsuz ve Zeynül Hac kardeşler Konya'nın iç kalesinin kapısının önünde asıldılar. Karamanlıları Konya'ya davet etmek ve Sultan II. İzzeddin Keykâvus taraftarı olmakla suçlanan Müstevfi Necibeddin, Müşrif-i Memâlik Kıvamüddin Eşher b. Hamid, Kadiasker Celâleddin Sivrihisarî, Seyfeddin Has Kayı-aba, Kerimüddin Ali-şîr, Emir-i Silah Bedreddin Gevhertaş ve Eminüddin Yakut gibi önemli devlet adamları Alıncak Noyan'a gönderilerek Alıncak Noyan tarafından öldürülmüştür. Kerimüddin Karaman bu savaşta aldığı ağır yaralardan dolayı çok yaşayamadı 1261 yılında öldü.¹⁰⁹

Kerimüddin Karaman'ın ölümü hakkında diğer bir rivayet ise bu Bey Ermeniler ile mücadele içerisindeydi. Bir Ermeni müverrihine göre, Karaman Bey 1262'ye doğru Ermeni kralı Hetum ile yaptığı savaş sonrası hayatını kaybetmiştir. Muineddin Süleyman Pervâne, Karaman'ın ölümü üzerine kardeşi Bunsuz'u hapsedtirmiş,

¹⁰⁹ Aksarayi, **age.**, s.53-54; Turan, **age.**, s.537-538; Koca, **age.** s.37-38; Mehmet Suat Bal, "Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyanları (1243-1262)", **Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.2 2005. s.5-6.

Karaman'ın çocuk yaştaki oğullarını da Konya yakınlarındaki Gavele kalesine koymuştur.¹¹⁰

Karaman Bey'in oğullarını, Muineddin Süleyman Pervâne bir müddet sonra serbest bıraktı. Kerimüddin Karaman'ın ölümünden sonra yerine oğlu Şemseddin Mehmed Bey geçti. Beylerbeyi Zencanlı, 1276 yılında Şerefeddin Hatiroğlu isyanı çıkınca Süleyman Pervâne'nin devlet üzerindeki etkisini kırmak için Ermenek sübaşılığındaki Hotenli Kadı'nın oğlu Bedreddin İbrahim'i görevden alarak Karaman'ın oğullarına verdi. 1277 yılında Baybars'ın Anadolu'ya gelmesi ile Ali Bey, Baybars'ı Kayseri'de karşılayanlar arasında idi. Ali Bey Memlûk hükümdarlarından beylik menşuru ve sancaklar alarak memleketine döndü. Bu dönemde Karamanoğulları denize varıncaya dek bütün İçel'e hâkim oldular. Mehmed Bey, Şerefeddin Hatiroğlu ile aynı zamanda harekete geçerek isyan etti. 1277 yılında Sultan Baybars'ın Kayseri'de tahta çıkmasından faydalanan Karamanoğlu Mehmed Bey Konya üzerine hareket etmiştir. Eşref ve Menteşeoğulları da Mehmed Bey'in bu hareketinde yanında bulunuyordu. Karamanoğullarının bu isyanı sonucunda Ermenek vilayetinin komutanı Bedreddin Hutênî, Pervâne'nin rızası olmamasına rağmen Karaman Türkmenlerinin üzerine gitmek istedi. Tuku ve Tudavun'dan izin alarak bin kişilik Türkmen ve bir o kadar da Moğol askeriyle birlikte Karamanoğullarının üzerine yürüdü. Larend'e'ye varınca Karaman Türkmenleri onu karşılamak için ulaklar gönderdiler. Sultan'ın hazinesine bin dinar göndermeyi önerdiler. Ancak Bedreddin Hutênî bu teklifi reddetti. Yağma ve talan yaparak vilayete girmeye çalıştı. Göksu derbendine tedbir almadan girince Türkmenler onun önüne çıkarak bozguna uğrattılar. Bedreddin Hutênî Ermenek kalelerinden birine sığındı. Türkmenler kaleyi kuşattılar bu yüzden burada hapis hayatı yaşadı. Saltanat nâibi Eminateddin Mikail, şehzade ve noyanların onayı ile Larend'e'ye hareket etti. Bedreddin Hutênî onun gelişi ile kurtuldu. Ancak Eminateddin Mikail bu isyanı bastırmak için uğraşırsa da başarılı olamadı. Bundan sonra Karamanoğulları kuvvetlenmeye başladı. Karamanoğulları kazandıkları zafer sonrasında Eşrefoğulları ve Menteşe Türkmenlerinin desteğini alarak ilk önce Aksaray'ı kuşattılar. Bu şehri alamayacağını anlayınca Karamanoğlu Mehmed Bey, İzzeddin Keykâvus'un oğullarından Cimri lakabıyla Alâaddin Siyavuş'u yanına

¹¹⁰ Sümer, *age.*, s.51.

olarak Konya'ya yürüdü. Konya önlerine gelen Mehmed Bey şehrin Selçuklu şehzadesi adına teslimini istedi. Saltanat Nâibi Eminüddin Mikail bu isteği reddederek şehri savundu. Ancak Mehmed Bey, şehri 15 Mayıs 1277 yılında alarak, hanlar ve ileri gelenlerin evlerini yağmalayıp, Selçuklu devlet adamlarını öldürttü. Bu devlet adamlar arasında Naib Eminüddin Mikail ve Melikü's-Sevâhil Bahaeddin de bulunuyordu. Alâaddin Siyavuş tahta oturtularak Sultan ilan edildi. Alâaddin Siyavuş'un sultan ilan edilmesi Anadolu'nun birçok yerinde hoş karşılandı. Siyavuş adına hutbe okundu ve para bastırıldı.¹¹¹

Mehmed Bey, yanında yeni Selçuklu hükümdarı Alâaddin Siyavuş olduğu halde Akşehir'e Selçuklu veziri (Sâhib) Fahreddin Ali'nin oğulları ile savaşmak üzere yola çıktı. Vezirin oğulları Tâceddin Hüseyin ve Nusretüddin Hasan'ın ordusunun içinde desteğe gelen Germiyanlılar da vardı. İki ordu Akşehir'in köylerinden Kozağaç mevkiinde karşılaştı. Mehmed Bey aralarındaki su engelini geçerek saldırmak isteyince Türklerden biri onu durdurdu. Diğer tarafta Sâhib'in oğlu Emir Tâceddin Hüseyin, mızrağıyla Mehmed Bey'in üzerine yürüdü. İkisi arasındaki mücadelede Emir Tâceddin atından suya düştü ve Türkmenler tarafından öldürüldü. Bu durumu gören Germiyan Türkleri savaş alanını terk ettiler. Vezirin oğullarının ordusu ağır bir yenilgi aldılar. Vezirin oğulları Tâceddin Hüseyin ve Nusretüddin Hasan ve Beylerbeyi Yavtaş'ın oğlu Hüsrev Bey savaş alanında hayatlarını kaybettiler. Savaş sırasında Pervâne'nin dayısı Emir Sadeddin Hoca Yunus Sivrihisar'a kaçtı ise de şehir halkı tarafından yakalanarak Siyavuş ve Mehmed Bey'e gönderildi. Fidyeye serbest kalma konusunda anlaştıkları sırada Siyavuş ve Mehmed Bey sözlerinden dönerek Hoca Yunus'u öldürdüler. Mehmed Bey savaşı kazandı ve daha sonra Karahisar'ı (Afyon) kuşatma altına almayı düşündü ise de şehrin savunmasının güçlü olduğunu anlayınca Konya'ya geri döndü.¹¹²

Sadreddin Konevî;

“Sâhib'in iki oğlu neden yüz çevirdiler ki

Her ikisinden de bir eser yok bu felekte

Nerede o savaş, o meclis; (o) ay gibi hizmetçiler;

¹¹¹ Aksarayî, *age.* s.85-86; İbni Bibi, *age.*, s.631-633; *Anonim Selçukname*, s.51., Müneccimbaşı Ahmed, *age.*, s.104; Turan, *age.*, s.577-578; Sümer, *age.*, s.51-52.

¹¹² Aksarayî, *age.*, s.95-96; İbni Bibi, *age.* s.637-638; *Anonim Selçukname*, s.51; Müneccimbaşı Ahmed, *age.*, s.104-105; Turan, *age.*, s.581-582; Sümer, *age.*, s.53; Refik Turan, *age.*, s.111-112.

O değerli elbiseler ve o zengin hazine?

(Hani) Kükreyen aslan gibi olan tac sahibi (sultan)!

(Ne oldu) dostlar meclisinde duyulmaz oldu sesi?

Nerede o ordu sevkıyatı, o palabıyık, o posbıyık?

Nerede o pars, şahin, görkem; o gürz, o mızrak?...¹¹³ diye söylediği mersiyesinde dönemin önemli veziri Fahreddin Ali'nin iki oğlunun Karamanoğlu Mehmed bey karşısındaki güçsüzlüğünü dile getirmiştir.

Baybars, Anadolu'dan gelen yardım çağrılarına 1277'de cevap vererek Anadolu'ya geldi. Elbistan ovasında ilerlerken Tuku ve Tudavun komutasında Moğol ordusu ile karşılaşan Baybars onları ağır bir yenilgiye uğrattı. Buradan Kayseri'ye giderek tahta oturan Baybars, Pervâne'nin davetine cevap vermemesi ve şehirdeki erzak yetersizliğinden dolayı bir hafta sonra ülkesine geri döndü. Abaka Han Elbistan'daki mağlubiyeti haber alınca Anadolu'ya geldi. Anadolu'ya geldiğinde Konya'nın Karamanoğlu tarafından ele geçirildiğini ve Siyavuş'un sultan ilan edildiğini duyunca kardeşi Kongurtay ile Şemseddin Cüveynî'yi büyük bir Moğol ordusu ile Karamanoğulları üzerine gönderdi. Abaka Han ise Baybars'ın üzerine gitmek yerine Anadolu içlerine yönelerek Kayseri'den Erzurum'a kadar bütün Anadolu halkını kimseye aman göstermeden kılıçtan geçirdi. Siyavuş ve Mehmed Bey ordusu ile Filobâd'da ordugâh kurdular. Bu sırada Konyalılar, III. Gıyâseddin Keyhüsrev, vezir Fahreddin Ali ve Moğolların gelmekte olduğu haberini alınca şehrin kapılarını kapatarak şehri savunmaya hazırlandılar. Siyavuş ve Mehmed Bey ordu ile şehre gelerek kapıların açılmasını istedilerse de Konya halkı kapıları açmadılar. Bu nedenle Karamanlılar şehri kuşattılar. Şehri ele geçiremeyince Ermenek bölgesindeki dağlık ve ormanlık bölgeye çekildiler. Kongurtay, Anadolu'ya geldiğinde ilk işi Mehmed Bey'i cezalandırmak oldu. Selçuklu-Moğol askerleri Siyavuş'u ve Karamanlıları Larende yolundan Akdeniz'e kadar takip ettiler. Bu bölgelerde ilerlerken burada yaşayan halkı kılıçtan geçirip bölgede yağma ve talan yaptıktan sonra kadınları ve çocukları esir aldılar. Siyavuş'un Akşehir sü-başı Çaylak ve Ilgın sü-başı Emir-i Candar çok sayıda adamları ve askerleri Moğollar tarafından yakalanıp öldürüldüler. Mehmed Bey'i sakladığı yerden çıkarmak için ormanları

¹¹³ Değirmençay, **agm.**, s.32.

yaktılar. Karamanlılar Moğolların bu saldırıları sonucunda çok ağır kayıplar vermişlerdir.¹¹⁴

Kışın gelmesi ile Karamanoğulları korunaklı bölgelere geçerken Moğol şehzadesi Kongurtay ise Tokat'taki Kazova kışlağına geçti. III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile vezir Fahreddin Ali ise Karamanlılar'ın ağır kayıplar verip perişan halde olmalarını fırsat bilerek İçel'e girdiler. Selçuklu askerlerinin yanında Moğol birliği de bulunuyordu. Moğol-Selçuklu askerleri keşif yaparken Mehmed Bey ile karşılaşmışlar ve onları ok yağmuruna tutarak kardeşi ve amcaoğulları ile birlikte öldürdüler. Böylece III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Mehmed Bey'in dikkatsizliği sayesinde beklenmedik bir başarı elde etti. Daha sonra Selçuklu sultanı deniz kıyısına kadar ilerleyerek ele geçirilenleri öldürerek ve büyük bir ganimetle döndü.¹¹⁵

Mehmed Bey'in ölümü üzerine beyliğin başına Güneri Bey geçti. Alâaddin Siyâvuş ise saklandığı kaleden çıkarak batı Uc'larındaki Türkmenlerin yanına gitti. Burada bulunan Türkmenlerin desteğini alan Siyâvuş, Selçuklu idaresine karşı mücadeleye devam etti. Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Siyâvuş'u yakalamak için askerlerini toplayarak Bolvadin tarafına gönderdi. Siyavuş'un devriye askerlerini yakalayan Selçuklu askerleri, onları Emir Seyfeddin Toruntay'ın yanına götürdü. Buradan Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına götürülen askerler öldürüldüler. 21 Haziran 1277 Perşembe günü Siyavuş'un ordusu ve Selçuklu birlikleri karşı karşıya geldi. Tuğrâcı İzzeddin Muhammed b. Süleyman, Bedreddin Hutent ve sü-başı Alemeddin'in hücumlarıyla iki taraf arasında çok çetin bir savaş başladı. İbni Bibi "Ovada ve vadide kan nehri akıttılar" diye tasvir yaparak savaşın çok çetin geçtiğini ve iki tarafında da ağır kayıplar verdiğini gözler önüne sermiştir. Siyavuş'un ordusunun kumandanlarından ve vezir Fahreddin Ali'nin oğullarını öldüren Saru-alâ esir edilip boynuna tasma takılarak Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile vezir Fahreddin Ali'nin yanına götürüldü ve burada öldürüldü. Siyavuş savaş alanından kaçarken geceleyin Hüsameddin ile Germiyanlı Alişir'in oğluna bağlı Türkler tarafından sultanların giydiği kırmızı çizmesinden tanınarak yakalanmıştır. Siyavuş, Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yanına götürülmüş ve 1278 yılında "Türk-İslam adetlerine aykırı olarak derisi yüzdürölüp içine saman doldurtulmak ve tıpkı canlı bir

¹¹⁴ Aksarayi, **age.**, s.101; İbni Bibi, **age.**, s.638-639; Sümer, **age.**, s.53-54; Turan, **age.**, s.583-584; Koca, **age.**, s.41-42.

¹¹⁵ İbni Bibi, **age.**, s.641-642; Müneccimbaşı Ahmed, **age.**, s.105; Turan, **age.**, s.584; Sümer, **age.**, s.54.

varlıkmış gibi bir eşeğe bindirilmek suretiyle Konya ve diğer şehirlerde halka teşhir edilmiştir". Sâhib Fahreddin, Borgulu (Uluborlu), Denizli ve vilayetin diğer yerlerini dolaştı. Uc'un büyük emiri Ali Bey ve adamlarından çoğu, Siyavuş'un ortadan kaldırılması konusunda yardıma gelmemesi sebebiyle öldürüldüler. III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu başarıları kendisini Moğol hanları gözünde yükseltmiştir. 1280-1281 yılında Kırım'da İzzeddin Keykâvus'un ölümü üzerine Anadolu'ya gelip Abaka'nın yanına giden II. Mesud İlhan'ın iltifatını almış ve kendisine Diyarbakır, Harput ve Sivas bölgeleri verilmiştir.¹¹⁶

Abaka'nın 1282 yılında ölümünden sonra kardeşlerinden Ahmed Teküdar Han ilan edildi. Ahmed yumuşak mizaçlı ve aynı zamanda Müslüman idi. Ahmed Teküdar, kardeşi Kongurtay'ı büyük bir Moğol ordusu ile Anadolu'ya gönderdi. Bu yıllarda Güneri Bey, Karamanoğullarını tekrar eski gücüne kavuşturdu. Karamanoğlu Güneri Bey, Eşrefoğlu Süleyman Bey'i yanına alarak Konya ve Akşehir'e saldırdı ve yağma etti. Kongurtay, III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Konya bölgesine gelerek Türkmenlerden pek çok insanı öldürdü. Ermenek ve Mut bölgesinde büyük bir katliam ve yağma etti. Kongurtay, Karamanlılara ait şehirlerden İçel'e girdi. Karamanoğullarını çember içine alan Kongurtay bölgedeki halkın bir kısmını öldürüp bir kısmını da tutsak alarak etrafı yağmaladı. Bu katliam o kadar büyüktü ki Mısır'da bile duyuldu. Güneri Bey yakalanmadan kaçtı. Bu mücadelede iki taraf da birbirine büyük zararlar verdi. Kongurtay, İlhan Ahmed Teküdar'dan gelen emir ile Kayseri'ye geri döndü. Buradan Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Aladağ'a gitti. Selçuklu sultanını Erzurum'da bırakan Kongurtay, Aladağ'a gittiğinde kardeşi olan İlhanlı hükümdarı Ahmed Teküdar tarafından öldürüldü. Diğer taraftan 1284 yılında Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Moğollar tarafından öldürüldüğünden yerine II. Mesud tahta geçirildi. Karamanoğullarının gücünden çekinen II. Mesud bir süreliğine başkenti Konya'dan Kayseri'ye taşımak zorunda kaldı.¹¹⁷

Argun Han, İlhanlı tahtına çıktıktan hemen sonra Anadolu'ya kardeşleri Hülagu ve Geyhatu'yu göndermiştir. Bunlar Erzincan'da oturuyorlardı. Bu şehzadelerin ve Anadolu'daki Moğol ordularının masrafları Selçuklu hazinesinden ödeniyordu. Moğolların masraflarına yetişemeyen Vezir Fahreddin Ali ödünç para bulmak

¹¹⁶ Aksarayı, **age.**, s.101-103; İbni Bibi, **age.** s.662-664; Münecimbaş Ahmed, **age.** C.II., s.105-106; Turan, **age.** s.585-586; Sümer, **age.**, s.55.

¹¹⁷ Sümer, **age.**, s.56-57; Koca, **age.** s.43.

zorunda kalmıştı. Selçuklu Devleti, Moğolların masrafları için borç para ararken Anadolu şehirleri ise Moğollar yüzünden kıtlık ve veba ile uğraşıyordu. Moğolların hâkimiyetinden kurtulmak isteyen Türkmenler Anadolu'nun dört bir yanında isyan girişiminde bulunuyordu. Karamanlılar Kongurtay'ın yaptığı felaket sonrası kendilerini topladılar ve Moğollara karşı isyan etmek için hazırlanıyorlardı. Bu sırada Beyşehir taraflarında Eşrefoğulları faaliyet göstermeye başladı. Sultan II. Mesud, Kayseri'de tahta oturduğu halde Karaman ve Eşrefoğulları Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesinin isteği ile Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğullarını Konya'da tahta çıkarttı. Bu şehzadeleri desteklemek için Karamanoğlu Güneri Bey'e "beylerbeylik" ve Eşrefoğlu'na da "saltanat nâibliği" menşûru gönderdi. Bu beyler, askerleri ile Konya'ya geldiler. 1286 yılının bahar ayında Geyhatu, 20 bin kişilik bir ordu ile Konya'ya geldi. Bu ordu ile savaşı göze alamayan Eşrefoğlu Süleyman ve Karamanoğlu Güneri Bey, çocuk sultanları Konya'da bırakarak kendi bölgelerine çekilmişlerdir. Sultan II. Mesud, Konya'ya geldiğinde şehzadeleri İlhanlı hükümdarı Argun Han'a gönderdi. Argun Han, bu şehzadelerin sahte (düzme) olduklarını söyleyerek onları öldürttü.¹¹⁸

Sultan II. Mesud, Nisan 1286 yılında Konya'ya geldi. Bu sıralarda Germiyanlı Türkmenleri kuvvetlenmiş Gorgorum ilini (Beyşehir bölgesi) yağma ve talan ediyorlardı. Sultan, Napşı Noyan kumandasında Moğol ve Türk askerleri ile Türkmenler üzerine harekete geçti. Germiyanlılar, 1286 yılında sultanın askerlerine baskın yaparak çok kayıp verdirdiler. Selçuklu askerleri toparlandığında Türkmenler kaçtılar. Sultan II. Mesud, Geyhatu ve vezir Fahreddin Ali sefere devam ettiler. Sultan II. Mesud ve Tayci oğlu Baltu kumandasındaki Moğol askerleri, Germiyanlı Bozkuş ve askerleriyle karşılaştılar. Onu bozguna uğrattıktan sonra Germiyan ili ve Uc bölgelerini istila ettiler. Orta Anadolu'nun doğu bölgelerinde Moğol kuvvetlerinin bulunması sebebi ile buraları sakin bir hayat sürerken, batı bölgelerinde Türkmenler daima bir kargaşa içerisindeydi. Eşrefoğlu, Ilgın'a saldırarak Balabanoğlu'nu yendi ve öldürdüğü askerlerin başlarını Konya'ya gönderdi. Daha sonra vezir Fahreddin Ali, Ilgın'a Bedreddin Ömer isimli yakını sü-başı tayin edince Eşrefoğulları tehlikeyi farkederek Sultan II. Mesud'dan özür dilediler. 1288-

¹¹⁸ Koca, *age.*, s.102-103.

1289 yılları arasında Eşrefoğullarının yanı sıra Karaman ve Germiyanogulları da Sultan II. Mesud'a itaatlerini bildirmişlerdir.¹¹⁹

Geyhatu, Argun Han'ın ölüm haberini alınca 20 Mart 1291'de Azerbaycan'a gitti ve burada (Tebriz'de) 3 Temmuz 1291'de İlhanlı tahtına oturdu. Geyhatu'nun İlhan olması ve Anadolu'dan ayrılması ile memlekette boşluk ortaya çıktı. Karamanlılar ve diğer Türkmenler bu durumdan faydalanarak dört bir yandan ayaklanıp Moğollara ve onlara bağlı Selçuklulara karşı saldırıya geçtiler. Sultan II. Mesud'un kardeşi Şehzade Kılıç Arslan'ın yanında toplandılar. Karamanoğulları, Beyşehir'i alıp bölgedeki Türkmenleri öldürdüler. Vali Bahaeddin, Şehzade Kılıç Arslan'a nasihatler vererek ayaklanmayı durdurmaya çalıştı. Ancak bazı kişiler Bahaeddin'i Şehzade Kılıç Arslan'a karşı dolduruyorlardı. 3 Mayıs 1291 yılında Bahaeddin'in evine baskın yapılarak onu ve ailesini öldürdüler. Karamanoğlu'nun, Eşrefoğlu Süleyman'ı sarayda yakalaması ile sü-başı Şerefeddin, onun oğlunu yanına alarak "Babasını yakaladıysa da, işte oğlu onun yerine bizim emirimizdir!" diye bağırdı. Bunun üzerine Eşrefoğulları, kılıçlarını çekerek Karamanoğullarının üzerine saldırdılar ve sayısız adam öldürdüler.¹²⁰

Karamanoğulları, toparlandıktan sonra Halil Bahadır kumandasında Konya şehrini kuşattılar. Şehirde bulunan Ahiler ve gençler şehri savundular. Konya ahilerinin reisi olan Ahmed Şah, kendisine bağlı ahileri ile şehrin güvenliğini sağladı. Şehre Sultan II. Mesud'un Moğol askerleriyle birlikte şehre geldiği haberini alınca Karamanoğulları kuşatmayı kaldırarak kaçtı. Ancak haberin asılsız olduğunu anlayan Karamanoğulları tekrardan Konya'ya saldırdı. Bu kuşatma esnasında da Karamanoğullarından çok sayıda insan öldü. Konya ileri gelenleri şehrin Karamanoğullarından korunması için vezir Fahreddin Ali'nin kız torununu ordusuyla Denizli'den çağırdı ise de vezirin torunu pek bir şey yapamadı. Bu nedenle Sultan II. Mesud, Geyhatu'ya mektup göndererek Anadolu'ya gelmesini rica etti. Geyhatu bunun üzerine Konya'ya geldi. Geyhatu'nun Anadolu'ya gelmesi ile Karamanlılar kaçtılar. Geyhatu, ordusunun bir bölümünü Akşehir'e gönderip kendisi geri kalan ordusu ile Karaman ülkesine yöneldi. Ereğli ve Lârende bölgelerinde yağmalar yaparak ele geçenleri öldürttü. Kumandanlardan Teğin Timur'u İçel'e gönderdi,

¹¹⁹ Turan, **age.**, s.606; Sümer, **age.** s.59-60.

¹²⁰ Anonim Selçukname, s.63-64.

orada da aynı şeyleri yaptırdı. Ele geçirilenler işkence edilerek öldürüldü. Kadın, çocuk olmak üzere Karaman ve Eşrefoğulları ülkesinden 7 bin esir alınmıştır. Denizli ve Menteşe Türkmenlerinin olduğu Muğla bölgesine kadar ilerleyen Geyhatu bu bölgelerde de büyük katliamlar ve yağmalar yaparak şehir halkına zulümler yaptı. Geyhatu'yu sevinçle karşılayan Konya halkı, onun zulmünden kurtulamamış, halkın birçoğu öldürülmüştür. “Moğollar (güney ve batı uçlarında) öyle bir kıyım yaptılar ki, altı aya yakın bir süre (olayın dehşetinden) Konya'dan Denizli'ye kadar (sahada) kuş bile uçmadı.”¹²¹ Geyhatu, Sultan II. Mesud'u Göktaş gibi bazı Moğol emirleri ile birlikte Kastamonu bölgesinde kendisine karşı taht mücadelesi başlatan kardeşi Şehzade Kılıç Arslan'ın üzerine göndermiştir. Geyhatu daha sonra bol ganimetle İran'a dönmüştür.¹²²

Sonuç olarak Moğolların Anadolu'ya gelmesi ile çok sayıda Türkmen hayatını kaybetmiştir. Buna rağmen Türkmen beyleri kendi bağımsızlıkları için buldukları her fırsatta isyan etmişlerdir. Karamanoğullarının Moğollara karşı giriştikleri bu isyandan sonra Selçuklu devlet adamlarından Müstevfî Necibeddin, Müşrif-i Memâlik Kıvamüddin Eşher b. Hamid, Kadıasker Celâleddin Sivrihisârî, Seyfeddin Has Kayı-aba, Kerimüddin Ali-şîr, Bedreddin Gevhertaş ve Eminüddin Yakut, Nâib Eminüddin Mikail, Melikü's-Sevâhil Bahaeddin, Tâceddin Hüseyin, Nusretüddin Hasan, Beylerbeyi Yavtaş'ın oğlu Hüsrev, Muineddin Süleyman Pervâne'nin dayısı Emir Sâdeddin Hoca Yunus ve birçok Selçuklu-Moğol askeri öldürüldü.

Karamanoğulları Türkmenlerinin Moğollara karşı isyanından sonra, Karamanoğullarından Zeynül Hac, Bunsuz, Kerimüddin Karaman Bey, Karamanoğlu Mehmed Bey, Siyavuş, Siyavuş'un Akşehir sü-başısı Çaylak, İlgin sü-başısı Emir-i Candar, vezir Fahreddin Ali'nin oğullarını öldüren Saru-âlâ ve birçok Türkmen hayatını kaybetti. Aynı zamanda bu dönemde Vezir Fahreddin Ali, Borgulu, Denizli ve vilayetin diğer bölgelerini dolaşarak Uc'un büyük emiri Ali Bey ve adamlarının çoğunu Siyavuş'un yakalanması konusunda yardıma gelmemesi sebebiyle öldürdü.

Karamanoğulları Türkmenlerinin isyanını bastırmak üzere Kongurtay Noyan, Larende ve Akdeniz bölgesinde ilerlerken geçtiği şehirlerde yağma ve talan yaparak burada yaşayan insanları ve Konya, Mut, İçel ve Ermenek bölgelerinde bulunan

¹²¹ Koca, *age.* s.44.

¹²² Anonim *Selçukname*, s.66; Turan, *age.*, s.620-621; Sümer, *age.* s.62-63.

Karamanoğlu Türkmenlerinin pek çoğunu öldürdü. Geyhatu ise Akşehir, Ereğli, Larende ve İçel bölgelerine saldırarak bu bölgede ele geçirdiği Türkmenlerin pek çoğunu öldürdü. Karamanoğulları, Moğollara karşı giriştikleri bağımsızlık mücadelesinde çok fazla insan kaybı yaşasa da mücadelelerini bırakmayarak Moğolların Anadolu’da tam hâkimiyet kurmasını önlemiş, Anadolu tarihi için önemli bir katkıda bulunmuştur.

3.4. Hatiroğlu İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Kayıpları

Anadolu’da Moğolların şehirlerde yaptıkları yağma ve talanın ardından çok sayıda insanın öldürülmesinden rahatsızlık duyan Şerefeddin Hatiroğlu’nun giriştiği bağımsızlık mücadelesi ve bu mücadele sonucunda yaşanan insan kayıpları da oldukça fazladır.

Şerefeddin Hatiroğlu, Muineddin Süleyman Pervâne’nin münşîlerindendir. Sultan IV. Rükneddin Kılıçarslan zamanında Niğde ve çevresi kendisine tımar olarak verilmiştir. Etrafında bulunan kuvvetli ordu ile şehirde güvenliği sağlasa da zaman zaman yaptığı taşkınlıklar sultan IV. Kılıçarslan ile arasını açmıştır. Bu anlaşmazlıklar sonucunda Muineddin Süleyman Pervâne ile birleşerek sultan IV. Kılıçarslan’ı ortadan kaldırmışlardır. Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde Niğde Beylerbeyliğine getirilmiştir.¹²³

Muineddin Süleyman Pervâne ile vezir Fahreddin Ali, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ın kızı Selçuk Hatun’u İlhan ile evlendirmek için Abaka’nın yanına gitmek için yola çıktılar. Süleyman Pervâne, Moğol beyleri ile Anadolu’dan ayrılarak Abaka’ya giderken, Hatiroğulları bu durumdan faydalanarak kendisine ve Moğollara karşı yapacakları isyandan korkuyordu. Bu yüzden Hatiroğullarını ortadan kaldırmak isteyen Süleyman Pervâne, Uc kumandanı Atabek Arslan Doğmuş’un oğlu Emir Sinaneddin ile Vilayet-i Danişmendiye sü-başısı Emir Tâceddin Geyû’yu görevlendirdi. Şerefeddin Hatiroğlu, Süleyman Pervâne’nin Anadolu’dan ayrılışının hemen ardından Hatiroğlu Ziyâeddin ile Toruntay’ın oğlu Sinâneddin’i Sultan Baybars’a göndererek onu Anadolu’ya davet etti. Hatiroğlu, Sultan Baybars’ın Anadolu’ya geleceğini Uc beylerine bildirmiş ve Karaman Bey’in oğlu Mehmed Bey’e elçi göndererek onların desteklerini sağlamıştır. Süleyman Pervâne’nin

¹²³ Değirmençay, *agm.* s.37-38.

görevlendirdiği Emir Sinaneddin ve Emir Tâceddin Geyû, Pervâne'nin oğlunun yanına giderek Süleyman Pervâne'nin kendilerine verdiği görevi anlattılar. Ancak Hatioğulları bu görevden haberdardılar. Pervâneoğlu, Hatioğullarının kendisine ziyarete geleceğini düşündüğünden Emir Sinaneddin ve Emir Tâceddin Geyû'yu onlara gönderdi. Şerefeddin Hatioğlu, Tâceddin Geyû'yu azarlayarak “Eğer Efendimiz Pervâne'nin oğlu bizzat istikbalimize gelseydi ne olurdu?” dedi. Bu sırada Hatioğlu Ziyaüddin, selamlaşmak için Tâceddin'in yanına geldi ve aniden kılıcını çekerek onu öldürdü. Emir Sinaneddin'de aynı zamanda öldürüldü. Bu olaydan sonra Hatioğlu isyan hareketini başlatarak, Süleyman Pervâne'nin devlet düşmanı olduğunu söyleyerek diğer devlet adamlarının kendi yanında olmasını söyledi. Hatioğlunun bu sözlerinden sonra halk toplanarak ona bağlılıklarını bildirdiler.¹²⁴

Şerefeddin Hatioğlu, Kayseri'ye gelerek burada Muineddin Süleyman Pervâne'nin adamlarını öldürdükten sonra Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Sâhib Atabey Meceddin, Müstevfî Celâleddin ve diğer Selçuklu devlet adamlarını Niğde'ye götürdü. Padişahın mührü ile Anadolu'nun her tarafına mektup gönderen Şerefeddin Hatioğlu, Moğolların görüldükleri yerde öldürülmesini emretti. Şerefeddin Hatioğlu, Haziran 1276'da Türk-eri oğlu Mübarizüddin Rum-eri, Elbistan sü-başı Seyfeddin Ebu Bekr Candar, Seyfeddin Kara Sunkur ile Kayseri'ye gelerek, Atabey Meceddin Muhammed, Beylerbeyi Seyfeddin Toruntay, Müstevfî Celâleddin Mahmud, Nureddin Caca'nın oğulları ve diğer beyleri Moğollara karşı savaşmaya zorladı. Şerefeddin Hatioğlu, aynı zamanda Sultan Baybars'a sürekli elçiler göndererek Anadolu'ya davet ediyordu. Sultan Baybars ordusunun bu sene toplanamayacağını söyleyerek ancak gelecek sene Anadolu'ya gelebileceğini belirtiyordu. Sultan Baybars, fazla ısrarlar sonucunda Seyfeddin Balaban kumandasında bir askerî kuvveti Anadolu'ya göndermiştir.¹²⁵

Muineddin Süleyman Pervâne, Anadolu'ya geldiğinde Hatioğullarının isyan ettiklerini öğrenince Abaka Han'a mektup göndererek durumu anlattı. Abaka Han'ın desteğini alan Süleyman Pervâne, vezir Fahreddin Ali, Eminateddin Mikâil ve Tâceddin Mutez ile Kongurtay, Tuku, Tudavun ve Mengü Timur Noyanlar 30 bin

¹²⁴ İbni Bibi, *age.* s.608-610; Aksarayi, *age.*, s.77-78; Turan, *age.*, s.556-557; Yinanç, *age.* C.II., s.284-285; Yasemin Çatal, “*Anadolu Selçuklu Devleti'nde III. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi (1266-1284)*”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Tokat 2009. s.72.

¹²⁵ Yinanç, *age.* C.II., s.285-286; Kaymaz, *age.*, s.162-163; Çatal, *age.*, s.73-74.

Moğol askeri ile 1276 yılında Anadolu'ya döndüler. Moğollar, Memlûk askerlerinin 6 bin kişiden oluşan Keşif birliği olduğunu anlayınca Niğde'ye ilerlediler. Hatiroğlu Şerefeddin 4 bin kişilik kuvveti ile Moğollara karşı koymak istedi ise yanında bulunan emirler bunu engellediler. Şerefeddin Hatiroğlu, Ulu-kışla kalesine sığınmak istediye de kale muhafızı Sabıkuddin onu yakalayarak Kongurtay'a gönderdi.¹²⁶

İsyan bastırıldıktan sonra Hatiroğlu Şerefeddin'i ve arkadaşlarını Yargu'da sorguladılar. Şerefeddin Hatiroğlu, Moğol yargıcılarından bir ay boyunca ağır işkenceler görek sorgulanmasından sonra İlhan Abaka'nın emri ile idam edilerek cesedi parça halinde Anadolu'nun her bölgesine gönderildi. Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i Şerefeddin Hatiroğlu'na götüren ve isyanda çok etkili olan Emîr-i şikâr Kılavuz oğlu Seyfeddin, Alâmeddin Sancar, Hadim-i Has Kayı-aba ve Türkmenlerden pek çok kişi sorgulandıktan sonra öldürüldüler. Kışın yaklaşması ile Delice kışlağına giden Tuku ve Tudavun, kış boyunca Hatiroğlu isyanına katılanları cezalandırarak, birçok insanı öldürdüler. Bir takım varlıklı kişileri de Emir Seyfüddin Torumtayî gibi olayın seyircisi olarak kaldıkları için suçlayarak kan bahası diyerek servetlerine el koydular. Moğollar bu dönemde herkesi isyan ile suçlayarak zengin insanların bütün mallarına ellerinden aldılar. Bu yüzden Anadolu'da servet sahibi kimselerin sayısı azaldı.¹²⁷ Moğolların zulmünden korkan Hüsameddin Biçer Bey, Seyfeddin Candar Bey, Seyfeddin Kara Sunkur, Emir-i Şikâr Mübarizüddin, Biçer Bey'in oğlu Bahadır, Anadolu emirlerinden diğer on iki kişi bütün aile ve servetleriyle Suriye'ye kaçarak Sultan Baybars'a sığındılar.¹²⁸

Muineddin Süleyman Pervâne'nin Anadolu'dan ayrılmasından yararlanan Şerefeddin Hatiroğlu isyan etti. Bu isyan sonucunda Selçuklu devlet adamlarından Emir Taceddin Geyû ve Emir Sinaneddin, Hatiroğlu Ziyaüddin tarafından öldürüldü. Daha sonra Kayseri şehrine gelen Şerefeddin Hatiroğlu burada Süleyman Pervâne'nin birçok adamını öldürdü. Şerefeddin Hatiroğlu'nun Anadolu'da isyan ettiği haberini

¹²⁶ İbni Bibi, *age.*, s.612-614; Aksarayı, *age.* s.82-83; Anonim *Selçukname*, s.48; Cahen, *age.*, s.274-275; Turan, *age.* s.558.

¹²⁷ Yinanç, *age.* C.II., s.288-289; Turan, *age.*, s.559; Kaymaz, *age.*, s.163-164; Melek Göksu, “*Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara karşı İsyanı*”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya 2000. S.61-62.

¹²⁸ Yinanç, *age.*, C.II., s.289; Çatal, *age.*, s.85-86.

alan Süleyman Pervâne, Abaka Han'dan destek alarak büyük bir Moğol ordusu ile Anadolu'ya geldi. Moğol ordusuna karşı koyamayan Şerefeddin Hatiroğlu'nun yakalanması sonucunda isyan bastırıldı. İsyanın bastırılmasının ardından Şerefeddin Hatiroğlu, Emîr-i Şikâr Kılavuz oğlu Seyfeddin, Alâmeddin Sancar, Hadim-i Has Kayı-aba ve birçok Türkmen hayatını kaybetti. Sonuç olarak Şerefeddin Hatiroğlu, Moğollara karşı giriştiği bağımsızlık mücadelesini kaybederek hayatından oldu. Böylece Anadolu'da Moğol hâkimiyetine karşı organize edilmiş bir isyan daha başarıya ulaşma şansı bulamadan bastırılmış oldu.

3.5. Germiyanoglu Türkmenlerinin İsyanı ve Bölgede Yaşanan İnsan Kayıpları

Bu bölümde, Moğolların Anadolu'yu istila etmesinden rahatsızlık duyarak ve Moğollara karşı isyan girişiminde bulunan Germiyanoglu Türkmenleri ve onların giriştikleri bu mücadele sonucunda yaşanan Türkmen kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Germiyanogulları, 1240 yıllarında Baba İshak ayaklanması sırasında Malatya bölgesinde bulunuyordu. Germiyanogulları'nın Bey'i, şehrin subaşı olan Alişiroğlu Muzaffereddin idi. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra Sultanın oğulları arasındaki taht kavgasına karışan, Alişiroğlu Muzaffereddin ve oğlu Kerimüddin, Moğollar ile mücadeleye girişen II. İzzeddin Keykâvus'un yanında yer aldığı için, Pervâne Muineddin Süleyman'ın tahrikiyle Moğollar tarafından öldürülen devlet adamları arasında idiler. Moğolların baskısı ile Germiyanogulları Kütahya bölgesine göç etmek zorunda kaldılar.¹²⁹

Germiyan Türkmenleri, Gorgorum şehrine saldırarak büyük hasarlar yaptılar. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Moğol ve Müslümanlardan oluşan orduyla hemen üzerlerine yürüdü. Nebşi oğlu Baltu ordu komutanı idi. Yapılan baskın sonucunda Türklerden bir kısmını diğerlerini yakalamak için esir aldılar. Diğerlerini yakalayamayınca esir aldıklarını öldürdüler. Sultan IV. Kılıç Arslan, Germiyanogulları'nın nerede olduğunu bilmediğinden yakaladığı emirlerden bir kaçıyla Germiyanogulları'na haber gönderdi. Germiyanogulları ani bir saldırı ile sultanın ordusuna saldırarak esir alınan on emiri kurtardılar. Halkın birçoğu Sultanın

¹²⁹Koca, *age.*, s.120; Sümer, *age.*, s.47.

askerleri tarafından öldürüldü. Sultan Sultan IV. Kılıç Arslan, askerleriyle Germiyan vilayetine girerek büyük bir yağma yaptı ve geri döndü. Sultanın gittiği haberi ile Germiyanogulları tekrar toplandılar.¹³⁰

1277 yılında Karamanoğlu Mehmed Bey Konya'yı ele geçirerek şehzade Alâaddin Siyavuş'u tahta çıkardı. Karamanoğlu Mehmed Bey daha sonra batı uçlarında bulunan Hasan ve Hüseyin kardeşlerin üzerine yürüdü. Bu sırada Hasan ve Hüseyin kardeşlerin emri altında Germiyan Türkleri bulunuyordu. Fakat Germiyanogulları savaş sırasında alanı terk ettikleri için Sâhib Fahreddin'in torunları Hasan ve Hüseyin bu savaşta hayatlarını kaybettiler. Hasan ve Hüseyin kardeşlerin ölümünden sonra bölgeye Alâaddin Siyavuş geldi. Siyavuş Uc Türkmenlerini toplayarak Selçuklu tahtını tekrar ele geçirmek istiyordu. Fakat o, üzerine gönderilen Selçuklu ordusuna yenildi ve kaçmak zorunda kaldı. Germiyan Türkmenlerinden Alişiroğlu Hüsameddin'in askerleri tarafından yakalanarak Selçuklu komutanlarına teslim edilen Siyavuş hemen idam edildi. Sahib Fahreddin'e bu haber ulaşınca, Sultan ile birlikte Germiyanlılar'a karşı yürüdü. Bozguş Bahadır ve Germiyan askerleri kaçtılar. Karamanoğlu'nun Tarsus bölgesinde tahribat yapması üzerine, Sultan ve Sâhib, Geyhatu'nun emriyle Karaman vilayetine doğru yürüdüler. Karamanoğlu kaçtı. 15 Ocak 1288 Perşembe günü Larende şehri tahrip edildi. Eşrefoğlu, Gorgorum'a saldırdı. Balabanoğlu'nun ordusunu hile ile yendi. Halktan çok fazla insan öldürüldü.¹³¹

Fahreddin Kazvinî'nin 1288 yılında Anadolu'ya vezir olarak atanmasından sonra halkın ödeyemeyeceği derecede yüksek vergi toplaması sonucunda Germiyanogulları isyan ettiler Beylerbeyi İzzeddin de asker toplayıp onlara katıldı. Fahreddin Kazvinî ve Germiyanogulları Denizli'nin Günler köyünde karşılaştılar. Burada yapılan mücadele sonucunda Germiyanogulları yenilgiye uğradı. Alişir'in torunun oğlu Bedreddin Murad öldürüldü. Germiyanogulları Türkmenlerinin büyük bir kısmı yok edildi. Kazvinî'nin askerleri Ömer Saka'yı öldüren Balabanoğlu'nu yakalayarak öldürdü. 1288-1289 yılında Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Germiyanogulları

¹³⁰ Anonim Selçukname, s.55.

¹³¹ Koca, age. s.121; Anonim Selçukname, s.55-56.

Sultan II. Mesud'un huzuruna gelerek itaatlerini bildirdiler. Böylece, Anadolu'da kısa süreli bir barış ortamı yaşandı.¹³²

Sonuç olarak Germiyanoglu Türkmenlerinin isyanı başarısızlıkla sonuçlandı. II. İzzeddin Keykâvus taraftarı Germiyanoglu Alişiroglu Muzaffereddin ve oğlu Kerimüddin, Pervâne Muineddin Süleyman'ın Moğollara şikâyeti üzerine öldürüldü. Denizli yöresi ve çevresi Moğollar tarafından yağma edildi. Kaynaklar yine burada yaşanan insan zaiyatı hakkında net bir sayı belirtmemiş olsada bu isyan sonucunda pek çok insan hayatını kaybetmiştir. Fahreddin Kazvinî ile Germiyanogulları arasında yaşanan mücadele sonucunda ise Alişir'in torunun oğlu Bedreddin Murad öldürüldü. Germiyanogulları Türkmenlerinin büyük bir kısmı yok edildi. Kazvinî'nin askerleri Ömer Saka'yı öldüren Balabanoğlu'nu yakalayarak öldürdü.

3.6. Hurmaoğlu ve Emir-i Âhur Esad İsyanları Esnasındaki Nüfus Zaiyatı

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Moğollar Anadolu'daki hâkimiyetlerini daha da arttırdı. Bu nedenle Türkmenler Anadolu'nun her yerinde Moğollara karşı isyan ediyorlardı. Bu isyanların sebebi sadece Selçuklu Devleti'nin zayıflaması değil aynı zamanda Türkmenler arasında çıkan anlaşmazlıklar ve Moğolların sebep olduğu baskı ve zulüm de buna sebep oluyordu. Dolayısıyla bu bölümde Hurmaoğlu ve Emir-i Âhur Esad'ın çıkardıkları isyan incelenmiş ve Anadolu'da yaşanan nüfus kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

II. İzzeddin Keykâvus, kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile giriştiği taht mücadelesini kaybetmesinin ardından Bizans İmparatorluğu'na sığındı. II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'yu terk etmesinin ardından Emir Ali Bahadır, Türkmenleri destekleyerek Moğollara karşı mücadeleye devam etti. Moğollara karşı giriştiği mücadeleyi kaybeden Ali Bahadır'ın da Anadolu'dan ayrılarak Bizans'a gitmesinin ardından, Anadolu'da bulunan Türkmenler, Tokat ve çevresinde Hurmaoğlu adlı birisi önderliğinde Moğollara karşı isyan ettiler. Hurmaoğlu isyanı kısa sürede büyüyerek Kastamonu yöresine kadar yayıldı. Hurmaoğlu isyanını bastırmak amacıyla asker gönderen Muineddin Süleyman Pervâne, Hurmaoğlu ve emrindeki askerleri dağıtarak isyana son verdi.¹³³ Bu isyan sonucunda birçok Türkmen hayatını

¹³² Turan, *age.* s.611; Ersan, *age.*, s.144-145; Cahen, *age.*, s.295.

¹³³ Aksarayi, *age.*, s.56; Kaymaz, *age.*, s.109-110; Cahen, *age.*, s.260.

kaybetmiştir. İsyanın bastırılmasının ardından Hurmaoğlu'nun ölümü hakkında bilgi bulunmaz iken, onun bu isyan girişiminden sonra bir daha adının kaynaklarda geçmemesinden anlaşıyor ki Hurmaoğlu, Süleyman Pervâne'nin askerleri tarafından öldürülmüş olması muhtemeldir.

II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'yu terk etmesinden sonra onun emrindeki emirler, Moğollar ile mücadeleye devam etti. II. İzzeddin Keykâvus'un adamlarından biri olduğu anlaşılan Emir-i Âhur Esad, Salime kalesinde isyan etti ve beş ay süreyle süren bu isyan Aksaray ve çevresinde asayişin bozulmasına sebep oldu. Moğollar aleyhine halkı teşvik eden Emir-i Âhur Esad, çevredeki bütün Moğollara ve Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın askerlerine saldırıp geri kaçıyordu. Bu ayaklanma bir türlü durdurulamıyordu ve Anadolu'daki Türkmenlerden destek alıyordu. Muineddin Süleyman Pervâne, Emir-i Âhur Esad'ın yakalanmayacağını anlayınca Kırşehir sü-başılığına tayin edilen Caca-oğlu Nureddin'i isyanı bastırmakla görevlendirdi. Caca-oğlu askerleri ise birlikte Salime kalesini kuşatarak ele geçirdi. Kalede bulunan Emir-i Âhur Esad ve askerleri öldürüldü. Böylelikle Moğollara karşı çıkarılan bir isyan da birçok insanın hayatını kaybetmesinin ardından bastırılmış oldu (1263).¹³⁴

3.7. Şah Melik İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı

Anadolu'da Moğollara karşı yaşanan çatışmalarda çok sayıda insanın hayatını kaybettiği malumdur. İşte bu şekilde Anadolu nüfusunu menfi manada etkileyen vakalardan biri de Şah Melik isyanıdır. Bu bölümde bu isyan sonucunda Anadolu'da yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykâvus ile yaptığı savaşı kazanmasının ardından Selçuklu tahtına tek başına geçti. IV. Kılıç Arslan ilk iş olarak II. İzzeddin Keykâvus taraftarlarının öldürülmesini emretti. Muineddin Süleyman Pervâne, Keykâvus taraftarlarının önemli bir kısmını öldürttü. Kalan bir kısım Türkmen beyi ile de anlaşma yapan Süleyman Pervâne, onlara devlet içerisinde önemli görevler verdi. II. İzzeddin Keykâvus taraftarlarından Şah Melik'i, Emir-i âlem yaptıktan sonra Amasya¹³⁵ sü-başılığı görevini ona verdi. Ancak Şah Melik, güçlenerek etrafında topladığı 2 bin kadar Türkmen ile Amasya bölgesinde Moğollara karşı

¹³⁴ Aksarayı, **age.**, s.56; Yinanç, **age.** C.II., s.256; Kaymaz, **age.**, s.110; Cahen, **age.**, s.260-263.

¹³⁵ Amasya şehrine islam kaynaklarında Dâr'üz-İzzet (İzzet Şehri)'de denilmektedir. Bkz: Baykara, **age.**, s.57.

isyan çıkardı. İsyanı bastırmak için Moğol askerleri hızla Amasya bölgesine giderek Şah Melik'i yendiler. Şah Melik, Moğollardan kaçarak Kedağre kalesine sığındı. Süleyman Pervâne, Moğollar ile birlikte kaleyi kuşattıysa da Şah Melik ele geçirilemedi. Bunun üzerine Süleyman Pervâne yeminler ederek kaleyi aman ile teslim aldı ve Şah Melik kaleden indiğinde sözünde durmayarak onu Moğollara teslim etti. Moğollar böylece Şah Melik'i öldürerek isyana son verdiler.¹³⁶ Bu isyan sonucunda Şah Melik etrafında toplanan Türkmenlerin bir kısmı kaçmayı başarsa da önemli bir kısmı hayatını kaybetti. Şah Melik de çıkardığı bu isyan sonucunda hayatını kaybetti. Sonuç olarak Anadolu'da 1260'larda Moğollara karşı çıkan bir isyan daha başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.

3.8. Kızıl Hamid İsyanı Esnasında Yaşanan İnsan Kayıpları

Bu dönemde Anadolu'nun her yerinde Türkmenler Selçuklu yönetimine ve Moğollara karşı isyan ediyordu. Bunlardan biri de Kızıl Hamid isyanıdır. Dolayısıyla bu bölümde Kızıl Hamid'in Anadolu'da yaşanan otorite boşluğundan yararlanarak isyan etmesi ve sonucunda yaşanan insan kaybı hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Hatiroğlu isyanı, Selçuklu devlet adamlarının Abaka'nın yanına gitmesi, Baybars'ın Moğolları yenerek Kayseri'ye gelişi ve Karamanlıların istilaları sonucunda devlet düzeninde otorite boşluğu oluştu. Aksaray'ı birkaç yıldır yöneten Kızıl Hamid, bu boşluktan faydalanarak Türkmenlerden ve Araplardan oluşan 4 bin kişilik süvari kuvvetiyle Aksaray'a geldi. Kızıl Hamid, burada üç gün kaldı. Burada kaldığı süre boyunca halka zulmederek büyük miktarda vergi topladı. Kızıl Hamid'in gözcü birlikleri, Hoca Mesud Kervansarayı yakınında Eyüp Hisar'da Moğol öncü birliği olduğunu Kızıl Hamid'e bildirdiler. Ancak Kızıl Hamid'in mutemedi ve tahsildarı Aksaraylı Şengit, Moğolların orada olmadığını söylemesi üzerine Kızıl Hamid bu haberi getiren kişileri cezalandırdı. Bu sırada Anadolu'da Karamanoğulları isyanını bastırmak için görevlendirilen Şehzade Kongurtay, Eyüp Hisar'a gelerek, Pervâne ribatında konakladı. Kongurtay, Kızıl Hamid'in askerlerini Siyavuş ve ona bağlı Türkmenler olduğunu sanarak onlara saldırdı. Muharebe sonunca kaçan askerleri takip eden Moğol ordusu Aksaray'ı kuşattı. Kuşatma esnasında Kızıl Hamid, Moğol

¹³⁶ Turan, *age.*, s.539; Kaymaz, *age.*, s.110; Sümer, *age.*, s.36-37; Cahen, *age.*, s.260-261.

askerleri tarafından öldürüldü. Moğollar Aksaray’da yaşayan insanların bir kısmını öldürmüş bir kısmını da esir etti. Aksarayı, “şehrin nüfus sayımı yapıldığında 6 bin kişinin hayatını kaybettiği veya tutsak alındığını” söylemiştir.¹³⁷ Sonuç olarak Kızıl Hamid isyanı, Kongurtay Noyan’ın saldırısı sonucunda başarısız olmuş ve isyanın bastırılması ile çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.

3.9. Melik Kâmil Mehmed’in Cezalandırılması Esnasındaki İnsan Kayıpları

Moğolların Anadolu’da bulunduğu dönemlerde, Moğollara karşı birçok isyan çıkmıştır. Bu isyanlardan biri olan Meyyâfârikîn emiri Melik Kamil Mehmed İsyanı, birçok insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bu bölümde Melik Kâmil Mehmed’in isyanı sonucunda Meyyâfârikîn bölgesinde yaşanan olayları ve bu olaylar esnasında yaşanan insan kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Melik Kâmil Mehmed, Hülâgu’nun İlhan olmasından sonra, ona itaatini bildirerek vergi vermeyi kabul etti. Bundan dolayı vergileri toplamak için Meyyâfârikîn’e Moğol valileri gönderildi. Hülâgu’nun Bağdat’da yaptığı katliamı duyan Melik Kâmil, Suriye hükümdarı ve Eyyubi ailesi reisi Melik Nasır Yusuf’un yanına giderek ittifak teklifinde bulundu. Moğollar ile savaşmanın zor olduğunu düşünerek Melik Kâmil’i reddettiler. Melik Kâmil, Suriye’den döndükten sonra Meyyâfârikîn’de ki Moğol valilerini öldürdü. O sırada Suriye seferine giden Hülâgu, Melik Kâmil’e haber göndererek sefere katılmasını bildirdi. Melik Kâmil, Moğolların sözlerinde durmadığını söyleyerek savaşa gelmeyeceğini bildirdi. Bu sırada Melik Kâmil’in Meyyâfârikîn’de ki Moğol valilerini öldürdüğü haberi geldi. Hülâgu bu duruma sinirlenerek şehzade Yoşmut ve emirlerden İlğay Noyan ile Suntay’ı şehri kuşatmak için gönderdi. Meyyâfârikîn bölgesine vardıklarında Melik Kâmil’e elçi göndererek onu tâbi olmaya çağırdılar. Ancak Melik Kâmil’in bu isteği reddetmesinden sonra şehzade Yoşmut ve emirler savaşa hazırlandılar. Bütün şehir halkı Melik Kâmil’in yanında oldu. Melik Kâmil, atlı alayı ile düşmana saldırıp geri dönüyordu. Bu olay savaşı kızıştırdı. İki sene vur kaç ile devam eden savaş sonucunda şehirde yiyecek, içecek sıkıntısı ortaya çıktı. Şehir halkı bu zor durumdan kurtulmak için şehzade Yoşmut’a mektup gönderdi. Şehzade Yoşmut şehre girdiğinden evlerinde saklanan

¹³⁷ Aksarayı, *age.*, s.97-99; Münecimbaşlı Ahmed, *age.* s.105; Turan, *age.*, s. 580-581; Ersan, *age.*, s.122-123; Çatal, *age.*, s.129-130.

yarı ölü vaziyette yetmiş kişiden başka bütün şehir halkının ölmüş olduğunu gördü. Melik Kâmil, kardeşi ile birlikte yakalandı. Şehzade Yoşmut'un yanına götürüldü. Askerler şehirde yağma ve talanla meşgul oldu. Şehzade Yoşmut, Kutu Noyan'ı şehre gönderdi. Melik Kâmil hariç geri kalan herkes idam edildi. Melik Kâmil ise Hülagu'nun yanına götürüldü. Hülagu, 1260 yılında Telbaşer'de Melik Kâmil'i öldürdü.¹³⁸

Sonuç olarak, yaklaşık iki yıl kadar süren bu isyan sonucunda, Meyyâfârikîn şehrinde yaşayan halkın bir kısmı açlıktan hayatlarını kaybettiler. Daha sonra şehri ele geçirmeyi başaran Moğollar, geride kalan herkesi öldürerek, Melik Kamil'i yakaladılar. Hülagu Han'ın yanına götürülen Melik Kamil, burada öldürüldü.

3.10. Cahioğlu İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan Kayıplar

Anadolu'da Moğollara karşı çıkan ve yaşanan çatışmalar sonucunda birçok insanın hayatını kaybettiği hadiselerden biri de Cahioğlu isyanıdır. Bu kısımda Cahioğlu isyanı ve bu isyan sonucundan yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

1302 yılında Selçuklu tahtına ikinci defa II. Gıyâseddin Mesud çıktı. Cahioğlu, 1303 yılında Abışga Noyan'ın Anadolu'ya gelmesinin ardından Niğde ve Aksaray yakınlarında Develihisar kalesine gelerek Moğollara karşı isyan başlattı. Cahioğlu, burada halkın gelir kaynaklarının çoğuna el koydu. Moğolların ağır vergilerinden dolayı zaten zor durumda olan Anadolu halkı bir de Cahioğlu'nun baskıları yüzünden daha da zor durumda kaldı. Abışga Noyan, bu isyanı bastırmak için yanına Sultan II. Mesud ve vezir Sahip Alâaddin'i alarak Cahioğlu'nun bulunduğu kaleyi kuşattı. Yaklaşık bir ay süren kuşatma sonucunda kale ele geçirilemedi ve kuşatma kaldırıldı.¹³⁹

Sonuç olarak, Cahioğlu'nun bu isyan sonucunda öldürüldüğü kaynaklarda belirtilmemiştir. Ancak kuşatmanın kaldırılmasından anlaşıyor ki, Moğollar yenilgiyi kabullenerek geri çekilmişlerdir. Cahioğlu'nun bundan sonra ne yaptığı hakkında net bir bilgi yoktur. Ancak bu kuşatma esnasında iki taraftan da birçok insan hayatını kaybetmiştir.

¹³⁸ Reşidüddin Fazlullah, *age.*, s.60-61; Yinanç, *age.*, C.II., s.240-241.

¹³⁹ Aksarayı, *Müsemaretül Ahbar*, s. 238-239.

4. SELÇUKLU TAHT MÜCADELELERİ SONUCUNDA YAŞANAN İNSAN KAYIPLARI

1243 Köseadağ Savaşı sonrasında Moğollar, Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı büyük bir zafer kazandı. Bu zafer sonrasında Selçuklu Devleti, Moğollara tâbi bir devlet haline geldi. Taht mücadeleleri her devletin kaçınılmaz bir kaderi olmakla birlikte Türkiye Selçuklu Devleti için daha da büyük bir önem arz ediyordu. Çünkü Türkiye Selçuklu yönetimine dâhil olan Moğollar, sultan tayinlerinde önemli rol üstlenmeye başladılar. Tahta geçebilmek isteyen Sultanlar, Moğol hanına giderek, ondan yarlığ alarak Anadolu'ya dönüyordu. Uzun süren bu taht mücadeleleri, zaten zayıf olan merkezî otoriteyi derinden sarstı ve halk Anadolu'da Moğollar ile tek başına mücadele etmek zorunda kaldı. Yaşanan taht mücadeleleri sonucunda pek çok önemli devlet adamı ve halk hayatını kaybetti. Dolayısıyla bu bölümde Türkiye Selçuklu sultanları arasında yapılan taht mücadelesi ve bu mücadeleler sonucunda yaşanan insan kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

4.1. IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. İzzeddin Keykâvus'un Taht Mücadelesi

Köseadağ Savaşı'ndan kısa bir süre sonra hayatını kaybeden Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, arkasında üç oğul bıraktı. En büyüğü II. İzzeddin Keykâvus on bir yaşında ve annesi bir Rum papazının kızıydı. Dokuz yaşındaki IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın annesi ise Konyalı bir Türk'tü; üçüncü oğlu II. Alâaddin Keykubâd ise yedi yaşında idi ve annesi Gürcü prensesiydi. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, ölmeden önce kardeşlerden en küçüğü II. Alâaddin Keykubâd'ı veliaht tayin etmişti. Ancak devlet adamları Sultanın isteğine göre değil örf'e göre hareket ederek en büyük şehzade olan II. İzzeddin Keykâvus'u tahta çıkarmaya karar verdiler. Vezir Şemseddin ile Has Oğuz, Borgulu'da bulunan II. İzzeddin Keykâvus'u Konya'ya getirirken, Akşehir'in Altun-taş köyünde kurulan tahta çıkararak onun sultanlığını ilan ettiler. Buradan Konya'ya gelip merasimler düzenledikten sonra II. İzzeddin Keykâvus'u saltanat tahtına oturtular; bütün devlet adamları, emirler kendisine biat ettiler. 1246 yılında, Güyük Han'ın Moğol tahtına çıkması için yapılacak büyük kurultayda bütün tâbi hükümdarlar Moğolistan'a davet edildi. Bu nedenle Konya'da bulunan Moğol elçileri Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un bu merasimde bizzat

bulunup itaat etmesini istediler. Selçuklu devlet adamları, gelen elçilere hediyeler sunduktan sonra, onlara sultanın memleketten ayrıldığı zaman komşu devletlerin ülkesine saldıracaklarını öne sürerek özür dileyerek; yerine IV. Kılıç Arslan'ı gönderip kendisinin uygun olduğu bir zamanda geleceğini bildirdiler. Böylece IV. Kılıç Arslan'ın, Atabey Bahâeddin Tercümânî ile Moğolistan'a gitmesi kararlaştırıldı. Vezir Şemseddin İsfahânî, II. İzzeddin Keykâvus'u tahta çıkarıp devlet işlerini bir düzene koydu ise de bir süre sonra siyasi rekabetler devlet düzeninin bozulmasına sebep oldu. Bu sırada Güyük Han'ın tahta çıkış kurultayına katılmak için, Moğolistan'a gitmiş olan IV. Kılıç Arslan'ın 2 bin Moğol askeri ile dönüp Selçuklu ülkesine sultan olduğu haberi geldi. IV. Kılıç Arslan'ın atabeyi Bahâeddin Tercümânî, Moğol hanına vezir Şemseddin İsfahânî'nin Anadolu'da devlet büyüklerini öldürdüğünü, ölen sultanın annesi ile evlendiğini ve yeni sultanı tahta çıkarırken İlhandan izin almadığını söyledi. Bu nedenle gelen yarlığda Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un ve vezir Şemseddin İsfahânî'nin azli emredildi. Böylece üç yıl süren Moğolistan seyahatinden sonra Selçuklu tahtına 1249 yılında IV. Kılıç Arslan çıkmıştır. Şemseddin İsfahânî bu durum karşısında Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u alarak Antalya veya Alâiye kalesine götürerek burada bir isyan organize etmek istedi. Ancak bu sırada devlet büyükleri ile görüşen Celâleddin Karatay iki büyük kardeşin yerine en küçük kardeşin tahta çıkmasını uygun görmediğini belirterek Beylerbeyi Yavtaş ve diğer emirlerle görüş birliği sağlayarak üç kardeşi tahta birlikte oturttu.¹⁴⁰

Şemseddin İsfahânî'nin ortadan kaldırılmasından sonra Seyfeddin Toruntay, Sirâceddin Sarıca, Seyfeddin Türk-eri, Şucâeddin Kazvînî, Hüsâmeddin Baycar ve diğer askeri beyler IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı Konya'ya davet ettiler. Fakat IV. Kılıç Arslan, kendisi ile Moğolistan'a giden, Cemâleddin Hutentî ve İmâdeddin Hutentî'yi Konya'ya göndererek, saltanatın kendisine aid olduğunu ve iki yüz Moğol askeriyle birlikte geldiğini bildirdi. Celâleddin Karatay, Moğolların Anadolu'dan gönderilmesi için Cemâleddin Hutentî ile anlaşma sağlayarak onu baş kadı tayin etti. IV. Kılıç Arslan'ın yanına dönen Kadı Cemâleddin Hutentî, sultanı Moğol askerlerinin geri gönderilmesine razı etti. IV. Kılıç Arslan, Konya'ya dönerken Nizâmeddin Hurşid'i vezir, Sirâceddin Sarıca'yı Beylerbeyi, Seyfeddin Toruntay'ı

¹⁴⁰ Aksarayi, *age.*, s.28-29.

Malatya, Seyfeddin Türk-eri'yi Sivas sü-başısı tayin etti. Celâleddin Karatay anlaşmanın bozulmaması için bu yeni tayinlere karşı çıkmadı. Bahâeddin Erzincanî vezirlikten azledilince Moğol askerlerine giderek burada Celâleddin Karatay'a haber göndererek asker ve hazinelerin onda olduğunu, IV. Kılıç Arslan'ın adamlarına itibar etmemesini ve devletin kendi elinde kalacağını bildirdi. Ancak Celâleddin Karatay onun bu sözlerine aldırış etmedi. IV. Kılıç Arslan Aksaray'a gelince, Celâleddin Karatay anlaşma yapmak için Malatyalı Şeyh İmâdeddin ve Necmeddin Nahçevânî¹⁴¹ gibi büyük din adamlarını gönderdiyse de anlaşma sağlanamadı.¹⁴² İki taraf arasında anlaşma sağlanamaması üzerine II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan arasında uzun sürecek taht kavgasının fitili ateşlenmiş oldu.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan taht mücadeleleri ve artan Moğol baskıları sonucunda Anadolu halkının yaşanan taht mücadelelerine ortak olarak, taraf olmasına neden oldu. Moğolların Anadolu içerisinde ilerlemesinden rahatsız olan Türkmenler II. İzzeddin Keykâvus'u desteklediler. II. İzzeddin Keykâvus tarafında Şemseddin Yavtaş, Emir-i Âhur Arslandoğmuş, Emir-i Candar Nusreddin Yakup, IV. Rükneddin Kılıç Arslan tarafında ise Seyfeddin Toruntay ve Seyfeddin Türk-eri askerlere kumanda ediyordu. İki taraf arasında barış için elçiler gidip geldiyse de başarılı olamadılar. II. İzzeddin Keykâvus büyüğü olduğu için IV. Kılıç Arslan'a saltanat ortaklığını kabul etmesini istedi. IV. Kılıç Arslan onun isteğini kabul etti ise de yanında bulunan emirler buna karşı çıkarak, IV. Kılıç Arslan'ın teklifi reddetmesini sağladılar. İki taraf arasında barışın sağlanamaması üzerine Seyfeddin Toruntay'a ait bir miktar asker ile II. İzzeddin Keykâvus'a karşı saldırıya geçti. Yapılan savaşta Seyfeddin Toruntay ve Seyfeddin Türk-eri esir alındı. IV. Kılıç Arslan kendi askerlerinin yenildiğini görünce, yolun yakınındaki tepeye çıktı. Bunu gören Emir-i Âhur Arslandoğmuş o tarafa doğru hücumla geçti ve Kadı Cemâleddin Hotenî'yi¹⁴³ öldürdü. Kılıç Arslan'ı yakalayan Emir-i Âhur Arslandoğmuş onu, II. İzzeddin Keykâvus'un yanına götürdü. II. İzzeddin Keykâvus kardeşine sarılarak, bu hale geldikleri için üzüntüsünü anlattı. İki kişi beraber tekrar saltanat tahtına oturdu. II.

¹⁴¹ Aslen Azerbaycanlı olan Necmeddin Nahçevânî, kadılıktan yetişmedir. "Atebek-i Rûm" ünvanını alarak üç sultanın niyâbeti görevini almıştır. Celâleddin Karatay tarafından vezirliğe atanmıştır. Bkz: Refik Turan, *age.*, s.42.

¹⁴² Turan, *age.*, s.486

¹⁴³ Cemâleddin Hutentî, aslen İranlı olup, kadılıktan yetişmedir. 1249 yılında kısa bir süre vezarette bulunmuştur. Bkz: Refik Turan, *age.*, s.44.

İzzeddin Keykâvus, 14 Haziran 1249 yılında kazandığı bu zafer ile devletin parçalanmasını önledi.¹⁴⁴

Bu dönemde Moğol elçileri, Türkiye Selçuklu Devleti sultanının Mengü Han'a itaatini bildirmesi için devlet adamlarına baskı yapıyorlardı. Moğol elçilerinin sürekli gidip gelmeleri ve ısrarları üzerine devlet adamları II. İzzeddin Keykâvus'u Mengü Han'a gönderme kararı alarak üç sultan ile Kayseri'ye geldiler. Sultan II. İzzeddin Keykâvus burada, Kayseri sü-başı Seyfeddin Türk-eri'nin tesiri ile içkiye, kumara ve kadına alıştı. Bu sırada devlet adamlarına kötü muamele göstererek, hazineyi tüketiyordu. Diyarbakır kumandanı Alâaddin Keykubâd'ın hassa kölelerinden Şemseddin Altunaba; devlet hazinesinin boş işler için kullanıldığını söyleyerek Sultanın içki ve çalgıyı azaltarak yabancı insanlarla sohbetlerden korunması gerektiği konusunda eleştiriler yapıyordu. Bu sözler karşısında kin tutan sü-başı Türk-eri, Şemseddin Altunaba'yı onun Fahreddin Belek adlı hâcibine para ve mal ile kendi yanına çekerek onun öldürülmesini sağladı.¹⁴⁵ Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un zevke ve eğlenceye düşkün biri olmasının sebebinin Türk-eri olduğu söyleniyordu. Türk-eri ayrıca sevdiği kişilere emirlikler bağışlıyordu. Celâleddin Karatay'a, Türk-eri hakkında birçok şikâyet gelmesi sonucunda Karatay onu Mendâs kalesine göndererek öldürttü.¹⁴⁶

Celâleddin Karatay, vezir İzzeddin Muhammed ve sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Kayseri'de kalarak, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u maiyeti ile birlikte Moğolistan'a yolcu ettiler. Fakat Sultan, Sivas'a geldiğinde Kayseri'de hastalanan Karatay'ın öldüğü haberini alarak geri döndüler.¹⁴⁷

Moğol müdahale ve baskılarının çok fazla olduğu bu dönemde Celâleddin Karatay devlete sahip çıkarak düzeni sağladı. Ancak onun ölümü üzerine kardeşler arasında rekabet tekrar baş gösterdi. Bu durumdan dolayı II. İzzeddin Keykâvus, Mengü Han'ın yanına gitmekten vazgeçerek yerine kardeşi II. Alâaddin Keykubâd'ı gönderdi. Sultan II. Alâaddin Keykubâd Baycu'nun Anadolu'daki yıkımlarını durdurabilmek için Batu Han'ın huzuruna gitti. Ancak daha önceden IV. Kılıç

¹⁴⁴ Münecimbaşu Ahmed, *age.*, s.85-86; İbni Bibi, *age.*, s.552; Turan, *age.*, s.487; Mevlüt Günler, "Türkiye Selçuklu Devletinde Saltanat Mücadeleleri ve Devlet ile Toplum Üzerindeki Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2010., s.105.

¹⁴⁵ Turan, *age.*, s.490.

¹⁴⁶ Cahen, *age.* s.248.

¹⁴⁷ Ahmed Eflaki, *age.*, s.218; Turan, *age.*, s.490.

Arslan'ın Moğolistan'a gidip döndükten sonra Selçuklu Devleti'nin sultanı olarak dönmesinden dolayı II. Alâaddin Keykubâd'ın da Sultan olarak döneceği endişesi yaşanıyordu. Konya'da kalan iki sultan, II. Alâaddin Keykubâd'ın tek başına sultan olacağı korkusu ile onun peşinden kendi elçilerini Moğol hanına gönderirken öte yandan da kendi adamlarını da arkadan göndererek Keykubâd'ın lalası Muslih Hadîm'i mal, mülk ve iktâ vererek kendi yanlarına çektiler. II. Alâaddin Keykubâd, Müslîh'in verdiği zehir ile hayatını kaybetti ve annesi Gürcü Hatun'un yanına gömüldü.¹⁴⁸

II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın araları Celâleddin Karatay'ın ölümü ile açıldı. Konya'da iki kardeş ortak saltanatı sürdüremez oldular. II. İzzeddin Keykâvus, kardeşi IV. Kılıç Arslan'ı sarayda baskı altında tutarken, kendisi iki Rum dayısı ile içkiye, kadına eğlenceye daldı. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, kendi adamlarını öne çıkararak büyük emirlikleri onlara vermesi sonucunda mevkîleri düşürülen Samsamüddin, Sinaneddin Rumi'nin oğlu Nusretüddin Kaymaz ve Emir-i Hac Tâceddin, II. İzzeddin Keykâvus aleyhtarı oldular. IV. Kılıç Arslan kilerci başısı Kemaleddin sayesinde II. İzzeddin Keykâvus aleyhtarı olan sü-başıslara mektuplar gönderdi. IV. Kılıç Arslan kılık değiştirerek saraydan kaçarak Develü'ye vardı. Develü'de ve Kayseri'de sü-başılar tarafından karşılanan IV. Kılıç Arslan Kayseri'de 1254 yılında tahta çıktı. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ı onlara göndererek anlaşmazlığı düzeltmek istedi ancak Şemseddin Yavtaş, IV. Kılıç Arslan'a bağlılık yemini etti. Elbistan sü-başı Feleküddin Halil ve birçok kişi IV. Kılıç Arslan'ın etrafında toplandı. Feleküddin Halil ve Hüsameddin Baycar bir miktar askerle Sultan Alâaddin kervansarayına geldiler. Burada bulunanların onlara saldırmasının ardından, kervansarayın kapısını yaktılar ve kervan kabilelerinden bazılarını öldürerek mallarına el koydular. Vezir İzzeddin Muhammed asker toplayarak Kırşehir yolundan Tuzağaç'a geldi. Elçilerin birkaç defa gidip gelmesine rağmen anlaşma sağlanamadı. İki kardeşin ordusu Ahmed-hisar'da çarpıştı. IV. Kılıç Arslan'ın ordusu mağlup oldu. Savaş sonrasında yakalanan Nusretüddin Kaymaz ve Samsamüddin öldürüldü. IV. Kılıç Arslan, Türkmenler tarafından yakalanarak Emir-i Âhur

¹⁴⁸ Niğdeli Kadı Ahmed, *El-Veledü's-Şefik Ve'l-Hâfidü'l Halik'ı*, Çev: Ali Eruğrul, TTK, Ankara 2015, s.444; Aksarayî, *age.*, s.29; İbni Bibi, *age.*, s.582-583 ; Turan, *age.*, s.492; Aydın Tanerî, "*Celâleddin Karatay*" *TDV.*, C.7, İstanbul 1993, s.252.

Arslandoğmuş'a teslim edildi ve Kayseri'ye götürüldü. II. İzzeddin Keykâvus, Kayseri'de kardeşine sarıldı ve onun tekrar bir isyan girişiminde bulunmasını önlemek amacıyla Amasya'da kalmaya mecbur etti, ardından onu Borgulu kalesine gönderdi.¹⁴⁹

Baycu Noyan 1256 yılında kendisine yaylak ve kışlak aramak için Anadolu'ya geldi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a haber göndererek kendisine yaylak ve kışlak verilmesini söyledi. Ancak Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve maiyeti bu durum üzerine askerlerini toplayarak Baycu Noyan'ın üzerine saldırıya geçtiler. Baycu Noyan ile giriştiği mücadeleyi kaybeden II. İzzeddin Keykâvus değerli eşyalarını yanına alarak ilk olarak Antalya bölgesine, oradan Ladik bölgesine geçti ancak Moğolların kendisini takip ettiğini anlayarak II. Theodoros Laskaris'in yanına sığındı.¹⁵⁰

II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'dan ayrılması üzerine Pervâne Nizameddin Hurşid ile Emir-i Hâcib Muineddin, hediyeler ile Baycu Noyan'ın yanına giderek barışı sağladılar. II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'dan ayrılması ile Selçuklu tahtı boş kaldı. Bunun üzerine IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Borgulu kalesinden çıkarılarak saltanat tahtına geçirildi.¹⁵¹ Sultan IV. Kılıç Arslan tek başına sultan oldu ve Konya'da yeni bir hükümet kuruldu. Baycu Noyan'ın Anadolu'ya ikinci defa geldiğinde Hoca Noyan kumandasındaki Moğol askerleri Selçuklu ordusunu bozguna uğrattı. Selçuklu devlet erkânı, Hoca Noyan'ı zalim birisi olmasından dolayı zehirleyerek öldürdüler. Bu olayın Pervâne Nizameddin Hurşid tarafından yapıldığını düşünen Baycu Noyan onu öldürdü. Onun ölümü ile yerine Muineddin Süleyman, Pervânelik makamına geçti.¹⁵²

II. İzzeddin Keykâvus, Bizans İmparatoru II. Theodoros Laskaris'in yanında Moğolların Anadolu'dan ayrılmasını bekliyordu. Kısa bir süre sonra Baycu Noyan, Hülagu Han tarafından Bağdat seferine katılmak için Anadolu'dan ayrıldı. Baycu Noyan'ın Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilen II. İzzeddin Keykâvus, II. Theodoros Laskaris tarafından ona destek olması için görevlendirilen İsakios Dukas ile

¹⁴⁹ Aksarayi, **age.**, s.30; Müneccimbaşı Ahmed, **age.**, s.86-87; **Anonim Selçukname**, s.45; Turan, **age.**, s.493-494.

¹⁵⁰ Turan, **age.**, s.532.

¹⁵¹ Aksarayi, **age.**, s.33.

¹⁵² Turan, **age.**, s.503; Kaymaz, **age.**, s.68; Sümer, **age.**, s.31.

Anadolu'ya gelerek Konya'yı tekrar ele geçirdi. Bunun üzerine Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Kayseri'ye çekildi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, Zahîreddin Tercümân ve Emir Ali Bahadır'ı kardeşi Sultan IV. Kılıç Arslan'ın arkasından göndererek ortak saltanat üzerinde aralarını bulmalarını istedi. Sultan IV. Kılıç Arslan'a bu durumu anlattıysada IV. Kılıç Arslan bunu kabul etmedi. Elçiler sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına dönerken, sultan IV. Kılıç Arslan, Muineddin Süleyman Pervâne ile Tokat'a gitti. Bunun üzerine sultan II. İzzeddin Keykâvus, Konya ve çevresinde bulunan kardeşinin adamlarını yakalayıp öldürdü. Bununla beraber, Sultan IV. Kılıç Arslan'ın davetine uyan, ona bağlı olan Niğde'nin¹⁵³ ileri gelenleri ve bölgenin sü-başılığına tayin edilen Selçuk-şâh, ağır işkencelere tabi tuttuktan sonra develerin sırtında hepsini şehrin dışına çıkartarak öldürdü. Süleyman Pervâne, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a karşı koyamayacaklarını anlayınca Sultan IV. Kılıç Arslan'ı yanına alarak Hülagu'nun huzuruna Hamedan'a giderek II. İzzeddin Keykâvus'un yaptıklarını anlattı. Ancak Bağdat seferi dolayısıyla gelecek yıla kadar beklemelerini söyleyen Hülagu, onları geri gönderdi. Sultan IV. Kılıç Arslan ve Süleyman Pervâne, Anadolu'ya geldiklerinde Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un adamlarının çoğunu öldürdüğü haberini almaları üzerine Erzincan'dan ileriye gidemeyerek kışı burada geçirdiler.¹⁵⁴

Hülagu, Bağdat seferine giderken Anadolu'da bulunan Baycu Noyan'ı yanına çağırmasının ardından harekete geçen Baycu Noyan, Bağdat'a gitmek için Doğu Anadolu bölgesinden geçerken burada Türkmenler ve Kürtler yolları tutarak Moğolların geçmesini engelledi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Baycu Noyan'a karşı durabilmek adına Ali Bahadır'ı asker bulması için Malatya ve Harput taraflarına gönderdi. Ali Bahadır, Hakkâri'den Şerefeddin Ahmed ibni Belas ve Musul'dan Şeyh Adi'nin oğlu Şerefeddin Mehmed adlı iki kürdü getirdi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, İbni Belas'a Malatya, Şerefeddin Mehmed'e Harput şehrini ikta verdi. Malatyalılar Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a

¹⁵³ Niğde'nin Aktaş köyünde bulunan kitabeye göre şehrin bilinen ilk ismi Nahita idi. Nahita isminin menşei hakkında farklı görüşler vardır. Şehrin Selçuklular döneminde kurulduğu savunan Emin Toroğlu, Niğde isminin iyi güzel anlamındaki "nik" ve köy, memleket anlamındaki "dih" veya "deh" kelimelerinin birleşmesiyle oluştuğunu ve "güzel köy, güzel memleket" anlamına geldiğini söylemektedir. Selçuklular devrinde her şehir bir ünvana sahipti. Niğde'nin ünvanı ise Dâr'ül-Pehlivâniye (Pehlivanlar Şehri) idi. Bkz: Ahmet Akşit, **Selçuklular Devrinde Niğde**, Kömen Yayınları, Konya 2012, s.9-10., Baykara, **age.**, s.57.

¹⁵⁴ Aksarayı, **age.**, s.39; İbni Bibi, **age.**, s.580; Münecceimbaşı Ahmed, **age.**, s.90; Turan, **age.**, s.504; Kaymaz, **age.**, s.70.

bağlı olduklarından dolayı İbni Belas'ı kabul etmeyerek, adamlarından üç yüz kadarını öldürdüler. Bunun üzerine İbni Belas bölgeyi tahrip ederek Amid üzerine yürüdü. Ancak Meyyâfârikîn hükümdarı Amid'de İbni Belas'ı yakalayarak öldürmüş ve yanındakileri de esir almıştır. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a yardıma giden Şerefeddin Mehmed'in arkasından Engürek Noyan yetişerek yanındakiler ile birlikte Şerefeddin Mehmed'i de öldürdü. Daha sonra Engürek Noyan, Kemah'ı kuşatarak burada bulunan Türkleri ve Kürtleri öldürdü. Böylece Baycu Noyan, Doğu Anadolu bölgesinden rahatça geçerek Bağdat seferine katıldı.¹⁵⁵

Sultan II. İzzeddin Keykâvus, bu yenilgileri öğrenince Malatya'ya Ali Bahadır'ı gönderdi. Malatyalılar Ali Bahadır'dan korktukları için şehrin kapılarını açtılar. Ali Bahadır, Malatya'yı, Harput'u ve diğer şehirleri Sultan II. İzzeddin'e bağladı. Ancak Baycu Noyan, bu sırada Elbistan'ı işgal ederek 7 bin kişiyi öldürdü; genç erkek ve kadınları esir ederek Malatya'ya götürdü. Baycu Noyan'ın geldiğini duyan Ali Bahadır Kâhta'ya kaçtı. Baycu Noyan Malatyalıları IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a bağladı. Malatya valiliğine Fahreddin Ayaz tayin edildi. Baycu'nun Anadolu'dan gittiğini haber alan Ali Bahadır, Malatya şehrine tekrar geldi ve şehri kuşattı. Uzun süren kuşatma sonrasında Ali Bahadır şehre girdi ve şehir halkına aman verdi. Şehirde IV. Kılıç Arslan'ın emirlerinden Fahreddin Ayaz, igdiş-başı Mu'în ve diğer emirleri öldürdü. Moğolların ilerlediğini öğrenen Ali Bahadır, Malatya'dan ayrılarak Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına döndü.¹⁵⁶

1258 yılında Bağdat'ı alarak Abbasi hilafetine son veren Hülagu, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a yardım etmek için Erzincan'a küçük bir Moğol ordusu göndermişti. Bunun üzerine Muineddin Süleyman Pervâne savaş hazırlıklarına başladı. Süleyman Pervâne'nin ailesi Tokat'ta¹⁵⁷ bulunuyordu. Bu yüzden, Süleyman Pervâne, IV. Kılıç Arslan, yanında bulunan bin kadar süvari ve Moğollar ile Tokat üzerine yürüdü. Ancak Tokat'a geldiklerinde Sultan II. İzzeddin Keykâvus taraftarı Tokat emiri Melikşah ve Şemseddin Yavtaş onları karşıladı. Yıldız Dağı mevkiinde iki taraf arasında yaşanan çatışma sonucunda Süleyman Pervâne yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı. Süleyman Pervâne, Emir Melikşah'tan intikam almak için Hülagu Han'ın yanına giderek destek istedi. Hülagu, Alıncak Noyan yönetiminde 10 bin

¹⁵⁵ Turan, **age.**, s.505; Cahen, **age.**, s.254-255; Turan, **Doğu Anadolu Türk Devletleri...**, s.241.

¹⁵⁶ Ebul Ferec, **age.**, s.30; Turan, **age.**, s.506-507.

¹⁵⁷ Tokat şehri, Selçuklu döneminin büyük idare merkezlerinden biridir. Bkz: Strange., **age.**, s.197.

kişilik Moğol askerini Süleyman Pervâne ile birlikte Anadolu'ya gönderdi. Bu kuvvet ile Niksar¹⁵⁸ üzerine giden Süleyman Pervâne, şehri ele geçirmeyi başardı. Şehir halkı Sultan IV. Kılıç Arslan'ı sevinçle karşılayarak onu tahta oturttu. Buradan Tokat'a ilerlediler, ancak Şemseddin Yavtaş'ın savunmasından dolayı bu şehri alamadılar. Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve yanındaki devlet adamları bu sırada Anadolu'da bulunan Türkmenleri Moğollara karşı kendi etrafında topluyordu.

İki Selçuklu sultanı arasında mücadele devam ederken Moğol hanına gönderilen II. Alâaddin Keykubâd yolda öldüğü halde onunla birlikte giden heyetler uzun bir yolculuktan ve dört yıllık bir zaman geçirdikten sonra Anadolu'ya geri döndüler. Bu kalabalık heyet, önce Batu Han'ın huzurunda II. Alâaddin Keykubâd'ın ölümü üzerine bir soruşturmaya tutuldular. Bu heyet, önceden kendi hesaplarına göre üç sultandan birine mensup iken birinin ölümü üzerine ikiye bölündüler. Şemseddin Mahmud Tuğrâî¹⁵⁹, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın taraftarı idi. Mengü Han, Selçuklu beylerinin gelmesi ile hepsini huzurunda topladı ve müzâkerelere başladı. Seyfeddin Toruntay, bu toplantıda II. İzzeddin Keykâvus'un büyük olduğu için saltanatın ona verilmesini ve kendisine bir yarlıg yazılmasını talep ediyordu. Mengü Han, bu isteği kabul etmesinin ertesi günü Baycu Noyan'dan bir mektup geldi: Anadolu'ya giderken Mama Hatun bölgesine gelince Sârim Komnenos adlı kumandanın askerleri ile çarpıştıklarını ve üstünden geçecekleri köprüyü yıktıklarını bildiriyordu. Nitekim Mengü Han bu şikâyet üzerine kızmış ve Seyfeddin Toruntay'a "hem sulh için geliyor hem de askerlerimizle çarpışıyorsunuz" diye çıkıştı. Seyfeddin Toruntay, uzun süredir memleketten ayrı olduğunu hadiselerden haberi olmadığı belirtti. Mahmud Tuğrâî bu durumu değerlendirerek saltanatın IV. Kılıç Arslan'a verilmesi gerektiği üzerinde durdu. Mengü Han, bunun üzerine ikisinin müşterek saltanat sürmesine karar verdi ve Selçuklu ülkesini ikiye taksim etti. Kızılırmak nehrinin batısında Bizans sınırına kadar olan bölge II. İzzeddin Keykâvus'a ve Sivas'dan Erzurum'a ve Moğolların sınırına kadar uzayan şehirleri de IV. Kılıç Arslan'a verdi. Mahmud Tuğrâî ve Seyfeddin Toruntay 1259'da Anadolu'ya döndükleri zaman iki

¹⁵⁸ Niksar şehrinin diğer bir unvanı Dâr'ül-İkbal (Kutlu Şehir)'dir. Bkz: Baykara, **age.**, s.57. Niksar, Selçuklular zamanında önemli bir kasaba idi. Müstevfi, bol meyve yetişen, birçok bahçesi bulunan orta büyüklükte bir kasaba olduğunu anlatır. Bkz: Strange, **age.**, s.196-197.

¹⁵⁹ Melikü'l küttab'lık görevinde olan Tuğrâî, 1251 yılında Şemseddin Mehmed İsfehânî'nin ölümü hakkında bilgi vermek için gönderildiği Batu Han'ın bir yarlığı ile vezirliğe tayin edilmiştir. Aslen İranlı'dır. Bkz: Refik Turan, **age.** s.42., „Mahmud Tuğrâî; Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Hülâgu'nun huzurundan dönerken hayatını kaybetmiştir. Bkz: İbni Bibi, **age.**, s.585.

sultan arasında mücadelenin devam ettiğini gördüler. Bu sırada Suriye seferine hazırlanan Hülagu, iki Selçuklu sultanını huzuruna davet etti. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Konya'dan Hülagu'nun huzuruna gitti. Sultan IV. Kılıç Arslan ise Muineddin Süleyman Pervâne ile birlikte başka bir yoldan Hülagu'nun yanına gitmek için yola çıktı. İki kardeş 28 Temmuz 1259'da Tebriz'de Hülagu'nun huzuruna geldi. Hülagu, iki kardeşi de iyi karşılayarak ikramlarda bulundu. Hülagu, iki kardeşin de saltanat isteğine karşılık saltanatı iki kardeş adına eşit parçaya ayırdı. Buna göre Sultan İzzeddin Kayseri sınırından Antalya sahiline kadar olan yerleri elinde bulunduracak, Konya'yı başkent yapacak; Sivas'tan Sinop¹⁶⁰ ve Samsun¹⁶¹ sahiline kadar olan Danişmendiye vilayeti Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yönetiminde olacak, Tokat tahtının başkenti olacaktı.¹⁶²

Sultan II. İzzeddin Keykâvus Anadolu'ya geldiğinde Konya'da, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ise Tokat'ta tahta oturdu. Vezir Mahmud Tuğrâî, sultanların Anadolu'ya dönüşünde sonra Hülagu'nun huzuruna giderek itaatlerini bildirdi. Kendisine Kastamonu bölgesini vezaret ödeneği olarak ikta ettirdi. Mahmud Tuğrâî, Hülagu'nun hazinesinden çok miktarda borç ve vezirlik için yarlıklarla güvence alarak Konya'ya döndü. Mahmud Tuğrâî, Hülagu Han'a güvendiği için Türkiye Selçuklu sultanlarını yok sayarak herkese zulüm yapıyordu. Bu hareketlerinden dolayı bütün emirler ve halk ondan nefret etti. Kısa bir süre vezirlik görevinde bulunan Mahmud Tuğrâî'nin vefat etmesinin ardından, her iki Sultan kendilerine vezir tayin ederek iki hükümeti birbirinden ayırdılar. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Nâib Fahreddin Ali'yi vezir tayin ederken, Sultan IV. Kılıç Arslan da kendisine vezir tayin etmek istedi. Muineddin Süleyman Pervâne, Hülagu'ya başvurarak kendisini pervânelik görevinden vezirliğe tayin ettirdi. Sultan IV. Kılıç Arslan, Hülagu'nun emrine uyarak onu veziri ilan etti.¹⁶³

Mahmud Tuğrâî'in borç aldığı paraları, balış vergisini (mal-ı balış) ve diğer borçları istemek için vezirlik ve emirlik sıfatıyla Tâceddin Mutez ile Tükelek Bahşi Anadolu'ya geldiler. Bu sırada Sultan II. İzzeddin Keykâvus başkent Konya'yı bırakıp Antalya'ya gitti ve burada günlerini eğlence ve sefa içerisinde geçirdi.

¹⁶⁰ Sinop şehrine Cezire't ül Ussak (Âşıklar Adası)'da denilmektedir. Bkz: Baykara, **age.**, s.57.

¹⁶¹ Samsun şehrine Dâr'üs-Sugr (Uc sınır şehri)'da denilmektedir. Bkz: Baykara, **age.**, s.57.

¹⁶² Aksarayi, **age.**, s.45-46; Müneccimbaşı Ahmed, **age.**, s.91-92; Turan, **age.**, s.504-507; Kaymaz, **age.**, s.142-143.

¹⁶³ Yinanç, **age.** C.II, s.245-247.

Muineddin Süleyman Pervâne, Moğol hanına mektuplar göndererek bu durumu anlatmış, ayrıca Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Memlûkler ile ittifak yapmak istediğini söylemiştir. Moğol elçileri Anadolu'ya geldiğinde ilk önce Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına Antalya'ya gittiler. Beylerbeyi Kündistabl Rumî'nin sözüne uyan Sultan vergiyi ödemekte yavaş davranarak, elçilere "Sultan Rükneddin, yolunuzun üzerinde bulunuyordu vergiyi önce ondan almanız, ondan sonra buraya gelmeniz gerekirdi. Şimdi oraya gidin ve o tarafın vergisini tahsille meşgul olun. Onu aldıktan sonra biz de hissemize düşeni hazırlayıp göndeririz" cevabını verdi. Bunun üzerine Tâceddin Mutez elçilerle birlikte Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın yanına geldiler. Süleyman Pervâne, onları hediyelerle karşıladı. Muineddin Pervâne ayrıca Tâceddin Mutez'e "Sultan İzzeddin, saltanat makamı Konya'yı terk etti ve Antalya'ya gitti. Orada Uc Türkleriyle birleşmiş, kalbinde isyan düşüncesi taşımakta" olduğunu söyledi.¹⁶⁴

Tâceddin Mutez ile elçileri kendilerine söylenen sözler üzerine gerçeği öğrenmek için araştırma başlatarak durumu Hülagu'ya arz ettiler. Hülagu, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'a yarlığ gönderdi. Bu hüküm II. İzzeddin Keykâvus'a ulaştığı zaman, tehlikeli durumun farkına vardı ve bunun Muineddin Süleyman Pervâne'nin hile ve ihanetinden kaynaklandığını anladı. Durumu düzeltmek için vergi toplayarak Moğollara götürmek üzere yola çıktı. Bu sırada Hülagu Han, Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve ona bağlı olan Türkmen emirlerini itaate almak için Alıncak Noyan'ı kalabalık bir orduyla Anadolu'ya gönderdi. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Süleyman Pervâne ile birlikte Alıncak Noyan'ı karşılamaya gitti. Süleyman Pervâne, bu sırada vezir Fahreddin Ali'ye haberciler göndererek kendi tarafına çekti. Bütün bu olanlardan habersiz olan Sultan II. İzzeddin Keykâvus, vezir Fahreddin Ali'yi IV. Kılıç Arslan'ın yanına elçi olarak gönderdi. Konya'nın dışında Ruzbe ovasında otağını kuran Sultan II. İzzeddin Keykâvus, vezir Fahreddin Ali'den gelecek haberi bekliyordu. Ancak 100 bin kişinin karşısında ona tuzak kurduğunu bilmiyordu. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Alıncak Noyan'ın Sultan IV. Kılıç Arslan, Süleyman Pervâne ve devlet emirleri ile Aksaray'dan çıkarak Obruk hanına geldiğini haber alması üzerine Antalya'ya çekildi. Alıncak Noyan, Akşehir'e bağlı Karahöyük'de, Sultan IV. Kılıç Arslan da Altuntaş köyünde kışladılar. Sultan II. İzzeddin

¹⁶⁴ Aksarayı, *age.*, s.47-50; Turan, *age.*, s.510-512.

Keykâvus'un kumandanlarından Ali Bahadır ve Emir-i Âhur Uğurlu, Sivrihisar'da ve başka yerlerde topladıkları askerlerle Altun-aba kervansarayı yanında Moğollarla savaştılar. II. İzzeddin Keykâvus'un askerleri, yapılan çatışma sonucunda yenildiler; çok sayıda insan hayatını kaybetti ve birçok kişi esir alındı. Ali Bahadır, Emir-i Âhur Uğurlu ve bir takım beyler Uc taraflara kaçtılar. IV. Kılıç Arslan, Alıncak Noyan ile birlikte Konya'ya girerek sultan II. İzzeddin Keykâvus'un hazinelerini ele geçirdi. Konya'dan çıktıktan sonra sultan II. İzzeddin Keykâvus'un peşinden askerlerini gönderdi. Askerler geçtikleri şehirleri yağmalayıp yıktılar. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Moğol askerlerine ani bir baskın yapmak için Emir Ali Bahadır'ı orduyla üzerlerine gönderdi. Ancak Ali Bahadır yolu şaşırdı ve Moğol askerleri ile aniden karşılaştı. Ali Bahadır bu ani karşılaşmada hazırlıksız yakalandı. Moğollar, Ali Bahadır'ın adamlarının çoğunu öldürdü. Moğollara karşı kaybeden Ali Bahadır, Uc taraflarına gitmek zorunda kaldı. Süleyman Pervâne, esir aldığı Türkmen beylerini öldürttü. Moğollar tarafından takip edilen II. İzzeddin Keykâvus, Antalya'da uzun süre kalamamış ve Bizans İmparatorluğuna sığındı. Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan bu sayede tekrar tahtın tek sahibi oldu.¹⁶⁵

Sultan II. İzzeddin Keykâvus Anadolu'yu terk edince sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. İzzeddin Keykâvus taraftarlarına karşı mücadeleye girişti. Muineddin Süleyman Pervâne, 1262-1263 yıllarında Antalya ve Alâîye bölgesi başta olmak üzere II. İzzeddin Keykâvus'a ait yönetim bölümünde, merkezden taşraya, Uc'lara kadar her düzeyde kamu görevlisi kadrolarındaki kişileri öldürterek yerine sultan IV. Kılıç Arslan taraftarı kişileri geçirdi. Ayrıca Süleyman Pervâne, Müstevfi Necibeddin, Müşrif-i Memâlik Kıvamüddin Eşher b. Hamid, Kadiasker Celâleddin Sivrihisarî, Seyfeddin Has Kayı-aba, Kerimüddin Alişîr, Emir-i silah Bedreddin Gevhertaş, Eminüddin Yakut ve diğer önemli kişileri Moğol emiri Alıncak Noyan'a gönderdi. Alıncak Noyan bu devlet adamlarının hepsini öldürdü. Bu önemli devlet adamlarının ölümü üzerine halk tamamen Süleyman Pervâne'den ve Moğollardan nefret etti. Müstevfilik görevine Mecdeddin Mehmed b. Hüseyin, Müşrif-i Memalik

¹⁶⁵ Aksarayî, *age.*, s.49-53; İbni Bibi, *age.*, s.588-589; Turan, *age.*, s.513-515; Yinanç, *age.*, C.II., s.253-254., Sümer, *age.*, s.34-36.

görevine Emirü'l Hac'ın oğlu Celâleddin Mehmed getirildi. Emineddin Mikail nâib ve Fahreddin Ali vezir olarak tayin edildi.¹⁶⁶

1259 yılında Hülâgu'ye gittikleri zaman Süleyman Pervâne, bu sayede kendisini Moğol hanına sevdirdi ve Hülâgu, Muineddin Süleyman Pervâne için IV. Kılıç Arslan'a: "Bundan böyle bir mesele için ondan başka kimse gelmesin" sözünü söyleyerek onun nüfuz ve mevkiisini yükseltti. Böylece Muineddin Süleyman on beş yıllık bir süreçte Anadolu'da tek siyasi şahsiyet haline geldi ve Moğollara dayanarak hâkimiyetini güçlendirdi. Böylece Süleyman Pervâne, II. İzzeddin Keykâvus'u yönetimden uzaklaştırmayı başardığı dönemden (1262- 1266), idam yılına (1277) kadar ülkenin tek hâkimi haline geldi.¹⁶⁷

İstanbul'daki Frankların zaafından ve İmparator Baudoin'in tecrübesizliğinden faydalanan Mikhail Paleologos, başkentini İznik'ten İstanbul'a taşımıştı. Sultan II. İzzeddin bunun üzerine ailesini, bazı emirlerini ve maiyetini alarak İstanbul'a giderek Bizans imparatoruna sığındı. Sultan II. İzzeddin Keykâvus ve adamları Bizans imparatorunun yanında iyi şartlarda yaşıyorlardı. Ancak daha sonra Bizans imparatoru, Hülâgu'dan korktuğu ve bir rivayete göre kendi imparatorluğuna yapılacak saldırı önlemek için Selçuklu sultanına karşı dostane siyasetini değiştirdi. Münecimbaşı Ahmed'in anlattığı rivayete göre; "Bir gün içkinin sarhoşluğu ile Sultan İzzeddin'in nedimlerinden birisi; avlanmak için çıktığımız sırada Bizans imparatorunu ortadan kaldırmamıza sultan izin verse ve böylece imparatorun bütün ülkesine ele geçirebiliriz" dedi. Sultan bu söze sessiz kaldı. İçkiyi dağıtan Rum asıllı köle bu konuşmaları İmparator'un yanına giderek ona anlattı. İmparator, bunun üzerine Sultan ve bütün adamlarını tutuklattı. Sultan II. İzzeddin Keykâvus, oğulları Gıyâseddin Mesud ve Rukneddin Geyûmers, annesi ve kız kardeşiyle 1262 yılında, Meriç nehri ağzında bulunan Enoz (Enos) kalesine hapsedildiler. Emir-i Âhur Uğurlu, Ali Bahadır, Emir-i Meclis ve diğerleri yakalanıp Ayasofya'ya götürüldü ve burada onlara zorla Hristiyanlığı kabul ettirmeye çalıştılar. Hristiyanlığı kabul edenler kurtuluyor, olmayanlar ise gözlerine mil çekiliyor veya öldürülüyordu. Sultanın diğer bütün adamları Hristiyan olmaya zorlandı bunu kabul etmeyenlerin hepsi öldürüldü. Bu olayı duyan sultanın halası Kıpçak ilinin hâkimi Berke Han'ın

¹⁶⁶ Cahen, *age.*, s.263; Yinanç, *age.*, C.II., s.254; Bayram, *Hâce Nasirüd-din-i Tusi'nin İntihalelığı...*, s.36.,

¹⁶⁷ Turan, *age.*, s.540; Kaymaz, *age.*, s.153-154.

karısı, Berke Han'dan onların kurtarılması konusunda yardım istedi. Berke Han, karısının isteğini kabul ederek Emir Kutlug Melik kumandasında, Bizans İmparatoruna karşı 20 bin kişilik bir ordu gönderdi. Bizans imparatoru bu orduya karşı koyamadı. Emir Kutlug Melik, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u¹⁶⁸ iki oğlu, annesi, kız kardeşi ve diğer adamları ile kurtararak Berke Han'a getirdi.¹⁶⁹

1265 yılında Hülagu Han'ın ölümünden sonra İlhanlı tahtına Abaka geçti. Muineddin Süleyman Pervâne, yanına IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı da alarak Abaka Han'ın tahta geçişini kutlamak için Tebriz'e gitti. Süleyman Pervâne, Sultan IV. Kılıç Arslan'ın tıpkı ağabeyi II. İzzeddin Keykâvus gibi Baybars ile ilişki kurarak kendisine ihanet etmesinin ihtimal dahilinde olduğunu söyleyerek Abaka'nın kafasını karıştırdı ve bu sayede böyle bir durumda kendisinin öldürülebileceğine dair yarlıg aldı. Süleyman Pervâne, Anadolu'ya döndükten sonra bir yıla yakın Sinop şehrini denizden ve karadan saldırarak kuşatma altına alarak en sonunda Sinop'u ele geçirdi. Şehrin yöneticisi Gaydan öldürüldü. Süleyman Pervâne, başarısının ardından Tokat'a geldi ve sultan IV. Kılıç Arslan'dan Sinop'un kendisine ikta verilmesini istedi. Sultan IV. Kılıç Arslan ilk önce bu duruma karşı çıktıysa da daha sonra ikta olarak vermek zorunda kaldı. Sultan IV. Kılıç Arslan bu durum hakkında yanındakilere serzenişte bulunmuş hatta Süleyman Pervâne'nin ortadan kaldırılması gerektiğini söylemiştir. Bu durumu haber alan Süleyman Pervâne, sultan IV. Kılıç Arslan'ı kendi iktidarına engel olarak görmeye başladı ve onu ortadan kaldırmaya karar verdi. Bu sebeple Moğol kumandanı Napış Noyan ve Moğol hâkimlerine sultan IV. Kılıç Arslan aleyhinde sözler söyledi. Onun Memlûk sultanı Baybars ile birleşmek istediğini, asker toplayarak Moğollara saldıracağını, kendisinin ise buna engel olmaya çalıştığını söyleyerek buna herkesi inandırdı.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Sultan II. İzzeddin Keykâvus, on bir yaşında tahta çıktı. Üç yıl tek başına, dört yıl diğer kardeşleri ile birlikte saltanat sürdü; iki yıl sonra tekrar tek başına sultan oldu. 1254-1256 arasında Selçuklu Devleti'ni onunla IV. Kılıç Arslan arasında taksim edilmiş ortak saltanat sürdürülmeye çalıştı. Sonra birkaç ay saltanat hukuken boş kaldı ve IV. Kılıç Arslan tek başına hüküm sürdü. 1259-1262'de tekrar devlet taksim edildi ve nihayet IV. Kılıç Arslan'ın idaresine geçti. II. İzzeddin Keykâvus, böylece on altı yıllık çok dalgalı bir hükümdarlık geçirdi. Selçuklu Devleti'ni Moğol hâkimiyeti altından kurtarmak için çok çabaladı ise de Muineddin Süleyman Pervâne gibi zeki ve güçlü bir devlet adamının oyununa gelerek ülkesini yirmi yedi yaşında iken terk etmek zorunda kaldı. Bir müddet İstanbul'da ve on beş yıldan fazla Kırım'da olmak üzere on yedi yıl gurbet hayatı geçirdi. Ölümünde takriben kırk dört yaşında idi. Bkz: Turan, *age.*, s.521.

¹⁶⁹ Müneccimbaşı Ahmed, *age.*, s.94-95; İbni Bibi, *age.*, s.589-590; *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, s.175., Turan *age.*, s.516-518; Yinanç, *age.*, C.II., s.258-259; Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçukluları, Mısır Memlûkleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak", *Konya Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.17, 2005. s.302-304.

¹⁷⁰ Aksarayi, *age.*, s. 63; Turan, *age.*, s.547.

Moğol emirleri bu haberi alınca Muineddin Süleyman Pervâne ile birlikte Aksaray'a gittiler. Burada Sultan IV. Kılıç Arslan'ı Aksaray'a çağırdılar. Sultan IV. Kılıç Arslan yardım istemek için Mevlânâ hazretlerinin yanına gitti. Mevlânâ, sultana “gitmesen iyi olur” dedi. Sürekli gelen haberler üstüne sultan IV. Kılıç Arslan gitmek zorunda kaldı. Sultan IV. Kılıç Arslan ve vezir Fahreddin Ali, Aksaray'a gittiğinde Emir Tâceddin Mutez'in verdiği ziyafete katıldılar. Moğol beyleri, Sultan'a, Muineddin Pervâne'yi neden öldürmek istediğini sorarak ona ağır sözler söylediler. Sultan bu sözlere karşı çıkarak böyle bir şey düşünmediğini söyledi. Ertesi gün Sultan IV. Kılıç Arslan kendi otağında ziyafet verirken Moğollar, Sultanı tekrar sorguladılar. Ziyafet sırasında Sultan IV. Kılıç Arslan'ın yemeğine zehir koydular. Sultan, zehirlendiği fark edince kendisini dışarı atarak, başkente dönmek için atına bindiğinde onu geri otağa getirdiler. Hatiroğullarından Ziyaeddin, Şerefeddin ve birkaç Moğol, Sultanın otağında kaldılar. Bu kişiler otağın kapısını sökerek, direklerini yıktılar. Sultan IV. Kılıç Arslan'a burada tekme ve darbelerle dayak attılar. Sultan “Beni kendi halime bırakın, bir saat sonra zaten öleceğim” dedi. Ancak bu kişiler merhamet göstermeyerek Sultanı yay kirişiyle boğarak öldürdüler (31 Mart 1266). Bir rivayete göre sultan IV. Kılıç Arslan¹⁷¹ boğulduğu sırada “Mevlânâ, Mevlânâ” diye bağırmıştır. Mevlânâ, Sultan'ın ölüm haberini alınca “Sana oraya gitme, başına bela getirirler, demedim mi? Onlar çok eli uzun kimselerdir, ayaklarına basarlar” diye bir gazel okuyarak sultan IV. Kılıç Arslan için üzüntüsünü dile getirmiştir. Sabah olunca Sultan IV. Kılıç Arslan'ın ölüm haberi duyuldu. Sultanın şarap içmekten hasta olduğu bahanesini söyleyen devlet erkânı Sultan'ın naaşını 4 Nisan 1266 yılında Konya'ya götürerek ecdâd türbesine (künbed-hâne) gömmüşlerdir.¹⁷²

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın genç yaşta vefat etmesinin ardından;

“Cihan padişahı öldü, biz böyle suskun kaldık, yüzbinlerce ah ve figanla...

Ey sikke! O olaydan sonra ayarın kalmadı.

Ey davul (kös)! O şahlar şahının matemini için kükre...

Vah saltanat bulutun alana girmiş sabaha dönmüş!

¹⁷¹ Moğol hükümdarlarının emriyle öldürülen ilk Selçuklu Sultanı olarak tarihe geçen Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, öldüğünde yirmi sekiz veya otuz yaşında idi. Bkz: Turan, **age.**, s.548.

¹⁷² Müneccimbaşı Ahmed, **age.**, s.98-99; Ahmed Eflaki, **age.**, s.166-167; Aksarayı, **age.**, s. 64-65; **Anonim Selçukname**, s.47; İbni Bibi, **age.**, s.596-598; Turan, **age.**, s.548.

Vah memleket, akşam gibi siyah saçın rengini almış!” diye şiirler yazılmıştır.¹⁷³

Selçuklu tahtına iki buçuk yaşında bir çocuk olan Kılıç Arslan’ın oğlu çıkarıldı. Pervâne bu sayede amacına ulaşarak devletin tek hâkimi olmuştur.¹⁷⁴

Sonuç olarak iki kardeş arasında uzun yıllar süren taht mücadeleleri sonucunda Selçuklu devlet otoritesi zayıflayarak Moğolların, devlet üzerindeki hâkimiyeti güçlendi. II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında uzun yıllar süren bu taht mücadeleleri sonucunda onlarca çatışma yaşandı. İki kardeş arasında yaşanan ilk mücadelede Kadı Cemâleddin Hotenî ve birçok asker hayatını kaybetti. İki kardeş savaş sonrası anlaşarak tahta birlikte oturdular. Devam eden olaylar sonrasınca Kayseri sü-başı Seyfeddin Türk-eri, Şemseddin Altunaba’yı öldürttü. Celâleddin Karatay, gelen şikâyet üzerine Seyfeddin Türk-eri’nin öldürülmesini sağladı. Taht mücadeleleri devam ederken İlhan’ın yanına gönderilen Sultan II. Alâaddin Keykubâd zehirlenerek öldürüldü. IV. Rükneddin Kılıç Arslan, kardeşi II. İzzeddin Keykâvus’un yanından ayrılarak Kayseri’ye geldi. Bu sırada IV. Kılıç Arslan’ın adamları Feleküddin Halil ve Hüsameddin Baycar, Sultan Alâaddin Keykubâd kervansarayına gelerek buradaki kervan sahiplerini öldürdüler. İki kardeş arasında yaşanan ikinci çatışmada Nusretüddin Kaymaz, Samsamüddin ve Sultan IV. Kılıç Arslan’ın adamlarının çoğu öldürüldü.

Baycu Noyan’ın 1256 yılında Anadolu’ya gelmesinin ardından II. İzzeddin Keykâvus, Baycu Noyan’ın üzerine saldırdı. Ancak yapılan mücadele sonrasında II. İzzeddin Keykâvus yenildi ve Anadolu’dan ayrıldı. Gerçekleşen savaş sonucunda pek çok kişi hayatını kaybetti. Bu sırada Baycu Noyan, önemli komutanlarından Hoca Noyan’ın öldürülmesinin sorumlusu olarak gördüğü Pervâne Nizameddin Hurşid’i öldürttü. Baycu Noyan’ın Anadolu’dan ayrılmasını fırsat bilen II. İzzeddin Keykâvus, Konya’ya gelerek tahtı tekrar ele geçirdi ve ardından IV. Kılıç Arslan’a itaat eden Niğde sü-başı Selçuk-şâh ve diğer önemli devlet adamlarını öldürdü. II. İzzeddin Keykâvus taraftarı İbn Belas, Malatya şehrine kabul edilmedi ve şehir halkı onun adamlarından üç yüz kadarını öldürdü. İbn Belas ve Şerefeddin Mahmud II. İzzeddin Keykâvus’un yanına giderken yakalandılar. İbn Belas ve adamları Meyyâfârikîn emiri tarafından, Şerefeddin Mehmed ve adamları ise Engürek Noyan

¹⁷³ İbni Bibi, **age.**, s.598.

¹⁷⁴ Turan, **age.**, s.548.

tarafından öldürüldü. Aynı zamanda Engürek Noyan, Kemah'ı kuşatarak burada bulunun Türkleri ve Kürtleri öldürdü. Baycu Noyan Anadolu'dan ayrılmadan önce Elbistan'ı işgal ederek burada 7 bin kişiyi öldürdü. Elbistan'da öldürülenlerin sayısını kaynaklar 7 bin kişi olarak söylese de o dönemde Anadolu nüfusu göz önüne alındığında bu sayının abartılı olduğunu söylemek mümkündür. Bu sırada II. İzzeddin Keykâvus'un emiri Ali Bahadır, Malatya şehrini tekrar ele geçirdi ve burada bulunan IV. Kılıç Arslan'ın emirlerinden Fahreddin Ayaz, iğdişbaşı Muineddin ve diğer emirleri öldürdü.

II. İzzeddin Keykâvus tahtı tekrar ele geçirmesi ile IV. Kılıç Arslan ve Muineddin Süleyman Pervâne, Hülagu Han'dan yardım talep etti. Hülagu Han'dan gelen yardım ile Tokat şehrini kuşatan IV. Kılıç Arslan, şehri ele geçirmekte başarılı olamadı ve bunun sonucunda çok sayıda asker hayatını kaybetti. İki kardeş arasında yaşanan bu çatışma sonrasında Moğollardan destek alan IV. Kılıç Arslan, kardeşi II. İzzeddin Keykâvus'a karşı başarılı oldu ve tahtı tekrar ele geçirdi. II. İzzeddin Keykâvus, önce Uc bölgelere ardından da Bizans'a giderek Anadolu'yu terk etti. Bunun üzerine onu takibe koyulan Moğollar, geçtikleri şehirleri yıkarak, yakaladıkları kişileri öldürdüler. II. İzzeddin Keykâvus'un emiri Ali Bahadır, Anadolu'da kalarak Moğollara karşı mücadelesini devam ettirdiyse de onlara karşı çok fazla adamını kaybetmesi üzerine Anadolu'dan ayrılarak II. İzzeddin Keykâvus'un yanına Bizans'a gitti. IV. Kılıç Arslan, tahta geçtikten sonra başkent Konya'da ve Anadolu'da II. İzzeddin Keykâvus taraftarlarının yakalanmasını emretti. Bunun sonucunda Müstevfi Necibüddin, Müşrif-i Memâlik Kıvamüddin Eşher b. Hamid, Kadıasker Celâleddin Sivrihisarî, Seyfeddin Has Kayı-aba, Kerimüddin Alişîr, Emir-i silah Bedreddin Gevhertaş, Eminüddin Yakut ve diğer önemli devlet adamları yakalanarak Alıncak Noyan'a gönderildi. Alıncak Noyan bu kişileri öldürdü. Uzun süren taht mücadeleleri sonucunda Selçuklu devlet adamları ve emirlerinden pek çok kişi hayatını kaybetti. Yaşanan bu mücadeleler sonucunda Selçuklu devlet otoritesi zayıfladı ve Moğolların devlet üzerindeki etkisini arttı. II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'dan ayrılması sonucunda iki kardeş arasında yaşanan taht mücadelesi son buldu.

Uzun süre taht mücadelesi içerisinde olan II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın akıbetleri hazine bir sonla bitti. Bizans'a sığınan II. İzzeddin

Keykâvus, orada tutuklanarak hapsedildi. Ali Bahadır ve maiyetinde bulunan diğer adamları Hristiyan olmaya zorlandı. Hristiyanlığı kabul etmeyen Ali Bahadır ve diğer adamlar öldürüldü. Kıpçak ili hâkimi Berke Han tarafından hapisten kurtulan II. İzzeddin Keykâvus, uzun süre Kırım'da yaşadı ve burada hayatını kaybetti. IV. Kılıç Arslan ise Pervâne Muineddin Süleyman tarafından hazırlanan tuzağa düştü. Aksarayda bulunan otağında Hatiroğlu Şerefeddin ile Ziyaeddin ve birkaç Moğol askeri tarafından yay kirişi ile boğularak öldürüldü. IV. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Selçuklu Devleti tahtına küçük yaşta geçen Sultanlar, devleti yönetmekte yetersiz kaldılar.

4.2. Şehzade Kılıç Arslan'ın Taht Mücadelesi

II. İzzeddin Keykâvus'un Kırım'da vefat etmesinin ardından oğulları Anadolu'ya geldi. II. Mesud, Argun Han'ın onayını alarak Selçuklu tahtına çıktı. Bu dönemde Anadolu'da Türkmenlerin Moğollara karşı isyan etmesinden faydalanan II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu Şehzade Kılıç Arslan, kardeşi Sultan II. Mesud'a karşı isyan etti. Bu bölümde Şehzade Kılıç Arslan'ın isyan etmesi ve bu isyan esnasında yaşanan insan kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

II. İzzeddin Keykâvus, Kırım'da bulunduğu zaman, tahtı tekrar kazanacağı ümidiyle oğlu Şehzade Mesud'u veliahd tayin etti. II. İzzeddin Keykâvus'un 1279 yılında vefat etmesinin ardından onun yanında bulunan kardeşleri ve emirler, Mesud'a biat ederek Selçuklu tahtını ele geçirmek için Kırım'dan Anadolu'ya geldiler.¹⁷⁵ Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan, Sinop'a giderek Şehzade Mesud'u karşılamış ve ona bağlılığını bildirmiştir. Muzaffereddin Yavlak Arslan ile birlikte Şehzade Mesud, Abaka Han'ın yanına gittiler. Abaka han Şehzade Mesud'a Anadolu'da bir kısım vilayetleri tahsis etti. Abaka Han'ın ölümü üzerine yerine Ahmed Teküdar, Han oldu. Ahmet Teküdar, Selçuklu ülkesini Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev ile II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu Şehzade Mesud arasında taksim etti. Ancak III. Gıyâseddin Keyhüsrev bu taksimi kabul etmeyerek İlhan'ın yanına gitme kararı aldı. Vezir Fahreddin Ali ve Anadolu'da İlhanlılara ait gelirlerin idaresine bakan Mucireddin Emirşah Sultan II.

¹⁷⁵ Aksarayı, *age.*, s.105; Yaşar Yücel, *XIII- XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çobanoğulları-Candarogulları Beylikleri*, TTK, Ankara 1980, s.44.

Mesud'u desteklediler. Mucireddin Emirşah, Selçuklu hükümdarlığının II. Mesud'da kalması için girişimlerde bulundu. Ancak bu sırada Moğol devletinde taht mücadelesi baş gösterdi. Ahmet Teküdar'a karşı hanlık savaşını kazanan Argun, II. Mesud'u Selçuklu sultanı ilan etti. II. Mesud 1284 yılında Konya'da tahta oturdu. Sultan II. Mesud, III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tekrar taht mücadelesine girişeceğini düşündüğünden Argun Han'a onun hakkında şikâyetlerde bulunarak, Kongurtay'ın ölümüne sebebiyet verdiğini söyledi. Argun Han, bu sözlere inanarak Sultan III. Gıyâseddin Keyhüsrev'i tahtan indirerek Erzincan'a gönderdi. Kısa bir süre sonra Argun Han, III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in öldürülmesi için yarlıg çıkardı. Erzincan'da hapiste olan III. Gıyâseddin Keyhüsrev¹⁷⁶ burada öldürüldü (1282). Muzaffereddin Yavlak Arslan ise, II. Mesud'un Konya'da tahta çıkış törenine katıldıktan sonra Kastamonu'ya geri döndü.¹⁷⁷

Geyhatu, 1291 yılında Argun Han'ın ölümü üzerine, İlhanlı tahtına çıktı. Geyhatu'nun İlhan olduğu yıllarda, Türkmen toplulukları Anadolu'nun her tarafında Moğollara karşı harekete geçtiler. Anadolu'nun her yeri karışıklık içerisinde kaldı ve bu durumun etkileri Kastamonu Uc bölgesinde de kendini gösterdi. Bu kargaşadan yararlanmak isteyen II. İzzeddin Keykâvus'un oğullarından şehzade Kılıç Arslan, kardeşi II. Mesud'a karşı ayaklandı. Geyhatu, Anadolu'dan arka arkaya gelen isyan haberleri üzerine bu isyanları bastırmak üzere Anadolu'ya geldi. Şehzade Kılıç Arslan, Geyhatu'nun kendi üzerine geldiğini duyunca Kastamonu şehrine gelerek burada isyan çıkarmış, bölgedeki Türkmenler ona itaat ettiler. Bu durumdan rahatsız olan Çobanoğlu Muzaffereddin Yavlak Arslan kendisine bağlı birlikler ile şehzade Kılıç Arslan'ı durdurmaya çalıştı. Ancak iki taraf arasında yaşanan çatışma sonucu Muzaffereddin Yavlak Arslan hayatını kaybetti. Geyhatu, Uc bölgesindeki isyanları bastırmak için Karaman, Eşref ve Menteşe beylerine karşı büyük bir katliam yaptıktan sonra Kastamonu taraflarına şehzade Kılıç Arslan'a karşı bir ordu gönderdi. Bu ordunun başında Sultan II. Mesud, Mucireddin Emirşah, vezir Necmeddin, Moğol askerlerinin kumandanları Anıt, Göktay ve Giray bulunuyordu. Giray öncü birlik olarak derbendi geçti. Sultan Mesud ve diğer emirler Giray'ın arkasından derbendi geçtiler. O sırada ormanda tuzak kurmuş olan Türkmenler,

¹⁷⁶ Moğol hükümdarının emriyle öldürülen ikinci Selçuklu sultanı olan III. Gıyâseddin Keyhüsrev, 1284 yılında emir yayın kirişi ile boğdurulmuştur. Hayatını kaybettiğinde yirmi sekiz yaşında idi. Bkz: Turan., *age.*, s.160.

¹⁷⁷ Aksarayı, *age.* s.108; Yakupoğlu, *age.*, s.34; Yücel, *Kuzey-Batı Anadolu Tarihi...*, s.45; Sümer, *age.*, s.58; Yuvalı, *age.*, s.242

Selçuklu-Moğol ordusunu dağınık bir şekilde yakalamalarının ardından hemen üzerlerine saldırdılar. Türkmenler, Anıt ve Moğol askerlerini bozguna uğrattılar. Yapılan çatışmada her iki taraftan da çok sayıda insan öldü. Henüz oraya varmamış olan Göktay, bozguna uğrayan askerlere katılarak savaştan geri döndü. Türkmenler, Moğolların geri çekildiğini görünce peşlerine düştüler, kaçış sırasında Anıt öldürüldü. Keşif yapmak için önden giden Giray, Anıt'ın ordusunun bozguna uğradığını öğrenince derbende geri döndü. Dönüşte Sultan II. Mesud'u ve emirleri yakalayan Türkmen askerleri ile karşılaştı. Kendisini ve Sultan II. Mesud'u kurtarmak için saldırıya geçen Giray, Türkmenlerin düzensiz ve dağınık halde olduğunu görünce hemen onlara saldırdı. Yapılan savaş sonucunda Türkmenlerden birçok kişi hayatını kaybetti.¹⁷⁸ Aksarayı, bu çatışmayı tasvir ederken “Ölü üstüne yığılan ölüden ova, tepe üzerine tepe oldu” diyerek bu savaş sırasında ne kadar fazla insan kaybı yaşandığına işaret etmiştir.¹⁷⁹

Sonuçta 1291-1292 yılında Kastamonu bölgesinde çıkan, şehzade Kılıç Arslan isyanında Muzaffereddin Yavlak Arslan hayatını kaybetmiştir. İsyanı bastırmak için gelen Moğollar ile şehzade Kılıç Arslan arasında yapılan savaş sonucu iki tarafda ağır kayıplar vermiştir. Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın ölümünden sonra yerine oğlu Mahmud Bey Çobanoğlu beyliğinin başına geçmiştir.¹⁸⁰ Bununla birlikte Kastamonu'nun Moğollar tarafından ele geçirilememesi, Moğol ordusunun da bu savaş esnasında ağır kayıplar verdiğine delalet etmektedir.

¹⁷⁸ Aksarayı, *age.*, s.137-140; Müneccimbaşı Ahmed, *Camiüd Düvel*, s.112; Yakupoğlu, *age.*, s.35; Yücel, *Kuzey-Batı Anadolu Tarihi...*, s.46; Yinanç, *age.*, C.II., s.337-338; Togan, *age.*, s.326.

¹⁷⁹ Aksarayı, *age.*, s.141.

¹⁸⁰ Yücel, *Kuzey-Batı Anadolu Tarihi...*, s.48.

5. MOĞOL DEVLET ADAMLARININ BASKILARI SONUCUNDA YAŞANAN NÜFUS KAYIPLARI

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara tâbi olmasının ardından Anadolu'ya birçok Moğol noyan ve elçileri geldi. Moğolların görevlendirdiği bu devlet adamları, halktan fazla vergi topluyor, zenginlerin mallarını müsadere ederek kendi hazinelerine katıyordu. Vergisini ödeyemeyen ya da bu duruma karşı çıkan kimseleri de öldürüyorlardı.

Dolayısıyla bu bölümde Anadolu'da bulunan Moğol noyan ve elçilerinin yaptıkları baskılar sonucunda Anadolu'da yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde Anadolu'da baskı uygulayan devlet adamları şunlardır: Nizameddin Yahya, Nâib Kemaleddin Tiflisi, Maliye Nazırı Şerefeddin Osman, Vezir Cemâleddin Mehmed, Pervâne Mehmed Bey, Sultan III. Alâaddin Keykubâd'ın Maiyeti, Fahreddin Kazvinî, İrencin Noyan, Emir Çoban.

5.1. Nizameddin Yahya

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara tâbi bir devlet haline gelmesinin ardından Anadolu'ya birçok Moğol devlet adamı gelmiştir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yaşadığı otorite boşluğundan faydalanan Moğol devlet adamları Anadolu halkına zulümler yaparak halktan fazla vergi almışlardır. Dolayısıyla bu başlık altında, Nizameddin Yahya'nın Anadolu'da görevde olduğu sürede yaptığı zulümler hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

İlhanlı Devleti tarafından maliye ile ilgili düzenlemeler yapmak için Anadolu'ya Nizameddin Yahya gönderildi. Nizameddin Yahya, Anadolu'da görev yaptığı süre boyunca vergi düzenlemeleri yerine, halka çok fazla zulümde bulundu ve bunun sonucunda birçok insanın hayatını kaybetmesine neden oldu. Nizameddin Yahya, Anadolu halkından daha fazla vergi alarak kendi hazinesine para aktardı. Müstevfî Şerefeddin, Nizameddin Yahya'nın yaptığı kötülöklere ortak olmamak için yanından ayrılarak Mücireddin Emirşah'ın yanına Samsun'a gitti. Nizameddin Yahya, yanından ayrılan Müstevfî Şerefeddin'i öldürtmek için Horasanlı Belek Rindi'yi onun arkasından gönderdi. Müstevfî Şerefeddin, Belek Rindi tarafından kılıçla yaralanarak öldürüldü. Müstevfî Şerefeddin'in ölüm haberini alan Mücireddin

Emirşah, adamlarına suikastı yapan kişiyi yakalamalarını emretti. Kısa sürede yakalanan Belek Rindi, suikastı hazırlayan kişinin Nizameddin Yahya olduğunu söyledikten sonra Müstevfî Şerefeddin'in adamları tarafından öldürüldü. Diğer taraftan Türkmen Beyleri, Gazan Han'a giderek Nizameddin Yahya'nın yaptığı zulümleri anlattılar. Anadolu'nun her tarafından gelen şikâyetçiler Yarguda Nizameddin Yahya'nın Anadolu'da yaptığı zulümlerini anlattılar. Bunun üzerine Gazan Han, Nizameddin Yahya'yı yanına çağırdı. Gazan Han'ın yanına gitmekte olan Nizameddin Yahya Hemedan yolunda öldürüldü.¹⁸¹

Sonuç olarak Nizameddin Yahya'nın Anadolu'da olduğu süre boyunca birçok insana zulümde bulunmuş ve birçok insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Türkmen beyleri, Nizameddin Yahya'nın yaptıklarına daha fazla dayanamayarak onu Gazan Han'a şikâyet etmelerinin ardından Nizameddin Yahya, İlhan'ın yanına götürülürken öldürülmüştür. Sonuçta Anadolu kısa süreliğine rahat bir nefes almıştır.

5.2. Nâib Kemâleddin Tiflisî, Müstevfî Şerefeddin Osman, Vezir Cemâleddin Mehmed ve Pervâne Mehmed Bey

Sultan II. Mesud'un Gazan Han'a gitmesi üzerine Anadolu dört mali bölgeye ayrıldı. Vezirliğe Cemâleddin Mehmed, Pervâneliğe Muineddin Süleyman'ın oğlu Mehmed Bey, Nâibliğe Kemâleddin Tiflisî ve Müstevfilik görevine Şerefeddin Osman tayin edildi. Anadolu'ya gelen bu beyler, Anadolu halkından fazla vergi toplayarak, onlara kötü muamele de bulundular.

Kemâleddin Tiflisî, Samsun bölgesine kadar sorumlu olduğu yörelerden Amasya şehrine geldi. Burada koyduğu ağır vergileri ödemekte zorluk çeken halk şehirlerini terk etmek zorunda kaldı. Kemâleddin Tiflisî, daha sonra buradan Samsun'a bölgesine gitti. Tacik ve Frenk askerleri ile savaşarak tekrar Amasya'ya döndü. Bölgede halka zulüm yaparak, fazla vergi toplayarak bunları kendi hazinesine kattı. Birçok insan gördüğü zulümler sonucunda hayatını kaybetti.¹⁸²

Müstevfî Şerefeddin Osman, Niğde ve yörelerinde vergi tahsil etmek için bir sürü yola başvurdu. Halkın elinden mahsülünü almaya çalıştı. Niğde bölgesinden Kırşehir'e geçen Müstevfî Şerefeddin Osman bu bölgedeki halka zulümler yaprak

¹⁸¹ Refik Turan, *age.*, s.161; Ersan, *age.*, s.158-160.

¹⁸² Aksarayi, *age.*, s.176-178.

ağır vergiler koydu. Halk bu zulümler karşısında çaresiz kaldı birçok insan bu yüzden hayatını kaybetti. Vezir Cemaleddin Mehmed, sorumlu olduğu Diyarbakır bölgesinde diğerleri gibi ağır vergiler koyarak toplanan paraları kendi hazinesine aktardı. Vezir Cemâleddin Mehmed, koyduğu ağır vergileri karşılamak için zenginlerin mallarına el koydu ona karşı gelen birçok kişi hayatını kaybetti.¹⁸³

Pervâne Mehmed Bey ise Kastamonu bölgesine geldi. Bu tarafta babası Muineddin Süleyman Pervâne'nin eski adamları onun etrafında toplandı. Pervâne Mehmed Bey, halka ağır vergiler yükleyerek zorla tahsil yaptı. Hatta askerlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında da halkı sorumlu tutarak onlara ağır yük ve sıkıntı getirdi. Kastamonu bölgesinden Çankırı bölgesine gelen Pervâne Mehmed Bey, şehrin ve vilayetin zenginlerinin mallarına, hayvanlarına ve bölgenin Türk askerlerinin ücretlerine el koydu.¹⁸⁴

Pervâne Mehmed Bey, Çankırı'da servet sahiplerinin mallarına zorla el koydu. Bu bölgenin büyüklerinden Nusretüddin Çelebi tüm mal varlığına el koyulmasından sonra şehri terk etti ve Aksaray'da bulunan Moğol emiri Sutay'ın yanına geldi. Moğol emiri Sutay onun durumunu görünce Aksaray yöneticiliğini ona verdi. Ancak Nusretüddin Çelebi, içinde bulunduğu durumdan üzüntü duymasından kısa süre sonra öldü. Pervâne Mehmed Bey, Çankırı şehrinden sonra Konya'ya geldi. Burada ona karşı isyanlar çıktı. Şehrin ileri gelenlerinden, esnafından yüklü vergi topladı. Maliye erbabının başı olan Müstevfî Asîleddin'in bütün malına el koydu. Muzaffereddin Tuğrâi ve Müstevfî Asîleddin gördükleri işkencelere dayanamayarak öldüler. Konya'da işlerini tamamlayınca tekrar Kastamonu'ya hareket etti. Uc taraflarında bulunan Türkmenler ona karşı ayaklandılar. Pervâne Mehmed Bey ile yapılan çatışmada Türkmenler yenildi ve onların mallarını elinden aldı. Pervâne Mehmed Bey, halka zulüm yaparak onlardan yüklü miktarda vergi topluyordu ve vergiyi veremeyen insanlara işkence ederek onları öldürüyordu. Bu durum Gazan Han'a anlatıldı ancak o Memlûklülerle savaştığı için Anadolu ile ilgilenemiyordu.

¹⁸³ Aksarayi, **age.**, s.180-181.

¹⁸⁴ Aksarayi, **age.**, s.174-175; Turan, **age.**, s.635; Mehmet Ali Gürel, “Anadolu’da Moğol İsyanları ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin Yıkılışı”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001., s.59.

Sonuçta Moğollar bu konu hakkında hiçbir şey yapmadan Pervâne Mehmed Bey ağır bir hastalığa yakalanarak öldü.¹⁸⁵

Sonuç olarak Anadolu'da vergi toplamak için görevlendirilen Nâib Kemaleddin Tiflisî, Müstevfî Şerefeddin Osman, Vezir Cemâleddin Mehmed ve Pervâne Mehmed Bey, halktan fazla vergi toplayarak ve zengin insanların mallarına el koyarak haksız kazanç elde ettiler. Birçok insan vergileri ödemekte güçlük çekti ve birçoğu ise zulümler görerek öldürüldü. Anadolu halkı, Gazan Han'a bu beyleri şikâyet etti ise de hiçbir sonuç alamadı. Daha sonraki yıllarda Pervâne Mehmed Bey'in bir hastalık sonucu hayatını kaybettiğini kaynaklar belirtse de Nâib Kemaleddin Tiflisî, Müstevfî Şerefeddin Osman, Vezir Cemâleddin Mehmed'in hayatlarına nasıl devam ettiği hakkında bir bilgi mevcut değildir.

5.3. Sultan III. Alâaddin Keykubâd'ın Maiyeti'nin Yaptığı Zulümler

Anadolu halkı, Moğolların yaptığı zulümler dolayısıyla zor günler geçiriyordu. Moğolların Anadolu'da yaptıkları istilalar sonucunda halk fakirleşmiş idi. Zaten zor durumda olan halk bir de ağır vergileri ödemeye çalışıyordu. Bu kısımda Selçuklu Sultanı III. Alâaddin Keykubâd ve maiyetinin, Anadolu'da vergi toplamak adına halka karşı gösterdikleri kötü muamele ve bunun sonucunda hayatını kaybeden insanlar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Sultan III. Alâaddin Keykubâd, Sülemiş isyanının başlaması ile Tebriz'e giderek burada uzun bir süre kaldıktan sonra yanında Vezir Alâaddin Sâvî, Müstevfî Nâsirüddin Muhammed, Müşrif Şerefeddin Hamza ile Anadolu'ya geldi. Sultan III. Alâaddin Keykubâd ve maiyeti Diyarbakır'dan Harput'a gelerek vergi tahsilatına başladılar. Şehrin kadısı Seyyid Mecdeddin'e işkence ettikten sonra yüklü miktarda parasına el koydular. Kadı Seyyid Mecdeddin, aldığı darbeler sonucunda hayatını kaybetti. Buradan ayrılarak Malatya şehrine gelen Sultan III. Alâaddin Keykubâd ve maiyetini, Nureddin Şehab Malatyavî hediye ve armağanlarla karşılamaya çıktı. Seksen yaşında olan Nureddin Şehab'a işkenceler yaparak, onu 40 bin altın ödemeye zorladılar. Kışın ortasında elbiselerini soyarak soğukta bekletmelerinden sonra Nureddin Şehab, bu işkencelere dayanamayıp hayatını kaybetti. Malatya valisi olan

¹⁸⁵ Aksarayı, *age.*, s.199-201; Turan, *age.*, s.641.

oğlu Kutbeddin, babasının bu kötü muamele sonucunda ölmesi üzerine müsadereye gelen memurların paralarını ellerinden alarak isyan etti. Bu olay üzerine Sultan III. Alâaddin Keykubâd ve maiyeti asker toplayarak Malatya'yı kuşattılsa da Emir Kutbeddin'in şehri savunması sonucunda şehre giremediler. Daha sonra Şerefeddin Hamza, Sivas'tan Tokat'a Danişmend iline vergi toplamaya gitti. Halkın mallarını müsadere ettiğinden halk evlerini terk etmek zorunda kaldı. Bu durum karşısında halkın Mücirüddin Emir Şâh ve vezir Alâaddin Sâvî'yi Abışga Noyan'a şikâyet etmeleri üzerine o bu durumu Gazan Han'a bildirdi. Gazan Han'ın gönderdiği yarlığ ile Abışga Noyan¹⁸⁶ adaletin sağlanması için Şerefeddin Hamza ve Müstevfi Nâsırüddin Muhammed'i öldürdü. Ayrıca Sultan III. Alâaddin Keykubâd'ın Abışga Noyan'ın izni olmadan bir iş yapmaması ve yaylakta ve kışlakta onun yanında bulunması emredildi. Sultan III. Alâaddin Keykubâd, Abışga Noyan, Emir Şâh ve vezir Alâaddin'in baskılarından kaçıp Konya'ya gitmek istedi. Yanına hazinelerini ve birkaç kölesini alıp gizlice yola çıkarak Ürgüp mağaralarına sığındı. Ancak Sultan III. Alâaddin Keykubâd burada yakalandı ve yanında bulunan köleler öldürüldü. Sultan III. Alâaddin Keykubâd, Abışga Noyan'ın yaylağından sonra Kadı Mecdeddin Atabey ile Gazan Han'ın yanına götürüldü. Burada, Sultan III. Alâaddin Keykubâd, Yarguda sorgulanarak idam kararı verildi ise de şehzade Hülâgu'nın kızı olan karısı, kocasını ölümden kurtardı. Ölünceye kadar İsfahan'da kendisine verilen belirli miktarda para ile yaşamını sürdürdü. Sultan III. Alâaddin Keykubâd burada bir süre kaldıktan sonra içki meclisinde kötü sözler söylemesi üzerine nedimlerinden birisi onu ani bir darbe ile öldürdü.¹⁸⁷

Netice olarak Türkiye Selçuklu sultanı olan III. Alâaddin Keykubâd'ın maiyeti kendi halkına işkence yaparak mallarına el koydu. Birçok insanın hayatını kaybetmesine neden oldu. Bu olaydan sonra Anadolu halkı, Selçuklu sultanına ve maiyetine karşı kin ve nefret duydu.

¹⁸⁶ Gazan Han zamanında Anadolu valiliğine tayin edilen Abışga Noyan adil ve akıllı bir vali idi. Sultan Veled'e mürid olmuş ve Müslüman olmasından dolayı Anadolu'yu adaletle idare etmiştir. Sakalının seyrekliğinden halk arasında "Köse Peygamber" lakabı verilmiştir. Bkz: Toğan, *age.*, s.247; Bkz: Ahmed Eflaki, *age.*, s.606.

¹⁸⁷ Aksarayı, *age.*, s.227-229; Münecimbaşı Ahmed, *age.*, s.118-120; Turan, *age.*, s.647-649; Sümer, *age.*, s.71; Ersan, *age.*, s.160-162; Özgüdenli, *age.*, s.196.

5.4. Selçuklu Veziri Fahreddin Kazvinî

Anadolu halkı, son dönemlerde Anadolu’da yaşanan kıtlık ve salgın hastalıklar sonucunda zor durumda idi. Buna bir de Moğollara gönderilmek için toplanan vergiler eklenince, halk şehirlerini terk etmek zorunda kaldı. Birçok insan vergilerini ödeyemediği için işkenceler sonucunda hayatını kaybetti. Bu başlıkta Selçuklu veziri olan Fahreddin Kazvinî’nin Anadolu’da yaptığı zulümler ve bunun sonucunda yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Selçuklu veziri Fahreddin Ali¹⁸⁸, Argun Han’ın huzurundan Tebriz’den dönerken hastalandı ve 23 Kasım 1288 yılında hayatını kaybetti. Fahreddin Ali, görevde bulunduğu yaklaşık kırk yıllık sürede Moğollar ile iyi geçinmeye çalıştı. Aynı zamanda Moğol valilerinin Anadolu’ya gelerek ağır vergiler toplamasına engel oldu. Onun ölümünden sonra 1289 yılı başında Anadolu’nun vezirliği ve emirliği Fahreddin Kazvinî ve Mücireddin Emir Şah’a verildi. Bunlar, Anadolu halkından alınan vergilerin dışında yeni sayımlar yaparak vergileri arttırdılar. Bu vergileri halktan zorla tahsil eden Fahreddin Kazvinî, halk tarafından gittikçe sevilmez oldu, yanında çalışanlar onun bu davranışlarından dolayı ona karşı gelmeye başladılar. Anadolu’da birçok kişi ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Fahreddin Kazvinî, Konya’ya dönüşünde Sultan II. Mesud, onun bu davranışlarından rahatsız olduğu için bahaneler uydurarak karşılamaya gitmedi. Ahilerin reisi Ahmedşah, gençlerden ve aile reislerinden bir heyet kurup Fahreddin Kazvinî’ye gönderdi ise de Fahreddin Kazvinî onlara kötü muamele gösterdi. Birçok kişi İran’a giderek bu konu hakkında şikâyetle bulundu. Bu kişiler arasında bulunan Şemseddin Konevî, Argun Han’ın huzuruna çıkarak Fahreddin Kazvinî’nin Anadolu halkına yaptığı kötülükleri anlatmıştır. Halkın şikâyetleri üzerine Moğol görevlileri, Fahreddin Kazvinî’yi yakalayarak Sivas’ta toplanan meclise götürdüler. Burada yapılan görüşmeler sonucunda görevini kötüye kullandığı tespit edilen Fahreddin Kazvinî ve Naib Mücireddin tutuklandı. Argun Han’ın yaylağı olan Aladağ’a getirilerek sorgulandılar. Fahreddin Kazvinî ve maiyetindeki adamlar 1290 yılında idam edildi.

¹⁸⁸ Sahib-i azam, Sâhib Ata, Fahreddin Ali Hüseyin Konevî’nin oğlu’dur. Türkiye Selçuklu Devleti’nin önemli vezirlerinden biri olan Fahreddin Ali, çok sayıda eser bırakmıştır. Daha çok Sâhib Ata adıyla tanınmıştır. Bkz: Erdoğan Merçil, “*Sâhib Ata*”, TDV., C.35, İstanbul 2008, s.515-516; Değirmençay, *agm.*, s.36.

Naib Mücireddin, babasının Moğollara ettiği hizmet karşılığı canını kurtardı ve çok fazla para vermek zorunda kaldı.¹⁸⁹

Fahreddin Kazvinî, Anadolu halkında derin yaralar açtı. Fahreddin Kazvinî'nin istediği vergileri ödeyemeyen halk şehri terketti. Birçok insan işkence görerek hayatını kaybetti. Uzun yıllar Moğollar yüzünden acı çeken halk, son dönemlerde ise Türkiye Selçuklu devlet adamlarının menfi davranışları yüzünden bir kez daha acı çekti.

5.5. İrencin Noyan

Olcaytu, İlhan olduğu sırada dayısı İrencin Noyan'ı Anadolu'daki Moğol ordusu kumandanlığına tayin etti. İrencin Noyan, Türkmen isyanlarını durdurmak ve Moğol hâkimiyetini güçlendirmek için Anadolu'ya gönderildi. Ancak İrencin Noyan, Anadolu'ya gelmesinin hemen ardından halka karşı sert tutumu ve fazla vergi alması sonucunda Türkmenlerin isyan etmesine sebep oldu. Dolayısıyla bu bölümde İrencin Noyan'ın Anadolu halkına gösterdiği kötü muamele sonucunda yaşanan insan kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

İrencin Noyan, Olcaytu Han'a yakın olması ve akrabalığından aldığı güç ile Anadolu halkına çok ağır vergiler yükledi. İrencin Noyan, vergileri zamanında ödemeyen halkı sert bir şekilde cezalandırıyordu. Birçok insan bu yüzden hayatını kaybediyordu. İrencin Noyan'ın bu sert tutumu Anadolu halkının Moğollara karşı kin ve nefretini arttırdı. İrencin Noyan'ın Anadolu halkına zalimce davranması Türkmenleri rahatsız etmiş ve onun döneminde Türkmen isyanları artmıştır.¹⁹⁰

İrencin, Anadolu'da Konya taraflarına geldiğinde Türk beylerinin huzuruna gelmesini buyurdu. Ancak bu sırada Türk beylerinden İlyas'ın ziyarete gelmemesi üzerine İrencin Noyan, İlyas Bey'in üzerine saldırıya geçti. İlyas Bey, İrencin Noyan'ın kendi üzerine geldiği haberini alması ile Alâaddin Kervansaray'ına gelerek burada isyanına devam etti. İrencin Noyan, 20 bin kişilik Türkmen ve Tacik ordusunu toplayarak, onları Alâaddin Kervansarayını kuşatmakla görevlendirdi. Bu

¹⁸⁹ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, (Çev: Mürsel Öztürk), TTK, Ankara 2018.,s. 283; Aksarayı, **age.**, s.117; **Anonim Selçukname**, s.59; Refik Turan, **age.**, s.120; Cahen, **age.**, s.296; Merçil, **agm.**, s.515-516.

¹⁹⁰ Kemal Ramazan Haykıran, "*Anadolu'da bir İlhanlı valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)*", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, 23,2009., s.162.

ordu iki ay boyunca hanı kuşattılar ise de başarılı olamadılar. Bu kuşatma esnasında iki tarafta da pek çok insan hayatını kaybetti.¹⁹¹

İrencin Noyan, İlyas Bey'in isyanını bastırmakta başarılı olamamasının ardından Aksaray'a geldi. Burada şehrin büyüklerinden Ali Paşa ve kardeşi Ahi Ahmed'in mallarına dokunmadı. Ancak Şengit oğlu, İrencin Noyan'ın yanına giderek, Ali Paşa ve kardeşi Ahi Ahmed hakkında kötü sözler söyleyerek onlara iftira attı. İrencin Noyan, bu sözlere inanarak Ali Paşa'nın ve Ahi Ahmed'in ortadan kaldırılmasına izin verdi. Bu yüzden Şengit oğlu, Ali Paşa ve Ahmed'e karşı savaş başlattı. Şengit oğlu dört ay müddetle adamlarıyla birlikte Aksaray meydanında Ali Paşa ve Ahmed'in adamlarıyla savaştı. Bu savaş esnasında iki taraftan da çok sayıda yaralananlar ve ölenler oldu. Şengit oğlu, hileye başvurarak Moğol ordusunun geldiği haberini yaydı. Moğol ordusunun geldiğine inanan Ali Paşa, Salime kalesine sığındı. Salime kalesine gelen Şengit oğlu, Ali Paşa'ya teslim olmasına karşılık canına ve malına dokunulmayacağını söyledi. Ali paşa bu sözlere inanarak teslim oldu. Şengit oğlu verdiği yeminde durmadı. Ali Paşa'yı otuz adamıyla birlikte öldürdüler. Aksaray'da öldürülenler arasında, Ali Paşa'nın kardeşi Ahi Ahmed¹⁹², Şerefeddin Hoca Ömer, Hoca Yakut, el-Hac Yusuf, Ferhad Tir başı, Şeyh Cemâleddin Hacı Hamuş ve Katip Leyla'nın oğlu vardı. Ayrıca Saruca Müşrif ve diğerleri gibi kâtipler zümresini öldürdü. Şengit oğlu, onların mallarını yağmalayarak kendi hazinesine kattı.¹⁹³ İrencin Noyan'ın emriyle başlatılan savaşta Aksaray'da bulunan önemli devlet adamları, komutanlar ve şehrin büyüklerinin pek çoğu hayatını kaybetti.

Diğer yandan Memreş oğlu, adamlarıyla birlikte Sutay Noyan ile birlikte Karamanoğulları ile mücadele içerisinde olduğu için korunuyordu ve Sutay Noyan'ın izniyle Eyüphisar kalesine yerleşmişti. Şengit oğlu, Memreş oğlunun Moğollar tarafından desteklendiği için onu kendisine rakip görerek karşı saldırıya geçti. Memreş oğlunun kalesini kuşattıysa da birçok yıkımdan sonra başarılı olamayınca geri döndü. Memreş oğlu bir süre sonra şehre gelerek mescidin yanında konakladı.

¹⁹¹ Aksarayı, *age.*, s.242; Sümer, *age.*, s.74.

¹⁹² Ahmed Şah'ın ölümü ile Konya halkı mateme boğulmuştur. Yiğit ve cömert biri olan Ahi Ahmed Şah biri idi. Emri altında çok sayıda askeri vardı. Ahi Ahmed Şah ve daha önce ölen kardeşi için Konya'da kırk gün kimse dükkânını açmadı. Cenazesinde 15 bin kişi başı açık yürümüştür. Bkz: Turan, *age.*, s.634.

¹⁹³ Aksarayı, *age.*, s.247-248; Turan, *age.*, s.649; Ramazan Ata, "Osman Turan'a göre Anadolu Selçuklu Devleti Zamanında Aksaray", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C:15, S.57, Bahar-2016, s.575-576. (12.11.2018).

Şengit oğlu, Ali Paşa'ya yaptığı iftira ve sözleri onun için de yaptı. İrencin bu sözlere inandı. Şengit oğlu, Memreş oğlunun adamlarının dağınık olduğu bir zamanda onun üzerine yürüdü. Memreş oğlu, karşı koyacak adamları olmadığı için mescidin içine kaçtı. Şengit oğlunun mescidi yakması üzerine Memreş oğlu yangından dolayı dışarı çıktı. Bu sırada öldürüldü. Şehirde bulunan malları yağmalandı. Memreş oğlunun naibine ve mutemedine işkence uygulanarak onların servetlerine el konuldu. Bu olaylar olduktan sonra Aksaray'ın âyân ve tanınmış kişileri toplanarak Şengit oğlunun zulüm ve baskılarını şikâyet etmek üzerine Yabanlu yaylaklarında bulunan İrencin'in yanına gittiler. Şengit oğlu, mallarından az bir kısmını İrencin'e verdi ve bu sayede kurtuldu. Şikâyete gelen kişiler umutsuz bir şekilde geri döndüler.¹⁹⁴ Şengit oğlu, Moğol taraftarı olarak şehirde kendisine karşı gördüğü kişileri İrencin Noyan'dan destek alarak öldürüyordu. Onun hakkında yapılan şikâyetlere kayıtsız kalınmıştı. Moğol zulmünden yeterince yorulmuş olan halk, bir de Şengit oğlu'nun yaptığı zulümler ile uğraşmak zorunda bırakılmıştı.

İrencin Noyan'ın Anadolu genel valisi olmasından sonra Anadolu halkına kötü davranması sonucunda Türkmenler, Moğollara karşı isyan ettiler. İrencin Noyan'ın Anadolu halkına karşı yaptıklarına son vermek ve Türkmen isyanlarını bastırmak için Emir Çoban Anadolu'ya geldi. Emir Çoban'ın Anadolu'ya geldiğini haber alan İrencin Noyan isyan etti. Emir Çoban ile yaptığı savaş sonrası, Emir Çoban geri çekilerek askerini ve teçhizatını güçlendirmek istedi. Emir Çoban'ın bu geri çekilişini kendi zaferi olarak algıyan İrencin Noyan, Emir Çoban'ın yerleştiği yere gelerek burayı yağmalayıp yaktı. Bu sırada Anadolu halkından pek çok kişi hayatını kaybetti. Emir Çoban birkaç gün sonra kalabalık bir orduyla geri gelerek İrencin'in ordusuna saldırdı. İki taraf arasında yapılan çatışma sonucunda binlerce kişi hayatını kaybetti.¹⁹⁵

Sonuç olarak Anadolu'da asayiş düzenlemek için gelen İrencin Noyan, bu konuda başarılı olamadı. Anadolu halkına karşı yaptığı zulümler sonucunda birçok insanın hayatını kaybetmesine ve Anadolu'da Türkmenlerin birleşerek isyan etmesine neden oldu. En sonunda Emir Çoban ile yaptığı savaş sonucunda İrencin Noyan da öldürüldü.

¹⁹⁴ Aksarayı, **age.**, s.248-249; Turan, **age.**, s.651.

¹⁹⁵ Aksarayı, **age.**, s.256-258.

5.6. Emir Çoban

İrencin Noyan'ın Anadolu Genel valisi olarak Anadolu halkına kötü davranması sonucunda Anadolu'da bulunan Türkmenler Anadolu'nun her yerinde Moğollara karşı isyan ettiler. Emir Çoban, Moğol hâkimiyetini sağlamak ve Türkmen isyanlarını bastırmak için Anadolu'ya gönderildi. Dolayısıyla bu bölümde Emir Çoban'ın Anadolu'da Moğol hâkimiyetini sağlamak adına yaptıkları ve bu esnada yaşanan insan kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Anadolu'da Moğol hâkimiyetini tekrar sağlamak adına 1314 yılında Emir Çoban, büyük bir Moğol ordusu ile birlikte Anadolu'ya gönderildi. Bu sırada Karamanoğulları Konya'ya girerek şehri ele geçirdi. Anadolu'da Erzincan'ın batı taraflarındaki Karanbük¹⁹⁶ mevkiine gelen Emir Çoban, burada Türkmen beylerinin huzuruna gelerek itaatlerini sunmasını istedi. Hamidoğlu Feleküddin Dünder Bey, Eşrefoğlu Mehmed Bey, Karahisar Beyleri olan vezir Fahreddin Ali'nin torunları, Germiyanogulları ve Kastamonu bölgesi beyi Candaroğlu Süleyman Paşa, değerli hediyeleri ile Emir Çoban'ın yanına gelerek itaatlerini bildirdiler. Bir tek Karamanoğulları itaatlerini bildirmeye gelmedi. Karamanoğullarının itaat etmemesi üzerine Emir Çoban, Konya üzerine yürüdü ve şehri kuşattı. 1315 yılının Aralık ayında Karamanoğlu şehri terkederek Larende tarafına kaçtı. Emir Çoban, Konya şehrini ele geçirdi. Emir Çoban ve Moğol ordusu, yaylağa çıkmış olan Karamanoğullarından bulduklarını öldürdüler ve onların mallarına el koydular. Anadolu'daki Türkmen isyanlarını durdurmak için bir yıl Anadolu'da kalan Emir Çoban, Anadolu'da düzeni tekrar sağladı. Yapılan araştırmalar sonucunda Türkmen isyanlarının sebebinin İrencin Noyan'ın baskıcı yönetimi olduğu anlaşıldı. İrencin Noyan'ı Anadolu genel valiliğinden alan ve onu öldüren Emir Çoban, yerine oğlu Demirtaş'ı atadı. Anadolu'da düzeni sağlamasının ardından Emir Çoban, Anadolu'dan ayrıldı.¹⁹⁷

Sonuç olarak Anadolu'da çıkan Türkmen isyanlarını bastırmak için Anadolu'ya gelen Emir Çoban, Anadolu'da birçok Türkmeni öldürerek çıkan isyanların bastırılmasını sağladı. Böylece Anadolu'da tekrar İlhanlı hâkimiyeti sağlandı.

¹⁹⁶ Karanbük mevki Erzincan ile Sivas arasında yer alır. Bkz: Aksarayı, **age.** s.251.

¹⁹⁷ Aksarayı, **age.**, s.251-252; Sümer, **age.**, s.81-83; Yuvalı, **age.**, s.277-278; Koca, **age. Tarihi**, s.45; Haykıran, **agm.**, s.163.

6. ANADOLU'DA MOĞOL NOYANLARININ İSYANI ESNASINDA YAŞANAN NÜFUS KAYIPLARI

Gazan Han döneminde Anadolu, muhalif emirlerin merkezden uzaklaştırmak için sürgün yeri haline geldi. Bu yüzden bu yıllarda Anadolu'da Moğol hâkimiyetinin zayıflaması ve Anadolu'nun merkezden uzak olmasından dolayı bu coğrafya yeterince denetlenemiyordu. Anadolu'da görevlendirilen Noyanlar kısa sürede Moğol yönetimine karşı isyan ederek kendi bağımsız devletlerini kurma düşüncesini gerçekleştirmeye çalışıyordu. Sultan II. Mesud, Anadolu'da yaşanan olaylara müdahale etmeyerek Anadolu halkını, Moğolların yaşadığı iç çatışmada yalnız bıraktı. Bunun üzerine Türkmen beyleri, Anadolu'da kendi bağımsızlıkları için Moğollara karşı mücadeleye başladı.

Anadolu'ya ve Anadolu halkına çok fazla zarar veren ve birçok insanın hayatını kaybetmesine yol açan bu isyan girişimlerinin bazıları şunlardır: Toğaçar Noyan, Baltu Noyan, Sülemiş ve Demirtaş Noyan isyanları...

6.1. Toğaçar Noyan İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Kayıpları

XIV. yüzyılda Anadolu'da Moğol hâkimiyeti zayıflamıştı. Bunun sebeplerinden biri Anadolu'nun İlhanlı başkentine uzak olması ikinci sebep ise Moğolların kendi içinde taht mücadeleleri ile uğraşmalarıdır. Bu durumdan yararlanmak isteyen Moğol noyanları Anadolu'ya geldiklerinde kendi bağımsızlıklarını kazanmak için Moğollara karşı isyan ediyorlardı. Ancak bu durum Anadolu halkına büyük zararlar veriyordu. Moğol noyanlarının isyanını bastırmak üzere Anadolu'ya bir başka Moğol noyanı geliyordu. Böylece Moğollar arasında yaşanan mücadelede Anadolu halkının bir kısmı ölüyor bir kısmı da yaralanıyordu. Dolayısıyla bu başlık altında Toğaçar Noyan'ın Moğollara karşı Anadolu'da çıkardığı isyan ve bu esnada yaşanan insan kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Toğaçar Noyan, Geyhatu'nun tahta çıkması sırasında Baydu'yu desteklerken, Baydu'nun tahta çıkmasından kısa bir süre sonra Gazan Han ile giriştiği taht mücadelesi esnasında da Baydu'yu destekledi. Gazan Han, taht mücadelesini kazanınca Toğaçar Noyan'ı kendisine tehdit yaratacağı düşüncesi ile onu yanından uzaklaştırarak Anadolu genel valiliğine atadı. Anadolu'da Tokat şehrine yerleşen

Toğaçar Noyan, halka baskı yaparak vergi toplamaya başladı. Anadolu’da yaşanan kıtlık ve veba salgını sonrasında halk, vergileri ödemekte zorlanıyordu. Birçok insan vergileri ödeyemediği için öldürüldü. Gazan Han, Anadolu’da Toğaçar Noyan’ın yaptığı kötü muameleleri öğrenmesinin hemen ardından Baltu ve Samagar Noyan’a gizli bir haber göndererek Toğaçar Noyan’ın öldürülmesini emretti. Bu sırada Beylerbeyi İzzeddin, Anadolu’da bulunan Baltu Noyan’ı sevmediği için Toğaçar Noyan ile hareket etti. Baltu Noyan, Toğaçar Noyan’a saldırdı ve Beylerbeyi İzzeddin’i esir aldı. Toğaçar Noyan, onun bırakılması için aracı gönderdi ancak Baltu Noyan, Beylerbeyi İzzeddin’i bırakmadı. Bunun üzerine askerlerini toplayan Toğaçar Noyan, Baltu Noyan’ın üzerine saldırıya geçti. İki taraf arasında yapılan çatışmada Toğaçar Noyan yenilerek öldürüldü. Yaşanan bu mücadele sonrasında pek çok insan hayatını kaybetti.¹⁹⁸

Sonuç olarak Toğaçar Noyan’ın isyanını bastırmak için görevlendirilen Baltu Noyan Anadolu’ya gelmesinin ardından iki Moğol noyanı arasında çıkan çatışmada iki tarafta pek çok kayıplar verdi. Bu isyan, Anadolu’da yaşayan birçok kişinin de hayatını kaybetmesine yol açtı. Baltu Noyan tarafından bastırılan isyan sonucunda Toğaçar Noyan öldürüldü ve böylelikle Moğol yönetimine karşı çıkan isyan bastırıldı.

6.2. Baltu Noyan İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Kayıpları

Baltu Noyan, Toğaçar Noyan isyanını bastırmasının ardından Anadolu’da kaldı. Burada Moğollara karşı isyan etti. Baltu Noyan’ın isyan haberini alan Gazan Han, Anadolu’ya isyanı bastırmak için Moğol noyanlarını gönderdi. Bu başlıkta, Baltu Noyan’ın isyanı ve bu isyan esnasında yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Moğol yönetimine karşı Anadolu’da isyan eden ikinci emir ise Baltu Noyan’dır. Celayirli Tayci’nin oğlu olan Baltu, Toğaçar Noyan isyanının bastırılmasında önemli bir rol oynadı. Baltu, Toğaçar Noyan’ı öldürmesinden sonra Anadolu’da güçlendi. Bu yüzden Moğol yönetimine karşı isyan eden Baltu Noyan, Sultan II. Mesud ve

¹⁹⁸ Reşidüddin Fazlullah, *age.*, s.249; Kazvinî, *age.*, s.488-489; Osman G. Özgüdenli, **Gazan Han ve Reformları (1295-1304)**, Kaknüs Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 116-117; Ömer Tokuş, “Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu’da Moğol Noyanlarının İsyanları”, **Türk Dünyası Araştırmaları (TAD)**, C.117, S.230. Eylül-Ekim 2017, s.193-194.

devlet adamlarının Moğol sarayına gitmelerini engelledi. Gazan Han, elçiler göndererek Baltu'yu İlhanlı sarayına çağırdı, ancak elçileri vasıtasıyla mazaretlerini bildirdi. Sultan II. Mesud, yanında bulunan devlet adamlarının sözlerine güvenerek bu isyan girişiminde Baltu'nun yanında yer aldı. Gazan Han, Baltu'nun isyan haberinin ardından, Kutluğ Şah, Abışga ve Burultay Oğul'u büyük bir Moğol ordusu ile isyanı bastırması için Anadolu'ya gönderdi. Kutluğ Şah Anadolu'ya geldiğinde kumandanlardan Baycu'nun torunu Sülemiş ve Samagar Noyan'ın oğlu Arap da onlara katıldı. Kırşehir'in Malya ovasında iki ordu karşı karşıya geldi. Savaş sırasında Baltu'nun yanında bulunan emirler Kutluğ Şah'ın yanına geçti. Kutluğ Şah, Sülemiş'i Baltu'yu yakalamakla görevlendirerek Tebriz'e döndü. Baltu, Türklerden beklediği desteği alamadı ve Kilikya taraflarına kaçtı. Burada Baltu hizmetçilerinden ve adamlarından oluşan bir grupla isyanını sürdürdü. Ancak Sülemiş, onun üzerine giderek onu yendi. Baltu, etrafında adamı kalmayınca Ermeni kralının memleketine gitti. Ermeni kralı da Baltu'yu yakalayarak Gazan Han'a gönderdi. 14 Ekim 1297'de Baltu ve oğlu Tebriz meydanında öldürüldü.¹⁹⁹

Baltu isyanını bastırmak için gelen Kutluğ Şah ve yanında önemli Moğol Noyanları, Kırşehir'in Malya ovasında Baltu Noyan ile karşılaştılar. Burada yaşanan çatışma esnasında iki tarafta kayıplar verdi. Kaynaklar da burada yaşanan insan kayıpları hakkında pek bir bilgi vermesede Sultan II. Mesud'un Baltu Noyan'ı desteklemesinden anlaşılıyor ki Selçuklu ordusundan pek çok kişi yaşanan çatışma sonrasında hayatını kaybetmiştir.

6.3. Sülemiş Noyan İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı

Baltu Noyan isyanının bastırılmasında önemli bir rolü olan Sülemiş Noyan, kendisini Anadolu genel valisi yapılmamasının ardından Anadolu'da Moğol yönetimine karşı isyan etmiştir. Dolayısıyla bu başlık altında Sülemiş Noyan'ın isyanı ve bu esnada yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Baltu'nun isyanının bastırılmasının ardından onunla birlikte hareket eden Sultan II. Mesud, Gazan Han'ın yanına giderek af diledi. Bu hareketi sayesinde öldürülmekten kurtulan II. Mesud, Anadolu'ya gönderilmeyek Hemedan'da tutuldu. Türkiye

¹⁹⁹ Aksarayi, *age.*, s.162-164; Münecimbaş Ahmed, *age.* s. 114; Sümer, *age.*, s.66-67; Özgüdenli, *age.*, s.118-119; Tokuş, *agm.*, s.195.

Selçuklu tahtı iki yıl boş kaldı. 1298 yılında Gazan Han'dan izin almadan Anadolu'ya dönen II. Mesud, sultanlıktan azledildi ve yerine III. Alâaddin Keykubâd getirildi. Anadolu vezirliğine Şemseddin Lâkuşî, nâaibliğe Mucireddin Emir Şah, Anadolu genel valiliğine Boçhur Noyan ve ordu komutanlığına da Bayancar Noyan getirildi. Gazan Han, Memlûklere karşı sefere hazırlanırken Anadolu'da bulunan Sülemiş'i de sefere katılmaya davet etti ve Haleb'de kendisi ile birleşmeyi emretti. Baltu isyanının bastırılmasında önemli bir rol oynayan Sülemiş, başkumandanlığın kendisine verileceğini düşünmüştür. Gazan Han'ın Bayancar'ı Anadolu'ya göndermesini kabul etmeyerek 1298 yılında Moğol yönetimine karşı isyan etti. Baycu Noyan'ın torunu olan Sülemiş, Anadolu topraklarında kendisini hak sahibi sayarak Anadolu'da müstakil bir devlet kurmayı düşünüyordu.²⁰⁰

Sülemiş Noyan'ın isyanına kardeşi Mümin, Taş Timur, Akbal gibi bazı Moğol beyleri destek verdi. Karamanoğlu Güneri Bey ve Uc Türkmenleri de Sülemiş isyanına katılarak asker gönderdiler. Sülemiş, Memlûk Sultanı Hüsameddin Laçin'den de yardım istedi. Anadolu'da müstakil bir devlet kurma düşüncesinde olan Sülemiş, Türkmenlerden ve yerleşik Türk halkından aldığı destek ile 50 bin kişilik bir ordu toplamayı başardı. Memlûklerden de 20 bin kişilik bir desteğin geleceği haberini alan Sülemiş, harekete geçti. Moğolların, isyanı bastırmak için görevlendirdikleri Bayancar ve Bokucur'a saldıran Sülemiş, onları bozguna uğratarak ortadan kaldırdı. Gazan Han, bu isyan haberini alınca Suriye seferinden vazgeçerek Bağdat'a geri döndü. İsyanı bastırmak için Kutluğ Şah kumandasında Emir Çoban, Sutay, Başgırd ve Mulay gibi önemli Moğol bey ve komutanlarını Anadolu'ya gönderdi. Bu sırada Sülemiş, Sivas'ı kuşatarak, vergi adı altında halkın mal varlıklarına el koydu ve bunun sonucunda pek çok kişi hayatını kaybetti. Mulay'ın gelmekte olduğunu öğrenen Sülemiş, onu karşılamaya çıktı. İki ordu 7 Nisan 1298 yılında Erzincan ovasında karşılaştı. Çarpışma sırasında Sülemiş'in Moğol askerleri Mulay'ın tarafına geçti. Geride kalan ordunun çoğunu Türkmenler oluşturuyordu onlar da bu durum karşısında savaş meydanını terk ettiler. Memlûk ordusu onlara yetişemeyince beş yüz atlı ile kalan Sülemiş, savaş alanını terk ederek Memlûk ülkesine kaçtı. Sülemiş'in isyanına destek veren Akbal, Taş Timur, Esen ve diğer komutanlar İran'a götürülüp öldürüldüler. Sülemiş ise Memlûk ülkesinde kısa

²⁰⁰ Aksarayi, *age.*, s.189-193; Yinanç, *age.*, C.II., s.353; Sümer, *age.*, s.67; Özgüdenli, *age.*, s.134.

süre kaldıktan sonra tekrar Anadolu'ya gelerek isyan girişiminde bulundu. Sülemiş, Halep Emiri Seyfeddin Bey Timur, Cece oğlu ve Memlûklülerden aldığı küçük bir askerî birlikle Anadolu'ya döndü. Sülemiş, kendisinin 40 bin kişilik bir ordu ile Anadolu'da olduğu söylentisini yaydı. Bu söylentiye inanan birçok emir ve Türkmen beyi Sülemiş'i desteklediler. Ancak, Sülemiş'in çok sayıda askerle geldiği haberlerinin asılsız olduğu ortaya çıktıktan sonra Türkmen beyleri geri çekildiler. Sülemiş Akça Derbend'e geldiğinde Moğol kuvvetleri ile karşılaştı ve burada çıkan çatışmada Bey Timur hayatını kaybetti. Sülemiş, Beyşehir'e kaçtı. Burada yardım bulamayınca Ankara taraflarına gelen Sülemiş, Emir Çoban ve Başgird tarafından yakalanarak Tebriz'e götürüldü. 27 Ağustos 1299 yılında işkence edilerek öldürüldü.²⁰¹ Yaşanan bu ikinci isyan girişiminde de Anadolu halkı çok fazla can ve mal kaybına uğramıştır.

Sonuç olarak Anadolu'da büyük bir karmaşaya sebep olan Sülemiş Noyan'ın isyanına, Türkmenler de dâhil olmuş ancak tam olarak aktif bir rol almamışlardır. Bu isyanlar sonucunda Anadolu'da birçok insan hayatını kaybetmiştir.

6.4. Demirtaş Noyan'ın İsyanı ve Bu Esnada Yaşanan İnsan Zaiyatı

Demirtaş, Anadolu'ya gelmesinin ardından bağımsız hareket etmeye başladı. Anadolu'da kendi hâkimiyetini kurmak isteyen Demirtaş, bölgede isyan çıkaran Türkmenlerinin üzerlerine giderek isyanları bastırdı. Dolayısıyla bu başlık altında, Demirtaş'ın Anadolu'ya gelmesi ve ardından gelişen olaylarda yaşanan insan kayıpları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1308 yılında siyasi otoritesinin son bulması ile Anadolu'yu Moğollar doğrudan yönetmeye başladılar. 1316 yılında Olcaytu Han'ın vefat etmesinin ardından yerine oğlu Ebu Said geçti. Ebu Said tahta geçtikten sonra, İrencin Noyan Diyarbakır valiliğine, Diyarbakır valisi Sutay Ahlat, Emir Çoban'ın oğlu Demirtaş ise Anadolu valiliğine gönderildiler.

²⁰¹ Aksarayi, *age.*, s. 194-198; Münecimbaş Ahmed, *age.*, s. 116-117; Togan, *age.*, s. 329-330; Turan, *age.*, s.639-640; Özgüdenli, *age.*, s.134135; Tokuş, *agm.*, s.197-198; Ahmet Sağlam, “Anadolu’da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 41, C.8 2015 Aralık, s.559-560.

Emir Çoban'ın İlhanlı devletinde söz sahibi olması ve sert tutumu ona karşı muhalefetin başlamasına neden oldu. Emir Çoban'a karşı muhalefet eden kişilerden Kurumış'ın başlattığı isyana İrencin Noyan, Tekecek'in oğulları Tokmak ve Örs Bektur'un yeğeni Abışga, Emir Sutay'ın oğlu Baranbay ve birçok emir katıldı. Ancak Kutluğ Şah'ın oğlu Mahmud, Ebu Said'in dayıları, Kıpçak Emir Ali Kuşcu'nun oğlu Şeyh Ali, Uygur Esen, Ali Padişah ve Muhammed gibi büyük emirlerin çoğu Emir Çoban'ın tarafını tuttular. 1319 yılında Zencan çayı etrafında yapılan savaşta Emir Çoban, Kurumış ve diğer Moğol beylerini mağlup etti ve ileri gelenlerin hepsi yakalanarak öldürüldü. Anadolu'ya gelince, asi emirler orada bulunan Esen Kutluğ'un kardeşi Kür Buğa, Diyarbakır valisi Sutay Noyan'ın oğlu Baranbay, Nurin Noyan'ın oğlu, Samagar'ın torunu İcil, Buka, Tokan ve diğer beyler, Anadolu idaresini ele almak için Emir Çoban'ın oğlu Demirtaş'ı ortadan kaldırmak istediler. Demirtaş'ın, Karaman sınırının güvenliği için Niğde taraflarında olmasından faydalanan bu emirler, ona karşı saldırıya geçtiler. Moğol emirlerinden kaçmayı başaran Demirtaş bir hisara girerek saklandı. Demirtaş'a yardıma gelen Emir Çoban'ın askerleri, Moğol emirlerini yenmeyi başardı. Yapılan savaş sonucunda Demirtaş, Kür Buğa, Bulargu, Samagar'ın torunu İcil'i ve diğer emirleri öldürdü. Yalnız Baranbay, Diyarbakır'a babasının yanına kaçarak öldürülmekten kurtuldu. Asilerin bozguna uğratılması Emir Çoban'ın gücünü arttırdı. Babası Emir Çoban'ın İlhanlı merkezinde gücünü arttırmasının ardından Demirtaş, Anadolu'nun tek hâkimi oldu.²⁰²

Emir Çoban'ın Anadolu'dan ayrılışını fırsat bilen Türkmen beyleri bu sırada isyan ettiler. Anadolu'nun tek hâkimi olan Demirtaş, bağımsız olarak hareket etmeye başladı. Demirtaş, Anadolu'nun tek hâkimi olmak için ilk olarak isyan eden Karamanoğulları Türkmenlerinin üzerine giderek Konya'yı ele geçirdi. Bağımsız bir devlet kurmak ve Anadolu'da hâkimiyetini sağlamlaştırmak isteyen Demirtaş, Konya'da ve Akşehir'de oturan Selçuklu şehzadelerinden eline geçeni öldürdü. Yazıcıoğlu; "Bir gün içinde Konya da, Selçuklu hanedanına mensup dokuz çocuk öldürüldüğü" rivayet ederek Demirtaş'ın pek çok Selçuklu şehzadesini öldürdüğünü gözler önüne sermiştir.²⁰³

²⁰² Aksarayı, **age.**, s.260-261; Sümer, **age.**, s.84-86; Haykıran, **agm.**, s.164.165.

²⁰³ Sümer, **age.**, s.86-87; Yuvalı, **age.**, s.285.

Demirtaş'ın Anadolu'da bağımsız hareket etmesi, İlhanlı merkezinde bulunan babası Emir Çoban'ı zor durumda bıraktı. Anadolu'ya gelen Emir Çoban, Demirtaş'ı ikna ettikten sonra onunla birlikte Ebu Said'in huzuruna çıktı ve Han'dan af diledi. Demirtaş affedilmesinden kısa bir süre sonra tekrar Anadolu'ya gönderildi. Demirtaş, Anadolu'ya tamamen hâkim olmak istediği için bu sefer Anadolu beyliklerini ortadan kaldırmaya başladı.

Emir Çoban'ın Anadolu'dan ayrılmasından sonra Hamidoğlu Feleküddin Dündar Bey bağımsızlığını ilan etti. Ancak Dündar Bey'in bağımsızlığı uzun sürmedi. Demirtaş, Türkmen beylerinden Hamidoğlu Dündar Bey'in üzerine yürüyerek Eğirdir'i kuşattı. Dündar Bey, Antalya'ya kaçarak yeğeni Mahmud Bey'in yanına sığındı. Ancak Demirtaş'tan korkan Mahmud Bey, amcasını Demirtaş'a teslim etti. Demirtaş, Dündar Bey'i öldürdü ve topraklarına el koydu. Ayrıca yaklaşık bin kadar Moğol, Kâhta kalesi çevresini yağmalayarak Türkmenlerin çoğunu öldürdü.²⁰⁴

Demirtaş, daha sonra ordusu ile Eşrefoğlu Süleyman Bey'in üzerine yürüdü. İki taraf arasında yapılan savaşta Eşrefoğulları mağlup edildi ve Süleyman Bey esir alındı. Demirtaş, Süleyman Bey'e bir süre işkence ettikten sonra Beyşehir gölüne atarak onu 1326 yılında öldürdü. Süleyman Bey'in ölümü ile Eşrefoğulları Beyliği fiilen sona erdi.²⁰⁵

Demirtaş'ın, Hamidoğulları'ndan Antalya'yı ve Eşrefoğulları'ndan Beyşehir'i almasının ardından Demirtaş Anadolu'da güçlü bir hale geldi. Emir Çoban'ın da İlhanlı merkezinde güçlenmesi, birçok bölgenin yönetiminin kendi çocuklarında olması Ebu Said ile arasını açtı. Ebu Said, ilk olarak Emir Çoban'ın oğlu Dımaşk'ı daha sonra da Emir Çoban'ı öldürdü. Babasının ölüm haberini alan Demirtaş, Ebu Said'e karşı koyamayacağını anlayınca ailesini yanına alarak Memlûk devletine sığınmak için Anadolu'dan ayrıldı. Burada Memlûk sultanı tarafından iyi karşılandı. Ancak daha sonra Memlûk-İlhanlı yakınlaşmasından dolayı Demirtaş yakalandı ve idam edildi. Demirtaş'ın ölümünden sonra Moğollar, Anadolu'ya hâkim olamadılar ve kısa bir süre sonra da İlhanlılar dağıldı.²⁰⁶

²⁰⁴ Sümer, **age.**, s.87-88; Koca, **age.**, s.114; Haykıran, **agm.**, s.170.

²⁰⁵ Sümer, **age.**, s.88; Yuvalı, **age.**, s.285; Koca, **age.**, s.104; Haykıran, **agm.**, s.170.

²⁰⁶ Tokuş, **agm.**, s.201-202.

Sonuç olarak Demirtaş, Anadolu da bağımsız bir devlet kurmak adına, Karamanoğullarını, Hamidoğullarını, Eşrefoğullarını ve diğerk Türkmen beylerini etkisiz hale getirdi. Aynı zamanda bazı Selçuklu şehzadelerini de öldürttü. Anadolu’da yaşayan birçok insanında hayatını kaybetmesine sebep olan Demirtaş, amacına ulaşamadan hayatını kaybetti.

7. SELÇUKLU DEVLET ADAMLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER SONUCUNDA YAŞANAN TÜRK İNSAN KAYIPLARI

Moğolların 1243'te vuku bulan Köseadağı Savaşı'nı kazanmalarının ardından Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara tâbi bir devlet haline geldi. Bu yüzden Selçuklu Devleti içerisindeki devlet adamlarının bazıları Moğolların tarafını tutarken bazıları da Moğol taraftarlığını reddediyordu ve bu yüzden devlet adamları arasında iç çekişmeler yaşanıyor. Devlet içinde bu iç çekişmeler yaşanırken Şemseddin Muhammed İsfahânî, Batu Han'ın yanından onun sevgisini kazanıp Anadolu'ya döndü. Sultan ve vezir Konya'ya dönerken vezir Mühezzibüddin Ali yolda hastalanarak vefat etti. Şemseddin İsfahânî, ölen vezir Mühezzibüddin Ali'nin yerine vezir olarak tayin edildi. Sultan II. Gıyâseddin Keyhûsrev, Şemseddin İsfahânî'ye vezirlik makamında mutlak bir iktidar vererek bütün devlet işlerini ona bıraktı. Bu yıllarda Selçuklu ordusu, Sultanın annesini ve kız kardeşini Moğollara teslim eden Ermeniler üzerine saldırıya geçti. İki taraf arasında şiddetli geçen savaş sırasında vezir Şemseddin İsfahânî'nin Sultan II. Gıyâseddin Keyhûsrev'in vefat haberini vermesi ile Selçuklular, Ermeniler ile anlaşma yaparak geri çekildiler. Vezir Şemseddin İsfahânî, Sultan II. Gıyâseddin Keyhûsrev'in yerine II. İzzeddin Keykâvus'u tahta çıkardı. II. İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasından sonra Vezir Şemseddin İsfahânî görevine devam ederken Naiblik Celâleddin Karatay'a, Beylerbeylik Şemseddin Has Oğuz'a, Atabeylik Esedüddin Ruzbeh'e, Pervânelik ise Fahreddin Ebu Bekir Attar'a verildi. Has Oğuz ve Rûzbeh, Şemseddin İsfahânî'nin mutlak bir iktidara sahip olmasından rahatsızlık duyarak, aralarında yaptıkları evlilik münasebetiyle kuvvetli bir bağ kurdular. Böylece Şemseddin İsfahânî'nin bir takım devlet işlerini elinden alarak onun iktidarına engel olmayı amaçlıyorlardı. Emir Ruzbeh ve Has Oğuz bazı emirler ile birlikte Moğollara iyi görünmek için Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u öldürerek kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı tahta geçirmeyi planladılar. Bu düşünceden haberleri olan Pervâne Ebubekir ile Emir-i dâd Nusret, bu ikilinin Sultana karşı bir harekette bulunacakları konusunda Şemseddin İsfahânî'yi uyardılar ve Has Oğuz ile Ruzbeh'e karşı birleştiler. Pervâne Ebubekir ve Emir-i dâd Nusret, birkaç kişiyi vezirin sarayı yakınındaki gulâm-hânelere yerleştirdi ve onlara “kuzu” parolası verilince harekete geçerek, orada bulunan emirleri öldürmelerini emretti. Şemseddin İsfahânî hasta gibi davranarak birkaç gün divana

gitmedi. Has Oğuz ve Ruzbeh veziri ziyarete gittiler. Emir-i dâd Nusret ve emirler vezirin konağına gelince kapıyı kapattırarak onlara “kuzu” diye yüksek sesle bağırınca saklı olan adamlar birden ortaya çıkarak Has Oğuz ve Rûzbeh ile birlikte on iki emir orada öldürüldü. Şemseddin İsfahânî, bu öldürülenlerin yakınlarını ve adamlarını da yakalayarak bunların bir kısmını öldürttü, bir kısmını da hapsedirdi. Bu olaydan, Sultan II. İzzeddin Keykâvus’un lalası olan Ahi Evren Hâce Nâsirüddin ve Gulamhane’deki Ahiler sorumlu tutulmuşlardır. Has Oğuz ve Rûzbeh’in sonradan suçsuz olduğunun ortaya çıkması ile Sultan II. İzzeddin Keykâvus çok pişman oldu ve onlar için yas tuttu.²⁰⁷

İbni Bibi, öldürülen Has Oğuz ve Ruzbeh’in ardından; “Şemseddin Has Oğuz’un, güzel söz söylemede, iyi yazı yazmada ve kâtiplik sanatında eşi benzeri yoktu. Sonsuz bir cömertliğe sahipti. Onun zamanında ziyaretçiler, âlimler, şairler ve vaizler bedava nimetin üzerinde rahat ve huzur içinde vakitlerini geçirirlerdi. Emir Eseddin Ruzbeh ise, “mükemmel dirayetli ve yeteneği, iyi ahlakı, dindarlığı, iffeti ile dünyanın benzersizi ve devrin seçkini idi. Cömertlikte denize ve maden ocağına benzerdi”²⁰⁸ diyerek onların Türkiye Selçuklu Devleti içerisinde önemli devlet adamları olduğunu gözler önüne sermiştir.

Rakiplerinin ortadan kalkması ile Emir-i dâd Nusret ve Pervâne Ebubekir’in nüfuz ve iktidarları artmaya başladı. Şemseddin İsfahânî bu durumdan rahatsız olarak Tuğrâcı Mahmud ile görüştü ve Erzincan sü-başı Şerefeddin Mahmud Erzincanî’nin Konya’ya davet edilmesine karar verdiler. Şerefeddin Mahmud, Şemseddin İsfahânî’den gelen davet üzerine emirleri ve askerleri ile Konya’ya geldi. Beylerbeyi Has Oğuz’un ölümü üzerine o konuma Şerefeddin Mahmud Erzincanî getirildi. Şemseddin İsfahânî, Pervâne Ebubekir ve Emir-i dâd Nusret’i birbirinden ayırmak için Emir-i dâd Nusret’i, Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile birlikte Moğolistan’a gönderdi. Bir süre sonra Şemseddin İsfahânî, Şerefeddin Mahmud ve Tuğrâcı Mahmud ile Sivas’a gittiler. Pervâne Ebubekir, Konya’da tek kaldığını anlayınca Ahiler ile görüşerek onlardan yardım istedi ise de Ahiler ona yardım ederlerse Sultana karşı isyan girişimi olarak algılanacağından ona destek vermediler. Bu sırada

²⁰⁷ Anonim Selçukname, s.44; İbni Bibi, *age.*, s.519-522; Turan, *age.*, s. 479-480; Yinanç, *age.*, C.II., s.192-193; Refik Turan, *age.*, s.102; Bayram, *Hâce Nasirü-din-i Tusi’nin İntihaleliği...*, s.27; Mehmet Suat Bal, “Türkiye Selçuklu Devletine Vezirlik Yapan Vezir; Şemseddin İsfahani”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.19., 2006., s.275-276.

²⁰⁸ İbni Bibi, *age.*, s.522-523.

Konya sü-başılığına atanan Şemseddin Yavtaş, Pervâne Ebubekir'e karşı önlem alması için Konya'ya gönderildi. Şemseddin Yavtaş, şehrin ahileri ve ileri gelenleri ile birlikte Konya şehrinde önlemler alarak Pervâne Ebubekir ve adamlarının kaçmasını engellediler. Sultan IV. Kılıç Arslan ve devlet erkânı Sivas'a ulaşınca Emir-i dâd Nusret yakalanarak Hafik kalesine atıldı. Pervâne Ebubekir ve oğlu da Konya'da yakalanarak kendisi Darende, oğlu da Kâhta kalesine hapsedildi. Daha sonra Emir-i dâd Nusret, Pervâne Ebubekir ve oğlu bulundukları kalelerde yayın kirişi ile öldürüldüler.²⁰⁹

Şemseddin İsfahânî, teker teker rakiplerinden kurtulduktan sonra iktidardaki mutlak gücünü arttırmak için II. İzzeddin Keykâvus'un annesi ile evlendi. Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud vezirin bu hareketine karşı çıksa da onu bundan vazgeçiremedi. Bu durumu hânedâna saygısızlık olarak sayan Şerefeddin Mahmud'un sert tavırları, vezir ile bir mücadeleye girmesine neden oldu. Şerefeddin Mahmud bu durum sonucunda kendini güvende hissetmeyerek Erzincan'a doğru yola çıktı. Şemseddin İsfahânî, Şerefeddin Mahmud'un gidişinden rahatsız olarak peşinden Tercümân Tâceddin Sîmcûrî ile Emir-i Ârız Nizâmeddin Ali bin İl-almış'ı onu durdurmak ve sakinleştirmek için gönderdi. Bu devlet adamları, Kadı Necmeddin ile Şerefeddin Mahmud'a Erzincan ve Niksar sü-başılığı ve bir miktar para vererek bu bölgeyi korumasını söylediler. Şerefeddin Mahmud, yanına gelen devlet adamlarının gitmesi üzerine kendisine bağlı askerler ve ayak takımını toplayarak Niksar'a doğru yol aldı. Bu isyan karşısında Şemseddin İsfahânî, Şemseddin Yavtaş kumandasında bir orduyu ona karşı gönderdi. Bu ordu karşısında bozguna uğrayan Şerefeddin Mahmud, Kemah kalesine kaçtı. Şerefeddin Mahmud, kalenin muhasaraya dayanamayacağını anlayınca aman ile teslim oldu. Konya'ya getirilen Şerefeddin Mahmud, Kayseri civarında öldürüldü.²¹⁰

Ağustos 1246 yılında Güyük Han'ın cülûsu için Selçuklu hanedanını temsilen IV. Rükneddin Kılıç Arslan gönderildi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus yerine küçük kardeşini göndermesine sinirlenen Güyük Han II. İzzeddin Keykâvus'u azlederek yerine IV. Kılıç Arslan'ı sultan ilan etti. IV. Kılıç Arslan'ın atabeyi Bahâeddin Tercümânî, vezir Şemseddin İsfahânî'nin Anadolu'da devlet büyüklerini

²⁰⁹ İbni Bibi, *age.*, s.529-532; Turan, *age.*, s.480-482; Cahen, *age.*, s.240; Ersan, *age.*, s.72.,

²¹⁰ İbni Bibi, *age.*, s.531; Turan, *age.*, s.481-482; Refik Turan, *age.*, s.102-103; Turan, *Selçuklu Tarihi...*, s.279; Cahen, *age.*, s.240; Bal, *agm.*, s.281.

öldürdüğünü ve sultanın annesi ile evlendiğini anlattı. Bu nedenle Moğol hanı, Bahâeddin Tercümânî vezir olarak atadı ve Şemseddin İsfahânî'nin öldürülmesi üzerine yarlıg yazdırdı. 1248 yılında 2 bin kişilik Moğol ordusu ile Selçuklu heyeti Anadolu'ya döndü. Güyük Han'ın vezir için verdiği yarlıgı uygulamak için askerler Konya'ya ilerlediler. Şemseddin İsfahânî bu haberi alınca Emir-i Ârız Reşideddin'i altın ve hediyelerle Moğol hanına gönderdi. Emir-i Ârız Reşideddin, Erzincan'a geldiğinde Bahâeddin Tercümânî ve Sultan IV. Kılıç Arslan'ın yaklaştığı haberini alınca yanındaki hediyeleri Kemah kalesine bırakarak Halep'e kaçtı. Sultan IV. Kılıç Arslan Sivas'a gelerek saltanatı ilan etti. Şemseddin İsfahânî'nin adamları görevlerinden alındılar. Halep'e kaçan Emir-i Ârız Reşideddin yakalandı ve Hafik kalesine²¹¹ hapsedildi. Kaleye kapatılanlardan sadece bu adam kurtulabildi ve sonra affedilerek serbest bırakıldı.²¹²

Şemseddin İsfahânî, vezirlik görevinden azledildiği haberi üzerine II. İzzeddin Keykâvus'u alarak Antalya ve Alaiye kalelerine kaçıp Batu Han'a haber vermeye çalışırken Naib Celâleddin Karatay onun kaçmasını engelledi. Celâleddin Karatay, Şemseddin İsfahânî'ye Necmeddin Ebu'l-Kasım'ı göndererek "her ne kadar görevinden uzaklaştırıldıysa da biz onu yine başımızda reis olarak tanıyacağız. Lakin eski vezirlerin âdetine uyarak artık Divan'a gelmesin ve birkaç köleden başka yanında kimse bulundurmasın" tavsiyesinde bulundu. Şemseddin İsfahânî bu haber üzerine kendisinin suikasta uğrayacağını düşünerek evinin kapı ve duvarlarını uşak ve kölelerine koruma ile görevlendirdi. Celâleddin Karatay, bunun üzerine Tâceddin Sîmcûrî'yi kendisine göndererek, Şemseddin İsfahânî'ye evinden çıkarak Uc'da isyan çıkaran askerler ile meşgul olmasını bildirdi. Ancak Şemseddin İsfahânî bu tavsiyeye de uymadı. Bu sırada Necmeddin Tûsî, Konya Ahilerini silahlandırarak vezirin evini korumakla görevlendirdi. Fakat Bahâeddin Tercümânî ve Moğol elçileri gelerek Şemseddin İsfahânî'nin yakalanarak öldürülmesini emrettiler. Necmeddin Nahçevânî ve Akşehirli münşi Mecdeddin Çoban, Şemseddin İsfahânî'yi yakalayarak saraya götürdü. Şemseddin İsfahânî, Emîr-i Dâd Seyfeddin Kayı-aba

²¹¹ Abûl-Farac, Hafik kalesini şu sözlerle anlatmıştır: "Bu kalenin duvarı üzerinde yüksek bir kayanın üstünde bir kapı vardı. Onun dışında küçük bir basamak bulunmaktaydı. Bir insan bunun üzerinde ayakta duramaz. Ayakta durmak için büyük sıkıntı çeker. Değerli eşraftan birine karşı ölüm cezası verildiği ve ona el sürülmesi ve öldürülmesi istenmediği zaman onu buradan çıkarırlar, basamağı üzerine bırakırlar ve kapıyı yüzüne karşı kaparlardı. Burada kalan adam bir iki gün dışını sıktıktan sonra uykusuzluğa tahammül edemez ve buradan düşerek öldürdü." Bkz: Abûl-Farac, *age.*, C.II., s.548-549.

²¹² Abû'l Farac, *age.*, C.II., s.548; Turan, *age.*, s.483-484.,

tarafından zorla konuşurularak bütün mal varlığı müsadere edildi. Bunun ardından kendisinin öldürdüğü kişilerin yakınlarına teslim edilerek işkenceler sonucunda 1249 yılında öldürüldü.²¹³

Sonuç olarak Anadolu’da Moğolların bulunduğu süre içerisinde bir Selçuklu devlet adamının hırsları yüzünden birçok devlet adamını öldürmesi ne ilk ne de son olacaktı. Bunun ilk örneği olan Şemseddin İsfahânî, Beylerbeyi Şemseddin Has Oğuz, Atabey Esedüddin Ruzbeh, Emir-i dâd Nusret, Pervâne Ebubekir, Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud ve Emir-i Ârız Reşideddin’in öldürülmesine neden olmuştur. Şemseddin İsfahânî’nin yaptıkları Güyük Han’a, anlatılmasından sonra vezirlik görevinden alınmış ve öldürdüğü kişilerin yakınları tarafından katledilmiştir.

²¹³ Müneccimbaşı Ahmed, *age.*, C.II., s.85; Turan, *age.*, s.485; Refik Turan, *age.*, s.118-119; Cahen, *age.*, s.242; Bal, *agm.*, s.286-287.

8. TÜRKİYE SELÇUKLULARI İLE KOMŞU DEVLETLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER ESNASINDA YAŞANAN İNSAN KAYIPLARI

Türkiye Selçuklularına komşu olan devletler, Trabzon Rum Devleti, Bizans İmparatorluğu ve Ermeniler idi. Bu devletler Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara tâbi bir devlet olmasından sonra, Moğolların gücünden çekindikleri için ya onlara tâbi olmuş ya da Moğollardan uzak durma yolunu tercih etmişlerdir. Türkiye Selçuklu Devleti'ne tâbi olan Ermeniler, Moğolların Anadolu'ya gelmesinin hemen ardından onlara tâbiyetlerini bildirerek, Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı cephe aldılar. Trabzon Rum Devleti de Moğollara tâbiyetini bildirmiş, ancak Selçuklulara karşı bir girişimde bulunmamıştır. Bizans ise Moğollara karşı Selçuklular ile bazen ittifak kurmuş, bazen de Moğollara yaklaşmıştır.

Bu bölümde Türkiye Selçuklu Devleti sınır komşuları arasında Moğolların Anadolu'ya gelmesinden sonra yaşanan gelişmeler ve bu gelişmeler sonucunda yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

8.1.Trabzon Rum Devleti İle İlişkiler ve Yaşanan İnsan Kayıpları

Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon Rum İmparatorluğunun ilişkilerinin Sinop şehrine kimin hâkim olacağı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Sinop şehri önemli bir liman kenti olup Trabzon Rum Devleti için Paflagonya ve Bitinya eyaletine ulaşmak için önemli bir konumda bulunmaktaydı. 1214 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus tarafından Sinop ele geçirilmişti. Bunun sonucunda ise Trabzon Rum Devleti, Selçuklu Devleti'ne tâbi olmuştu.²¹⁴

1214 yılında Sinop'un ele geçirilip vergiye bağlanmasından sonra Trabzon Rum Devleti, Selçuklu Devleti'ne karşı bir girişiminde bulunmadı. Ancak 1230 yılından itibaren Moğollar, Harizmşah devletinin hâkim olduğu bugünkü Türkmenistan, Özbekistan, Afganistan ve Kuzey İran topraklarını ele geçirmesiyle Harizmşahlar

²¹⁴ Murat Keçiş, “*Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara 2009., s.168;Yusuf Ayönü, “*Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon Rum İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesindeki Hakimiyet Mücadeleleri (1204-1243)*”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.23, S.1, Temmuz 2008, s.20; Muammer Gül, “*XIII.- XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri ile Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler*”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.13., S.2., Elazığ 2003., S.425; Şahin, Mustafa & Zekiye Tunç, “*Türkiye Selçuklularının Sinop'un Fethinde Gâşiye'yi Hakimiyet Âlameti Olarak Kullanmaları ve Fetih İçin Gönderilen Fütüvvetnâme*”, **Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Sciences**, S.17 (2), s.704-705.

Anadolu coğrafyasına doğru ilerlemekte idiler. Harizmşahların bu ilerleyişi Türkiye Selçuklu Devleti'ni rahatsız etti. Bu sırada Moğol tehdidinin farkında olan I. Alâaddin Keykubâd, Harizmşah devleti ile ittifak girişiminde bulundu. Moğol hükümdarı, olası bir Selçuklu-Harizmşah ittifakının kendisi için bir tehdit oluşturacağını fark etmesi üzerine Moğol askerlerine Harizmşah askeri kıyafetlerini giydirerek Anadolu topraklarına saldırılarını emretti. Sürekli Anadolu topraklarına yapılan saldırılar sonucunda I. Alâaddin Keykubâd, Harizmşah devletine karşı savaş hazırlıklarını başlattı. Celâleddin Harzemşah, mektuplar göndererek, Anadolu'ya yapılan saldırıları kendisinin yapmadığını belirtse de, iki devlet arasında savaş artık kaçınılmazdı. 1230 yılında yapılan savaş sonucunda Harizmşah ordusu yenilgiye uğradı ve devlet yıkıldı. Bu savaş sonucunda Harizmşahlardan 3 bin asker Trabzon Rum Devleti sınırlarına kaçtı. Trabzon Rum Devleti, kendi sınırlarına kaçan bu askerlerin birçoğunu öldürdü. Sinop'un ele geçirilmesinden sonra kaynaklarda ilk defa bu olay ile adı geçen Trabzon Rumları, Moğol tehlikesinin farkında olmakla birlikte kendi topraklarının güvenliği için Harizmşah askerlerinin çoğunu öldürmüştür.²¹⁵

Selçuklu Devleti'nde saltanat mücadeleleri ve Moğol istilasının sonucunda ortaya çıkan boşluktan yararlanan Trabzon Rum Devleti, 1214 yılında I. İzzeddin Keykâvus döneminde ele geçirilen Sinop şehrini 1259 yılında kuşatarak ele geçirdi ve şehri Gavras (Gadyan) adlı bir valinin yönetimine bıraktı. İç isyanları bastırarak devletin düzenini sağlayan Muineddin Süleyman Pervâne, Sinop'u tekrar ele geçirmek için IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı yanına alarak Abaka Han'ın yanına gitti. Sinop üzerine sefer düzenlemek için Abaka Han'dan yarlğı alan Süleyman Pervâne, Anadolu'ya geldiğinde ilk iş olarak Sinop üzerine sefere çıktı. Süleyman Pervâne'nin şehri kuşatması ile Trabzon Rum Devleti'de şehri savunmak için Rum ve Frank askerleriyle direnişe geçti. Uzun süren kuşatma sırasında iki taraftan da önemli kayıplar meydana geldi. Şehri karadan alamayacağını anlayan Süleyman Pervâne, gemiler ile Sinop şehrini denizden de kuşattı. Böylelikle iki taraftan kuşatılan Sinop şehrinin savunma hattı kırıldı. Sonunda Sinop şehri, yeniden Selçuklu Devleti'ne bağlandı. Şehre giren Süleyman Pervâne, Trabzon Rum Devletini tekrardan vergiye bağladı. Sinop şehrini almakta başarılı olan Süleyman Pervâne, aynı zamanda şehri

²¹⁵ Murat Keçiş, "Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.146.; Ayönü, *agm.*, s.28-29.

kendi mülkiyeti altına aldı. Trabzon Rum Devleti, Sinop şehrine III. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde tekrar saldırdılarsa da başarılı olamadılar.²¹⁶

Sinop'un 1259 yılında fethinden sonra Trabzon Rum Devleti ile ilişkilerin kısa süreliğine durduğunu söyleyebiliriz. Bu süreç 1284 yılında Çobanoğlu Beyi Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın Gideros kalesini fethine kadar devam etti. Yavlak Arslan'ın Gideros fethi için hazırlandığı yıllarda İlhanlılar taht mücadelesi içersinde idi. Bizans ise sınırlarına yapılan Türkmen akınları ile meşguldü. Bu durumdan faydalanmak isteyen Yavlak Arslan, Selçuklu sınırlarını genişletmek adına Gideros'un fethine hazırlandı. Yavlak Arslan, kendi askerleri ve bölgedeki Türkmenler ile birlikte 1284 yılında Gideros civarına ulaştı. Bizans bu sırada Türkmen saldırıları ile uğraştığı için Trabzon Rum Devletine destek için küçük bir askerî kuvvet gönderebildi. Kale civarında iki ordu karşılaştı. Yaşanan mücadelenin ardından Türkmenlerden çok sayıda kişi hayatını kaybetmiş olsa da, Yavlak Arslan'ın askerleri düşmanın önemli bir kısmını yok etmeyi başardı. Kalede kalan son askerlerin üzerine Türkler saldırıya geçti ve burada kalan kişileri öldürdü. Sonuç olarak Gideros Kalesi ele geçirildi. Yaklaşık bir hafta süren kuşatma sonrasında iki taraftan da çok sayıda insan hayatını kaybetti.²¹⁷

Sonuç olarak Sinop'un fethinden sonra Trabzon Rumları ile Selçuklu Devleti arasında küçük çaplı mücadeleler görülse de Selçuklu emirleri, istedikleri zaman Trabzon Rum Devletini ziyaret etmişlerdir. 1284 Çobanoğlu beyi Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın Gideros fethine kadar geçen sürede kaynaklar Trabzon Rum Devleti ile Selçuklu arasında geçen bir mücadeleyi aktarmamaktadır. 1259 Sinop'un fethi ve 1284 Gideros fethi sırasında çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Bu savaşlar sırasında önemli komutanların hayatını kaybettiğine dair bilgi mevcut değildir. Bu da göstermektedir ki kazanılan bu savaşlar önemli komutanların kaybedilmesine değil Muzaffereddin Yavlak Arslan gibi güçlü komutanların parlamasına olanak sağlamıştır. Trabzon Rum Devleti, yaşanan bu savaşlar sonrasında Selçuklu Devleti ve Moğollar ile; XIV. yüzyılda ise Türkmen beyleri ile

²¹⁶ Aksarayı, **age.**, s. 63; Günler, **age.**, s.117; Gül, *agm.*

²¹⁷ Yakupoğlu, Namıq Musalı, *agm.*, s.110-112.

arasını her zaman iyi tutmak için çaba göstermiştir. Bu süreçte evlilik ittifakları imparatorların en sık başvurdukları politikalar olmuştur.²¹⁸

8.2. Bizans ile İlişkiler ve Yaşanan İnsan Kayıpları

Moğollar karşısında Köseadağ Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Türkiye Selçuklu Devleti, Moğollara tâbi bir devlet haline geldi. Selçuklu Devleti, Bizans ile sürekli bir çatışma halinde idi. ancak bu savaştan sonra Bizans, Moğollara karşı müttefik ve Moğollar ile anlaşmazlığa düşerek ülkesini terk etmek zorunda kalan sultanların sığınağı haline geldi.²¹⁹

Köseadağ yenilgisinden sonra Bizans imparatoru III. Ioannes Vatatzes, Moğolların kendi hâkimiyet sahasına gireceğinden endişe duyduğu için Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile anlaşma yaptı. Bu anlaşma ile Selçuklu Devleti, doğudan gelen Moğollar ile uğraşırken batıda bulunan Bizans devletine karşı kendini güvene aldı. Bu dönemden itibaren Anadolu'da birçok kıtlık yaşadı. Türkler, gıda ihtiyaçlarını satın almak için Bizans şehirlerine gittiler ve burada çoğu zaman ürünün değerinden fazla ödeyerek gıda ihtiyaçlarını karşıladılar. Anadolu halkından aldıkları fazla miktarda para ile bir kısım Bizans tüccarı kısa sürede servet sahibi oldular.²²⁰

1256 yılında Baycu'nun yeniden Anadolu'ya gelmesi üzerine, II. İzzeddin Keykâvus, Pervâne Nizameddin Hurşid'i, Baycu'nun yanına göndererek asıl niyetini öğrenmek istedi. Nizameddin Hurşid, Baycu'nun yanından döndükten sonra Baycu'nun kötü bir niyeti olmadığını sadece yaylak ve kışlak aramak için Anadolu'ya geldiğini söyledi ise de deneyimsiz devlet adamlarının sözlerini dinleyen II. İzzeddin Keykâvus Baycu'ya karşı savaş hazırlığını başlattı. Savaş hazırlıkları devam ederken Baycu Aksaray'a geldi. Daha önceden Türkiye Selçuklu Devleti'ne sığınan Mikhail Palaiologos, Vezir İzzeddin, Beylerbeyi Yavtaş ve Emir-i Âhur Arslandoğmuş komutasında büyük bir ordu Baycu'nun üzerine gönderildi. Aksaray-Konya arasında bulunan Sultanhanı civarında yapılan savaşta Selçuklular ağır bir yenilgi aldı. Bizans kaynaklarında yazdığına göre Baycu'ya haber göndererek onun saflarında savaşmak isteyen Emir-i Âhur Arslandoğmuş ve askerlerinin taraf değiştirmesi sonucunda

²¹⁸ Murat Keçiş, *age.*, s.146.

²¹⁹ Yusuf Ayönü, “*Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)*”, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007., s.175.

²²⁰ Ayönü, *agm.*, s. 178.

savaşın seyri değişmiştir. Türkiye Selçuklu orduları geri çekilmiş ve Moğollar Anadolu içlerine kadar ilerleyerek birçok şehirde yağmada bulundular. Selçuklu ordusunun yenildiği haberini alan II. İzzeddin Keykâvus, değerli eşyalarını yanına alarak ilk olarak Antalya bölgesine, oradan ise Ladik bölgesine geçti, ancak Moğolların kendisini takip ettiğini anlayarak II. Theodoros Laskaris'in yanına sığındı. II. İzzeddin Keykâvus'u iyi bir şekilde karşılayan Laskaris, ona ve yanında bulunanlara değerli hediyeler takdim etti. II. İzzeddin Keykâvus'un ülkesini terk etmesi üzerine Borgulu kalesinde hapsedilen IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Muineddin Süleyman Pervâne ve diğer devlet adamları arasında yapılan görüşmeler sonucunda Borgulu kalesinden çıkartılarak tahta geçirildi.²²¹

II. İzzeddin Keykâvus, Bizans imparatoru II. Theodoros Laskaris'in yanında Moğolların Anadolu'dan ayrılmasını bekliyordu. Baycu Noyan, Hülagu Han tarafından Bağdat seferine katılmak için Anadolu'dan ayrılmıştı. Baycu Noyan'ın Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilen II. İzzeddin Keykâvus, II. Theodoros Laskaris tarafından ona destek olması için görevlendirilen İsakios Dukas ile Anadolu'ya gelerek Konya'yı tekrar ele geçirdi. Konya halkı tarafından sevinçle karşılanan II. İzzeddin Keykâvus, Selçuklu tahtına tekrar oturdu. Bu sırada II. İzzeddin Keykâvus'un Konya üzerine geldiğini haber alan Muineddin Süleyman Pervâne, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı yanına alarak Kayseri'ye gitti.²²²

II. İzzeddin Keykâvus bir kez daha tahtı elde etmeyi başardı. Bu durum iki kardeş arasındaki mücadeleyi daha fazla arttırdı. Muineddin Süleyman Pervâne, II. İzzeddin Keykâvus'u tahttan indirmek için IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı yanına alarak Hülagu'nun yanına giderek yardım istedi. Hülagu Han, kısa süre sonra Alıncak Noyan komutasında bir kuvveti Anadolu'ya gönderdi. Ancak bu sırada Mengü Han'ın yanından dönen devlet erkânı İlhan'dan aldıkları yarlıg sonucunda iki kardeş anlaşma yaparak, Moğol ordugâhına gitmek için ayrı ayrı yola çıktılar. Mengü Han'ın çıktığı sefer sonucunda hayatını kaybetmesi üzerine Hülagu Han, II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan'ın Anadolu'ya dönmelerine izin verdi. Anadolu iki kardeş arasında pay edildi. II. İzzeddin Keykâvus Konya'ya geldikten sonra Antalya'ya yerleşmesi üzerine Muineddin Süleyman Pervâne, Hülagu'ya mektuplar

²²¹ Georgios Akropolites, **Vekayiname**, (Çev: Bilge Umar), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2010 s.104-105; Ayönü, *agm.*, s.183-184.

²²² Güner, *age.*, s.109-110; Ayönü, *agm.*, s.185.

göndererek, II. İzzeddin Keykâvus hakkında iftirada bulundu. Bunun üzerine Hülagu, II. İzzeddin Keykâvus'u yanına çağırdı. II. İzzeddin Keykâvus, Hülagu'nun çağrısına uymaması üzerine Hülagu, Alıncak Noyan komutasında Moğol ordusunu Anadolu'ya gönderdi. II. İzzeddin Keykâvus, Ali Bahadır ve kuvvetlerinin Altun-aba kervansarayı önünde yaptıkları savaşta yenilgiye uğradığı haberini alınca ailesi ve maiyeti ile birlikte Antalya'ya, oradan da İstanbul'a gitti.²²³

Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palaiologos, II. İzzeddin Keykâvus'u çok iyi karşıladı ve İstanbul'da dilediği gibi yaşamasına izin verdi ve tahtını geri alması noktasında ona yardım edeceğini bildirdi. Bir süre sonra VIII. Mikhail Palaiologos'un, II. İzzeddin Keykâvus'a karşı tavır ve davranışları değişmişti. Bunun sebebi ise II. İzzeddin Keykâvus ve adamlarının Bizans tahtını ele geçirme planlarının imparator tarafından öğrenilmesidir. Bu durumun öğrenilmesi sonucunda VIII. Mikhail Palaiologos, II. İzzeddin Keykâvus'u, annesi ve iki oğlu ile birlikte 1262 yılında Enoz kalesine hapsedti, aynı zamanda Sultan'ın yanında gelen maiyeti Ayasofya'ya götürülerek Hristiyanlığı kabul etmeye zorladı ve bunu kabul etmeyenler öldürüldü. II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans tarafından hapsedildiğini duyan Altın Ordu hanı Berke, 20 bin kişilik bir kuvveti Bizans'ın üzerine göndererek II. İzzeddin Keykâvus'u, annesini ve oğullarını kurtararak, bunların Kırım'a getirilmesini sağladı.²²⁴

Kösedağ Savaşı'ndan sonra, Baycu Noyan'ın Anadolu'ya 1256 yılında tekrar gelip Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u yerinden etmesi sonucunda Türkmenler, bağımsız olarak hareket etmeye başladılar. Moğollara karşı Anadolu'da çok sayıda isyan çıkaran Türkmenler, bir yandan bağımsızlıkları için mücadele ederken bir yandan da Uc bölgelere yoğunluk vererek gaza faaliyetlerine devam ettiler. Yarı bağımsız olarak hüküm süren Türkmenler, birçok Moğol istilasına karşı karşılaştı. Bunun sonucunda çok sayıda Türkmen hayatını kaybetti. Özellikle XIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Anadolu'daki Moğol baskısının giderek artması sonucunda Türkmenler, Selçukluların batı Uc bölgelerine toplandılar. Selçuklu Devleti'nden gerekli desteği göremeyen Türkmenler, güçlü bir beyin etrafında toplanmanın gerekli

²²³ Georges Pachymeres, **Bizanslı Gözüyle Türkler**, (Çev: İlcan Bihter Barlas), İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2016, s.36-37; Aksaraylı, **age.**, s.51-53; Turan, **age.**, 513-515; Yinanç, **age.**, C.II., s.250; Günler, **age.**, s. 114-116; Ayönü, **agm.**, s.187-189.

²²⁴ Pachymeres, **age.**, s.52; Turan, **age.**, s.517; Ayönü, **agm.**, s.190-193.

olduğunu düşündüler. 1281 yılında Ertuğrul Bey Gazi'nin vefat etmesi üzerine yerine oğlu Osman Bey'in geçmesi ile dağınık halde gezen Türkmenler, Osmanoğulları beyliğine katıldılar. Burada Bizans'a karşı yapılan gaza faaliyetlerinde önemli rol aldılar.²²⁵

Türkmen toplulukları, XIII. yüzyılın sonlarına doğru Bizans topraklarına sık sık akınlar düzenlediler. 1282 yılında Menteşe Beyinin kumandasında bulunan Türkler, Aydın ve Sultanhisar kalelerini ele geçirdiler.²²⁶ Bu akınlardan rahatsız olan Bizans 1289 yılında Bizans İmparatoru II. Andronikos, Fransız krallığına, Memlûk Sultanlığına ve daha birçok devlete mektuplar göndererek yardım talebinde bulundu. Bu sırada İlhanlı devletinin kendi içlerinde yaşadığı karışıklık sonucunda Anadolu üzerindeki baskısı azalmasından dolayı rahat eden Türkmenler, Bizans sınırlarına sık sık akınlarda bulundular. 1299 yılına gelindiğinde ise Osman Bey, İlhanlı hâkimiyetini tanımadığını ilan ederek yönünü batıya doğru çevirdi.²²⁷

Bizans, Anadolu'da Moğol hâkimiyetinden yararlanarak Selçuklu Devleti topraklarına saldırarak kendine pay almaya çalışıyordu. Bizans tekfurlarının bu saldırılarından rahatsızlık duyan Osman Bey ve etrafında bulunan Türkmenler bu saldırılara güçlü bir direniş gösteriyordu. İnegöl tekfurunun, Osman Bey'e bağlı Türk kabilelerine zarar vermesi sonucunda Osman Bey, Akçakoca, Gazi Abdurrahman, Turgutalp, Aygutalp ve Konuralp ile birlikte İnegöl tekfurunun üzerine saldırıya geçti. Bu saldırıyı haber alan İnegöl tekfuru, Ermenibeli'ne geldi. İki taraf arasında yaşanan mücadele sırasında Osman Bey'in kardeşi Savcı Bey'in oğlu Bay Hoca ve birçok Türkmenin hayatını kaybetmesi üzerine Osmanlı birlikleri geri çekildi. Ermenibeli savaşından sonra iki üç sene sonra Osman Bey, tekrar İnegöl'e saldırdı. 1287 yılında yapılan savaş Osman Bey kazandı. İnegöl tekfuru ile yapılan bu savaşlar sonucunda Osman Bey'in kardeşi Savcı Bey'in oğlu Bay Hoca ve birçok Türkmen hayatını kaybetti. İnegöl tekfurunun kardeşi Philatos'ta savaş sırasında hayatını kaybetti. Bizans'ın iç karışıklıklar ile uğraştığını öğrenen Osman Bey, Türkmenler ile birlikte Eskişehir'e yakın olan Karacahisarı ele geçirdi. Bu sırada Bizans ve Türkmen birliklerinden çok sayıda insan hayatını kaybetti. Karacahisarın

²²⁵ Yaşar Demir, "Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Bizans-Avrupa Ekseninde Cereyan Eden Münasebetler". **İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi**, C.3/S.2, Güz 2017., s.58.

²²⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.I., Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988., s. 63; Yakupoğlu, Namiq Musalı., *agm.*, s.99.

²²⁷ Demir, *agm.*, s.58-59.

ele geçirilmesinden sonra, 1284 yılında Selçuklu Sultanı II. Mesud, Osman Bey'e ferman göndererek aldığı yerlerin gelirlerini ve yönetimini kendisine verdiğini bildirdi. Böylece Osman Bey, beyliğin temellerini atmış oldu.²²⁸

Osman Bey'in Bizans topraklarına çok sayıda başarılı akınlar düzenlemesi sonucunda Anadolu'da bağımsız olarak hareket eden Türkmen topluluklarının bir kısmı, Osmanlılara katıldı. Türkmenlerin desteğini alan Osman Bey, Bizans sınırlarına hız kesmeden akınlar düzenleyerek sınırlarını genişletti. Osman Bey, Karacahisar fethinden sonra yönünü Sakarya'ya çevirdi. Mudurnu tarafında aşiret reisi Samsa Çavuş'un desteği ile Taraklı ve Göynük civarını fethetti. Bu durumdan rahatsız olan Bizans tekfurları, Osman Bey'e pusu kurdular. Yarhisar tekfuru, Osman Bey'i kızının düğününe davet ederek onu bu sırada öldürmeyi planladı. Ancak bu plandan haberi olan Osman Bey, düğünü basarak Yarhisar ve Bilecik'i ele geçirdi. Ardından Osman Bey, Turgut Alp'i İnegöl'ü fethetmesi için gönderdi. Kısa süre sonra Osman Bey'de İnegöl'e ulaşarak 1299 yılında burayı fethetti. Bu saldırı sonucunda pek çok Türkmen hayatını kaybetti ise de Osman Bey sınırlarını genişletmeye devam etti.²²⁹

Osman Bey, Konuralp, Samsa Çavuş, Aygultalp, Akçakoca, Gazi Abdurrahman ve diğer emirlerin yardımıyla Bizans aleyhinde genişlemeye devam ediyordu. Bu durumdan rahatsız olan Rum tekfurları birleşerek Osman Bey'e karşı gelmek istediler. Kite, Kestel ve Bursa tekfuru birleştiler. Bizans'ta Osman Bey'e karşı yapılacak savaşa destek vererek 2 bin kişilik bir ordu sevk etti. İznik ve Gemlik arasında Koyunhisar denilen bölgede iki ordu karşılaştı. 1302 yılında yapılan Koyunhisar Savaşı'nda Türkmenler, alperenler ve ahilerden oluşan ordu, Bizans ordusunu büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu savaş sırasında Gündüz Bey'in oğlu Aydoğdu Bey be birçok Türkmen hayatını kaybetti. Kazanılan bu zafer sayesinde Osmanlı Devletinin varlığı Bizans tarafından kabul edildi. Aynı zamanda dağınık halde gezen Türkmenlerin çoğu Osman Bey'e katıldı. Koyunhisar savaşını kazanan Osman Bey hız kesmeden seferlerine devam etti. Ancak bu yılda Osman Bey ile amcası Dündar Bey arasında beyliğin politikası üzerine görüş ayrılıkları ortaya çıktı.

²²⁸ Halil İnancık, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481**, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 2010., s.27; Mustafa Cezar, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, C.I., TTK., Ankara 2010, s.41; İsmail Hami Danişmend, **İzahli Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.1, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971,s.3-4; Demir, *agm.*, s.61-62.

²²⁹ Cezar, *age.*, s.42; Danişmend, *age.*, s.5; Demir, *agm.*, s.63.

Dündar Bey, Bilecik tekfuruna ve Rum halkına karşı iyi geçinme politikası sürdürülmesini istedi. Osman Bey, bu sözler üzerine amcası Dündar Bey'i okla vurarak öldürdü. 1308 yılında Karahisar'ı aldı ve yeniden İznik'e saldırdı. Bursa tekfurunu vergiye bağlandı. Karahisar fethinden sonra Bizans, Moğollar ile anlaşma sağlamak istedi ise başarılı olamadı. Osman Bey, Bursa ve İznik kuşatmalarıyla uğraşırken, güney sınırlarında bir grup Moğol, Karahisar'ı basarak yağmaladı. Osman Bey'in oğlu Orhan Bey tam zamanında yetişerek Moğolların daha ileri gitmesini engelledi.²³⁰

Batı Anadolu'daki Türkmen beylikleri de Bizans sınırlarında fetihler yaparak, Bizans şehir ve kasabalarını ele geçiriyorlardı. Aydın ve Menteşe beyliği, Bizans'a ait ege adalarına saldırarak, bölgedeki Bizans hâkimiyetinin sona ermesine sebep oldular. Bu yüzden II. Andronikos kız kardeşi prenses Marya'yı İlhanlı hükümdarı Gazan Han'a vermek sureti ile onlardan yardım talep etti. Ancak Gazan Han'ın ölümü ile Bizans, Moğollardan beklediği yardımı alamadı.²³¹

Osman Bey'in vefat etmesi üzerine yerine oğlu Orhan Bey geçti. 1315 yılında Osman Bey tarafından kuşatılan Bursa şehrini Orhan Bey, 1326 yılında almayı başardı. Bu savaş sırasında iki tarafta önemli kayıplar verdi. Orhan Bey, Prenses Theodora ile evlenerek Bizans ile akrabalık bağı kurdu. Ancak bu evlilik bağı onun Bizans topraklarına saldırmasını durdurmadı. Bursa şehrinin alınmasından sonra Orhan Bey, yönünü İznik'e çevirdi ve babasının döneminde kuşatılan İznik şehrindeki muhasarayı hızlandırdı. Türklerin aldıkları şehirlerde yaşayan halka iyi davranması, İznik ve etrafındaki halkın Türklerin tarafına geçmesine neden oldu. Bizans imparatoru III. Andronikos durumun ciddiyetini anlayarak ordusu ile Türklerin üzerine hareket etti. Bizans ordusu ile Pelekanon (Maltepe) bölgesinde karşılaşan Orhan Bey, burada yapılan savaşı kazandı. İki taraf da bu savaş sonrasında çok sayıda insan hayatını kaybetti. İznik şehri kuşatma altına alındı. Uzun süren kuşatma sonrasında 1331 yılında halk şehri aman ile teslim etti. Orhan Bey, tekfur ve ailesinin istediği yere gitmesine izin verdi. Böylelikle İznik şehri fethedildi.²³²

²³⁰ Pachymeres, *age.*, s.115; Uzunçarşılı, *age.*, s.105; Cezar, *age.*, s.45-48; Danişmend, *age.*, s.6. İnancık, *age.*, s.31; Demir, *agm.*, s.63-64.

²³¹ Cezar, *age.*, s.50.

²³² Uzunçarşılı, *age.*, s.113-114; Cezar, *age.*, s.69-71; Danişmend, *age.*, s.18-19; Demir, *agm.*, s.69-71.

Sonuç olarak Selçuklu Türkleri ile Bizans arasında XI. yüzyıldan itibaren başlayan temaslar, Kutalmışoğlu Süleymanşah tarafından Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurulmasından sonra Anadolu'da hâkimiyet mücadelesine dönüştü. 1243 Köseadağ Savaşı sonrasında Anadolu'ya gelen Moğollar ile birlikte bu mücadeleye ara verilerek, Moğollar karşısında müttefik devlet oldular. IV. Haçlı Seferi'nden sonra İstanbul'u Latinler'in ele geçirmesi ile İznik'te Rum İmparatorluğu kuruldu. VIII. Mikhail Palaiologos, Türkiye Selçuklu Devleti'ne sığındı ve burada Selçuklu Devleti ile birlikte Moğollar ile savaşa katıldı. Daha sonra İstanbul'da Latinlerin geri çekilmesi ile İstanbul'a dönerek Bizans tekrar canlandı. Bu iyi ilişkiler II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans'a sığınmasının ardından İmparatoru öldürme düşüncesine ya da bunun bir söylence olarak ortaya çıkışına kadar devam etti. İmparator'un bu düşünceleri öğrenmesi ve Moğolların gücünden de çekinen VIII. Mikhail Palaiologos, II. İzzeddin Keykâvus ve ailesini hapsedtirdi ve maiyetini de zorla Hristiyan yapmaya zorladı. II. İzzeddin Keykâvus'un emirlerinden Ali Bahadır ve diğer önemli emirler Hristiyanlığı kabul etmedikleri için öldürüldü. Bu olaydan sonra Bizans ile Türkiye Selçuklu Devleti müttefikliği son buldu.

II. İzzeddin Keykâvus'un Anadolu'dan ayrılmasından sonra Türkmenler, yarı bağımsız olarak hareket etmeye başladılar. Bu sırada Moğollara karşı birçok isyan girişiminde bulundular. Bunun sonucunda ise birçok kez Moğol istilasına maruz kaldılar. Bundan dolayı Türkmenler, güçlü bir beyin etrafında toplanmanın zorunluluğunu hissettiler. Bu sırada Bizans'a karşı başarılı akınlarda bulunan Osman Bey'in yanına katıldılar. Osman Bey ve Türkmenler Bizans topraklarına sık sık akınlar düzenleyerek birçok Bizans şehrini ele geçirdi. Yapılan bu savaşlar sonucunda, Türkmenlerin önemli bir kısmı hayatını kaybetti. Birçok Türkmenin hayatının kaybetmesi ile Uc bölgedeki Türkmen nüfusunda azalma gözüksede Anadolu'da çıkan Sülemiş isyanından kaçan çok sayıda Türkmen Uc bölgelere geldi. Bu sayede hem bölgede ki Türkmen nüfusunu arttı hem de Bizans'a yapılan akınların sürekliliği sağlandı. Bu sayede akınlar hız kesmeden devam etti. Bizans, Osman Bey'i anlaşma sağlayarak onlara vergi vermeyi kabul etti. Orhan Bey döneminde de Bizans topraklarına akınlar devam etti ve İznik ele geçirildi. Bizans ile yapılan mücadeleler sırasında Gündüz Bey'in oğlu Aydoğdu Bey, Osman Bey'in kardeşi Savcı Bey ile oğlu Bay Hoca ve Türkmenlerden pek çok kişi hayatını kaybetti.

Bizans ile yapılan mücadeleler sırasında adı kaynaklarda geçmeyen çok sayıda önemli komutanın hayatını kaybettiği muhakkaktır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılması ve Moğolların Anadolu'daki gücünü yitirmesi ile Osmanlı-Bizans ilişkileri ön plana çıktı. İki devlet arasında yaşanan çatışma 1453 yılında İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesine kadar devam etti.

8.3. Ermeniler ile İlişkiler ve Yaşanan İnsan Kayıpları

Kösedağ bozgunundan sonra Ermeniler, Selçuklu tâbiyetinden ayrılarak Moğolların tâbiyetini kabul ettiler. Bunun sonucunda Selçuklu Devleti ile Ermeniler arasındaki ilişki sarsıldı. Ermeniler, Moğolların Anadolu'da bulunduğu sırada Selçuklulara karşı onları destekledi. Bu başlıkta, Selçuklu Devleti'nin Ermeniler ile ilişkileri ve bunun sonucunda yaşanan insan kayıpları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Kösedağ yenilgisinden sonra Baycu Noyan'ın Anadolu içlerine girdi. Kayseri şehrini kuşatan Baycu Noyan, bu şehri Ermeni İğdişbaşı Hajuk oğlu Husâm'ın Selçuklulara ihaneti sayesinde ele geçirdi. Baycu Noyan, Kayseri şehrinde büyük bir katliam yaptı. Şehir halkının önemli bir kısmı hayatını kaybetti. Bu olay, Ermenilerin Selçuklu Devleti'ne karşı ihanetinin başlangıcı oldu.²³³

Moğolların Anadolu içlerine girmesi ile Suriye'ye gitmek isteyen devlet adamları, âlimler Sis üzerinden Halep'e ulaşmak istediler. Bu kişilerin arasında sultanın annesi Hanut Hatun, kızı, cariyeleri ve hizmetçileri de bulunmakta idi. Ancak Kilikya topraklarından geçerken Sis Ermenileri kendilerine sığınan Müslüman halkın bir kısmını öldürdüler ve mallarını yağmaladılar. Baycu, Anadolu'dan ayrılırken Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesinin Sis'e sığındığını öğrenmiş ve Ermeni kralına haber göndererek onun kendisine teslim edilmesini istedi. Ermeni kralı I. Hetum, bu istek üzerine sultanın annesini, kızını ve maiyetini Moğollara teslim ettiler. Ermeniler bu sayede Moğolların saldırılarından korunacaklarına inanarak tâbi oldukları Türkiye Selçuklu Devleti'ne ihanet ettiler.²³⁴ Ermeniler tarafından Moğollara teslim edilen Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi Hanut Hatun, Kayseri'de yaptırdığı kendi adıyla anılan caminin bitişiğinde bulunan türbede

²³³ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, C.I. Cem Yayınevi, İstanbul 1974, s.23-24.

²³⁴ İbni Bibi, *age.*, s.508; Turan, *age.*, s. 461; Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s.186-187; Ali Sevim, *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2002., s.31.,

gömülüdür. Türbe kitabesinde tarih vermeden isim yazılı olduğu gibi “şehide” olarak bahsedildiğine göre Moğollar tarafından öldürülmüş olmalıdır.²³⁵

Sis Ermenilerinin bu davranışlarını cezalandırmak için 1246 yılında Şerededdin Mahmud Erzincanî, Emir Seyfeddin Torumtay ve çaşnigir Sirâceddin Sarıca gibi büyük emirler Kilikya bölgesine saldırdılar. Uzun süren kuşatmada her iki taraftan da çok sayıda insan hayatını kaybetti. Türkler tarafından ölenlerin sayısı çok fazla idi. Daha sonra Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in vefat haberinin alınması üzerine, Ermeniler ile barış anlaşması imzaladılar.²³⁶ Selçuklu Devleti’ne vergi ödemeyi kabul eden Ermeni kalı, Tarsus’a karşılık Bragana kalesini ve daha birkaç kalenin Selçuklulara teslimini kabul etti. Ancak Ermeniler, Bragana kalesini iki yıl sonra ani bir baskın ile tekrar ele geçirdi. II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde 1246 yılında gerçekleştirdiği bu saldırı, Selçuklu ordusunun Ermeniler üzerine düzenlediği son harekât olma özelliği taşımaktadır. Ermeni kralı I. Hetum, Köseadağ yenilgisinden sonra, Moğolların en sadık müttefiki oldu. Bu durum Selçukluların Moğollar üzerine bir sefer düzenlemesini engelledi. Ancak Türkmen toplulukları hemen hemen Selçuklularının yıkılışına kadar Ermeni topraklarına akınlar düzenleyerek bu beldelerde yağmalarda bulundu.²³⁷

Ermeni kralı I. Hetum, Köseadağ yenilgisinden sonra, Moğollara değerli hediyeler göndererek tâbiyetini bildirdi. Kısa bir süre sonra da kardeşi Simbat’ı 1247 yılında hediyeler ile birlikte, Güyük Han’ın yanına gönderdi. Burada Simbat tekrar itaatlerini bildirdi. Simbat, Moğollar ile Ermeni krallığının tanındığına dair bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma ile Simbat, I. Alâaddin Keykubâd zamanında Selçukluların eline geçen Ermeni toprakları ve manastırları yeniden Ermenilere iadesini kabul ettirdi.²³⁸

Ermeni kralı I. Hetum, Güyük Han’ın çağrısı üzerine 1253 yılında Güyük Han’ın halefi Mengü Han’ın huzuruna gitmeye karar verdi. Ancak I. Hetum, yokluğunda Selçuklu Devleti’nin ülkesine saldırmasından korktuğu için hizmetçi kılığına girerek Anadolu’dan ayrıldı. I. Hetum, Mengü Han ile görüşmesi sonucunda Moğolların

²³⁵ İlyas Gökhan, “Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler”, **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.1, 2012., s.100.

²³⁶ İbni Bibi, **age.**, s.515-516; Oktay, **age.**, s.253-254.

²³⁷ Galstayan, **age.**, s.92-93; Ersan, **Selçuklular Zamanında...**, s.189-190; Sevim, **Selçuklu Ermeni İlişkileri...**, s.32.

²³⁸ A. G. Galstayan, **Ermeni Kaynaklarına göre Moğollar**, Çev: İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 20; Ersan, **Selçuklular Zamanında...**, s.187-188; Gökhan, **age.**, s.100-101.

yapacakları savaşta onlara askerî yardımda bulunacağına söz verdi.²³⁹ Moğol ülkesinde üç yıl kalan I. Hetum, Anadolu'ya döndüğünde, Hülagu'nun Suriye seferine askerî yardımda bulundu. Hülagu Han, I. Hetum'un sefere katılmasından dolayı ona savaşta elde edilen ganimetlerden pay vermiş ve Selçuklu şehzadelerine II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in önceden Çukurova'da fethettiği yerlerin I. Hetum'a verilmesini emretti. Selçuklu şehzadeleri bu çağrıya uyarak bu bölgeleri Ermeni kralına teslim etmek zorunda kaldı.²⁴⁰

II. Gıyâseddin Keyhüsev'in ölümünden sonra, Selçuklular ve Ermeniler arasındaki mücadele hız kesmesine rağmen, Moğol istilasına karşı çıkan Türkmenler Ermeniler üzerine saldırılarına devam ettiler. Bu saldırıları özellikle Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmenler üstlenmekteydi. Bu Türkmen topluluklarından biri olan Ağaçeri Türkmenleri 1253-1254 yılları arasında geçimlerini sağlamak ve gaza faaliyetlerini devam ettirmek adına Maraş ve Çukurova bölgesine pek çok akında bulundular. Maraş ve çevresinde iskân eden Ağaçeri Türkmenleri sadece bu bölgelere değil aynı zamanda bölgeden geçen kervanlara da saldırıyorlardı. Bu durumdan rahatsızlık duyan Sahip İzzeddin ve Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, Ağaçeri Türkmenlerini cezalandırmak için harekete geçti ise de Baycu Noyan'ın Anadolu'ya gelmesi üzerine geri çekildiler. Bu sayede serbest kalan Ağaçeri Türkmenleri Suriye ve Ermeni sınırlarına kadar yayılarak birkaç yıl bu bölgeleri istila ettiler. Bu saldırılar sonucunda iki taraftan da pek çok insan hayatını kaybetti. Ağaçeri Türkmenlerinin bu saldırılarından rahatsızlık duyan Hülagu, 1260 yılında onlara saldırı düzenleyerek birçok Ağaçeri Türkmenini öldürdü. Ağaçeriler, bundan sonra ciddi bir karışıklığa sebep olmadılar. Hülagu'nun bu saldırısında kaynaklarda tam belirtilmese de Ağaçeriler'in yarısından fazlasının hayatını kaybettiğini söylemek mümkündür. Ağaçerilerin, Maraş, Çukurova ve Kilikya bölgesine yaptıkları akınları Hülagu'nun bu saldırısı sonrasında son buldu.²⁴¹

Ağaçeri Türkmenlerinin Ermeni topraklarına saldırıları dursa da diğer Türkmen toplulukları Ermenilere karşı saldırılarına devam ettiler. Oguzların Afşar boyuna mensup İslâm Bey, 1254'te Korykos'a kadar ilerlerken, 1259'da diğer bir Türkmen beyi Sarum Bey, emrinde bulunan Türkmenler ile birlikte Kilikya bölgesine saldırdı

²³⁹ Ersan, *Selçuklular Zamanında...*, s.192-194.

²⁴⁰ Ersan, *Selçuklular Zamanında...*, s.195.

²⁴¹ Sümer, *age.* s.46; Cahen, *age.*, s.263; Ersan, *Selçuklular Zamanında...*, s.196; Gökhan, *agm.*, s.102.

ancak I. Hetum'un kardeşi Simbat'ın savunması ile karşılaştı ve onları geri püskürtmeyi başardı. Bu karşılaşma sonrasında iki tarafta çok sayıda kayıp verdi. Sarum Bey'da kısa süre sonra hayatını kaybetti. Onun ölümü hakkında kaynaklar net bir bilgi vermese de yaşanan çatışma sırasında yaralanarak hayatını kaybettiğini düşünebiliriz. 1263 yılında Karaman Bey, İçel ve Silifke bölgesine akınlar düzenledi. Bu akınlar sırasında iki defa Ermeni kralı I. Hetum ile karşılaştı ve her iki savaşta da başarı sağladı. Ancak buna rağmen I. Hetum, Silifke'yi Karamanoğulların elinden almayı başardı. Karamanoğulları, Ermenileri kontrol altında tutmak için topraklarına sürekli akınlarda bulundu.²⁴²

Türkmenlerin saldırıları giderek artması sebebiyle Ermeni kilisesi mensubu ve Erzincan metropoliti Marhasya, Moğolları Selçuklular aleyhinde kışkırtıyordu. Selçuklulardan Erzincan'ı ayırmak için girişimlerde bulundu. Bu hareketi durdurmak için 1261 yılında Selçuklu Emiri Şemseddin Yavtaş papazın üzerine gitti ise de Moğol elçileri buna mâni oldu. Bu papaz daha sonra Abaka Han'ın himayesini kazanarak Erzincan'ın kendisine tahsis edilmesini istedi. Türklere çok fazla zulüm yapan Marhasya, Muineddin Süleyman Pervâne'nin gizli emiri ile 1277 yılında Harput beyi tarafından otuz papaz ile birlikte öldürüldü; bey de Mısır'a kaçtı.²⁴³

Ermeni kralı I. Hetum, 1265-1267 yılları arasında Memlûklerin Kilikya'ya sefer düzenlemesi sonrasında tahtan feragat etti. Bu süreçte yerine oğlu III. Leon geçti. III. Leon döneminde de Türkmenler Ermeni topraklarına akınlarına devam etti. 1276 yılında Abatay Noyan'ın Birecik kalesine düzenlediği kuşatmayı kaldırarak Anadolu'dan ayrılması sonucunda Türkmenler, tekrar hareketlendi. Türkmenlerin, Kilikya üzerine düzenlediği saldırıya Baybars'ın Birecik kalesi üzerine sevk ettiği Emir Hüsameddin Ayntâbî kumandasındaki Memlûk ordusu da katıldı. Prens Simbat, Türkmenlerin bu saldırısını haber alır almaz harekete geçti. İki taraf arasında yapılan çatışma sonrasında Prens Simbat, Harbizag Prensi, önemli on üç Ermeni reisi ve üç yüz atlı öldürüldü. Türkmenler de bu saldırı sonucunda çok kayıp verdiği için geri döndüler. Türkmenler bu yılda üç kez daha Ermeni topraklarına akınlarda bulundu.

²⁴² Galstayan, *age.*, s.97; Ersan, *Selçuklular Zamanında...*, s.196-197; Gökhan, *agm.*, s.102.

²⁴³ Turan, *age.*, s.92.

1278 yılında da Türkmenler, Kilikya bölgesine saldırı düzenledi. Bölgede yağma ve talanda bulunduktan sonra geri çekildiler.²⁴⁴

1288 yılına gelindiğinde Ermeniler iç çekişmeler ve bazı baronların ayaklanmalarıyla meşgul oldular. Bu yıllarda Moğollardan da yardım alamamaları, Karamanoğullarının Kilikya'ya yeni bir akın düzenleme imkânı verdi. Türkmenler, Ermeni şehirlerine girerek Tarsus'u işgal ettiler. Ermeni kralı III. Leon, bu durumu Argun Han'a şikâyet edince Moğol birlikleri, Sultan II. Mesud ve Sahip Ata ile birlikte Karamanoğulları üzerine saldırıya geçti. Bu birleşik kuvvetler Larende şehrini ve Karaman ülkesini tahrip ettiler. Bu saldırı sonucunda bölgede yaşayan Karaman Türkmenlerinin önemli bir kısmı öldürüldü.²⁴⁵

Anadolu, Moğolların doğrudan idaresine geçince asayiş ve düzen daha fazla bozuldu. Moğollar, Müslümanların Memlûklere taraftar ve kendilerine düşman görünce Hristiyanlara yüksek mevkii verdiler bu durum taşkınlık yapmalarına neden oldu. Muş bölgesinde çıkan bir Ermeni reisi Moğollara dayanarak Müslümanlara kötülük yapıyordu. Meyyâfârikîn sahibi İl-almış bu Hristiyan taşkınlıklarına karşı 1290 yılında Ermenilerin üzerine gitti ve Ermeni reisini de öldürdü. Ermeni papazları da Moğol hanına şikâyetde bulunarak İl-almış'ı idam ettirdi. Harput'ta vaaz veren bir Ermeni papazının kışkırtıcı konuşmaları sebebiyle Müslüman ve Hristiyanlar birbirlerine düştü. Bu anarşi Ahlat'ta bir takım baskılara sebep oldu. Bu baskınlar sonucunda bir takım emirler ve şeyhlerin şehid edildiğine dair mezar kitabeleri bu dâhili savaşları göstermiştir.²⁴⁶

Sonuç olarak Köseadağ bozgunundan sonra Ermeniler, Selçuklu egemenliğinden çıkarak Moğollara tâbi oldular. Selçuklulara ilk ihaneti Baycu'nun Kayseri kuşatması sırasında şehri teslim eden Ermeni iğdişbaşı Hajuk oğlu Hûsam başlattıysa da Ermeniler ile ilişkiyi bozan en önemli olay Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi, karısı ve maiyetinin Moğollara teslim etmesi sonucunda oldu. Sultanın annesinin bulunduğu türbe kitabesinde "şehide" ifadesi sonucunda, onun Moğollar tarafından öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Sultanın karısı ve maiyeti hakkında kaynaklarda yeterli bilgi olmasa da onların Moğollar tarafından öldürülüşü

²⁴⁴ Ersan, *Selçuklular Zamanında...*, s.197.

²⁴⁵ Ersan, *Selçuklular Zamanında...*, s.197-198.

²⁴⁶ Turan, *age.*, s.200.

muhakkaktır. 1246 yılında Selçuklu ordusu, Ermenileri bu olaydan sonra cezalandırmak için onların topraklarına saldırı düzenledi. Bu saldırı sonucunda Selçuklu ordusu önemli kayıplar verdi. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölüm haberi üzerine Selçuklu ordusu geri çekildi. Bu saldırıdan sonra Selçuklu ordusu Ermeniler üzerine bir daha harekete geçmedi. Anadolu'da yaşanan otorite boşluğundan faydalanan Ermeniler fırsat buldukları takdirde Türklere karşı saldırıya geçti. Ancak Moğolların önünden Anadolu'ya gelen Türkmenler, Ermeniler üzerine saldırılarına devam ettiler. Bu saldırılar sonucunda pek çok Türkmen hayatını kaybetti ise de Ermenileri baskı altında tutmayı başardılar. XIII. yy. sonlarında ve XIV. yüzyılın başlarında Ermeni krallığında sık sık kralların değişmesi ve yaşanan iç karışıklıklar, Ermenilerin yaşadığı Çukurova, Kilikya ve civarının gerek Türkmenler, gerekse de Memlûkler tarafından feth edilmesini kolaylaştırdı.

9. DOĞAL AFETLER VE SALGIN HASTALIKLAR SONUCUNDA YAŞANAN İNSAN KAYIPLARI

İnsanların müdahalesi dışında gerçekleşen doğal afetler, tarih boyunca birçok insanın hayatını olumsuz yönde etkilemiştir. XIII- XIV. yüzyıllarda, Moğolların Anadolu’da bulunduğu sürede bu bölgede gerçekleşen doğal afetler hakkında bilgiler Hamdullah Müstevfi Kazvinî, Abûl Farac, Ahmed Eflaki, Niğdeli Kadı Ahmed, Anonim Selçukname gibi İslam kaynaklarında az da olsa bulunmaktadır. Dönemin Ermeni kaynakları olan Urfalı Mateos ve Glastyan yaşanan doğal afetler hakkında daha çok bilgiye yer vermişlerdir. Ancak bu bilgiler genellikle Doğu Anadolu bölgesi hakkındadır. Bu dönemde diğer bölgelerde de depremlerin meydana geldiği muhakkaktır. Kaynak yetersizliğinden dolayı bu bölgelerde yaşanan depremler ve insan kayıpları hakkında bilgiler mevcut değildir.

Moğollar Anadolu içlerine girmeden önce de Anadolu’da birçok kez deprem olmuştur. Bu depremler Anadolu halkını olumsuz etkilemiş olmakla birlikte bu şehirlerin tekrar imar edilmesi uzun sürmüştür. 1045-1046 yıllarında Erzincan bölgesinde büyük bir deprem meydana gelmiş ve birçok kilise yıkılmış, şehrin büyük bir kısmı harap olmuştur. Urfalı Mateos Vekayinamesi’nde bu deprem hakkında; “Toprak yarıldı, erkek ve kadınlar derinliklerine yuvarlandılar ve bunların derinliklerinden gelen acı ve feryatları günlerce işitildi. Sarsıntılar bütün sene devam etti.”²⁴⁷ Urfalı Mateos’un sözlerinden anlaşıldığı üzere Bu deprem sonucunda birçok insanın çaresiz kalarak hayatlarını kaybettikleri anlaşılmaktadır.

Yine 1091-1092 yılında tüm ülkeyi sarsan büyük bir deprem meydana gelmiş, Antakya şehrinin büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Şehrin surları ve kuleleri yıkılmıştır. Birçok insan yıkılan evlerin altında kalarak ölmüşlerdir.²⁴⁸

Urfalı Mateos, Maraş şehrinde 1114-1115 yılları arasında büyük bir deprem olduğunu ve birçok şehir ve bölgenin harap olduğu yazmıştır. Maraş şehrinde yaklaşık 40 bin insanın öldüğünü belirten Mateos, depremden kurtulan insanların çok az olduğunu belirtmiştir. Sis şehrinde de sayısı belirlenemeyen insan hayatını kaybetmiştir. Bu deprem sonucunda birçok manastır ve köy harap olmuş ve on

²⁴⁷ Urfalı Mateos Vekayinamesi ... ,s.81-82.

²⁴⁸ Urfalı Mateos Vekayinamesi ,s.177.

binlerce insan hayatını kaybetmiştir.²⁴⁹ Urfalı Mateos, o dönemin şartları ve nüfusu göz önüne alındığında, Maraş ve Sis şehrinde yaşanan insan kayıpları hakkında abartılı bir sayı belirtmiş olsa da bu deprem sonrasında çok sayıda insanın hayatını kaybettiğini de gözler önüne sermiştir.

1138 yılında doğu bölgesini sarsan ve pek çok hasara ve insan kaybına sebep olan deprem Erzincan'da etkisini göstermiştir. 1165 yılında Mengücekler devrinde yaşanan deprem sonucunda bu şehir harap olmuştur.²⁵⁰

Moğolların Anadolu'ya girdikleri yılın hemen ardından, 1246 yılında Ahlat'ta büyük bir deprem olmuş ve Ahlat şehrinde ağır hasar oluşmuş, birçok insan bu deprem sonucunda hayatını kaybetmiştir.²⁵¹

W. Rubruck, Moğolistan'dan dönerken 1255 yılında Erzincan şehriden geçerken, bu sırada şehrin yıkıldığını görmüş, ona göre "Erzincan'da sayısı bilinmeyen fakirler yanında sadece adı yazılan ölümlerin miktarı 10 bin kişi olarak tespit edilmiştir."²⁵² Bu sayı abartılı bir ifade olmasına rağmen o dönemde yaşanan bir deprem sonucunda şehir halkının önemli bir kısmının bu deprem sonucunda hayatını kaybettiğini söyleyebiliriz.

Yine Ebu'l-Farac Tarihi'nde geçen bilgiye göre; 1269 yılının Nisan ayında Kilikya'da şiddetli bir deprem olmuş ve Servand kalesinin kayası ve Amaos'u ve Haruta kayası, Ermenilerin büyük manastırının üzerine düşerek tahrip etmiştir. Bu deprem sırasında 8 bin kadar kişi hayatını kaybetmiştir.²⁵³ Ebu'l-Farac'ın belirttiği sayının o dönem ve bölgedeki nüfus göz önüne alındığı zaman abartılı bir rakam olduğu söylenebilir. Bu deprem sonrası denilebilirki birçok insan hayatını kaybetmiştir.

Moğolların Anadolu'da baskılarının iyice arttığı 1275-1276 yılında Ahlat'ta büyük bir deprem meydana gelerek şehirdeki evler, hanlar ve çarşılar yıkılmıştır. Bu deprem sonucunda halkın çoğunluğu enkaz altında kalarak hayatlarını

²⁴⁹ Urfalı Mateos Vekayinamesi, s.255-256.

²⁵⁰ Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*..., s.93.

²⁵¹ Galstyan, *age.*, s.42; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 2015, s.77.

²⁵² Kazvinî, *age.*, s.477; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri*..., s.94.

²⁵³ Abû'l-Farac, *age.*, s.589; Galstyan, *age.*, s.110.

kaybetmişlerdir. Bu depremden kurtulanların sayısı çok azdır.²⁵⁴ Moğol zulmünden kendini kurtaran halk, bu defa da yaşanan bu doğal afet sonucunda hayatlarını kaybetmişlerdir.

Yine Erzincan'da 6 Mayıs 1287 yılında yaşanan büyük bir deprem sonucunda, çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.²⁵⁵

1290 yılında Kazvinî'nin İran'a dönüşünde Anadolu'da birçok felaketler silsilesi gerçekleşmiştir. Erzincan'da şiddetli bir fırtınadan sonra büyük bir deprem yaşanmış ve şehrin çoğu harap olmuştur. Şehrin harap olması sonucunda birçok insan hayatını kaybetmiştir. Bunun ardından Amasya şehrinde sel meydana gelmiştir. Şehrin büyük bir kısmı sel felaketi yüzünden yıkıldı. Bu sel felaketi birçok insanın hayatına mal olmuştur. Niksar şehrinde çok fazla yağmur yağması sonucunda şehrin yarısı zarar görmüştür. Konya şehrinde ise o güne kadar görülmemiş bir dolu yağmıştır.²⁵⁶

Moğolların Anadolu'da bulunduğu sürede sadece deprem ve sel felaketi yaşanmamıştır. Uzun süre kuşatma altında kalan şehirler ve çevresinde Moğollar ekili alanlara zarar vermişler ve ticaret yapılmasını da engellemişlerdir. Köseadağ Savaşı sonucunda Moğollar, Anadolu içlerine girerek birçok şehri harap etmişler ve birçok insanı öldürmüşlerdir. Moğolların Anadolu'dan ayrılmasının hemen ardından uzun bir süre kuşatma altında kalan Malatya ve etrafında şiddetli bir kıtlık yaşanmış, ardından veba ortaya çıkmıştır. Ebu'l-Farac, Malatya'da yaşanan kıtlık sonucunda "Memleket; çarşılarda ölen, hayvanlardan farksız, sefil kimselerle doldu. Birçok kimse oğullarını ve kızlarını köle ve cariye olarak satmak istedilerse de alıcı bulamadılar"²⁵⁷ diyerek yaşanan felaketi gözler önüne sermiştir.

1273 yılında Mevlana'nın ölümünden sonra Konya şehrinde büyük bir kıtlık felaketi olmuş bunun sonucunda birçok insan hayatını kaybetmiştir. Halk yağmur duasına çıkmıştır.²⁵⁸

1299-1300 yılları arasında Aksaray şehrinde şiddetli kuraklık ve kıtlık dolayısıyla zirai ihtiyaçların fiyatları artmış ve halktan bir kısmı açlıktan hayatını kaybetmiştir.

²⁵⁴ Kazvinî, *age.*, s. 480; Galstyan, *age.*, s.49; Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da...*, s.77.

²⁵⁵ Hasan Oktay, *age.*, s.225.

²⁵⁶ Anonim *Selçukname*, s.57; Cahen, *age.*, s.296.

²⁵⁷ Abû'l-Farac, *age.*, s.545.

²⁵⁸ Ahmed Eflaki, *age.*, s.459.

Yaşanan kıtlık sonucunda zor günler geçiren halk bir de çekirge istilası ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Aksarayı'nın ifadesine göre; “anneler çocuklarını yedi, bahçelerdeki su kuyuları, eti yenilen insanların kemikleriyle doldu.” Bütün bu yaşanan kötü olaylar Moğol idaresi tarafından atanan ve Anadolu halkına zor günler yaşatan Nizameddin Yahya'nın uğursuzluğuna bağlanmıştır. Kıtlık ve çekirge istilası Aksaray başta olmak üzere diğer Anadolu şehirlerini de olumsuz etkilemiştir.²⁵⁹

Niğdeli Kadı Ahmed, 1300-1333 yılları arasında Anadolu'da kıtlık ve çekirge afetinin birçok defa gerçekleştiğini aktarmıştır.²⁶⁰ Özellikle 1317 yılında çekirge istilası Anadolu'da yirmi bir gün sürmüş, Anadolu halkı mahsullerini kurtaramamıştır.²⁶¹ Sivas şehri özellikle bu kıtlık sürecini çok zor atlatmıştır.²⁶² Anadolu halkı bu yıllarda Moğol valilerinin istediği ağır vergileri ödemekte güçlük yaşarken bir de kıtlık ve çekirge afeti ile uğraşmıştır.

Moğol valisi Emir Çoban, 1314 yılında ordugâhını Karanbük'te kurarak Türkmen beylerini itaate çağırıştır. Karamanoğullarının bu çağrıya uymaması sebebiyle Emir Çoban, Konya önlerine gelmiş ve ordugâhını burada kurmuştur. Emir Çoban, Konya'ya geldiği sırada yaşanan çekirge istilası Konya şehrinde büyük bir kıtlık yaşatmıştır. Bu sebepten Karamanoğulları şehirde yaşanan kıtlık sonucunda Moğollar ile savaştan çekinerek, 1314 yılının aralık ayının ortalarına doğru geceleyin şehirden çekilmişlerdir. Emir Çoban, Karamanoğullarının kaçması üzerine Konya'yı ele geçirmiştir.²⁶³

Moğolların Anadolu'da bulunduğu sürede yaşanan doğal afetler ve kıtlıklar Anadolu halkının daha da zor bir duruma düşmesine sebep olmuştur. Moğolların elinden kurtulan halktan binlerce kişi yaşanan kıtlık sonucunda hayatını kaybetmiştir. Bu dönemde yaşanan doğal afetler birçok insanın hayatını kaybetmesine yol açmış, bu durum Moğolların Anadolu şehirlerini ele geçirmesini kolaylaştırmıştır. Açlık ve salgın hastalıkla uğraşan halk, Moğollara karşı şehirlerini kısa süre içinde teslim etmek zorunda kalmıştır.

²⁵⁹ Ata, “*Osman Turan'a göre...*” s.577.

²⁶⁰ Niğdeli Kadı Ahmed, *age.*, s.454

²⁶¹ Oktay, *age.*, s.300.

²⁶² Galstyan, *age.*, s 59; Oktay, *age.*, s.229.

²⁶³ Turan, *age.*, s.654.

SONUÇ

Anadolu tarihinin önemli bir bölümünü teşkil eden Selçuklu Devleti, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Moğolların Anadolu içlerine girmesi ile hızlı bir çöküş dönemine girmiştir. Anadolu içlerine giren Moğollar, girdikleri her şehirde yağma ve talanda bulunmuş ve şehir halkının bir kısmını katletmişlerdir. Türkiye Selçuklu sultanları taht mücadelesi içerisinde olunca Anadolu halkı Moğollar ile yalnız mücadele etmek zorunda kalmıştır. Anadolu’da Ani, Kars, Erzurum, Kayseri, Malatya, Konya, Denizli, Karaman ve birçok şehir Moğollar tarafından defalarca yağma ve talan edilip, şehir halkı öldürülmüştür. Moğollar, en çok Konya ve çevresinde bulunarak burada birçok insanın öldürülmesine neden olmuşlardır. Bunun birinci sebebi Türkiye Selçuklu Devleti başkentinin Konya olması, ikinci sebebi ise Moğollara karşı en çok isyan eden Karamanoğlu Türkmenlerinin Konya ve çevresinde faaliyet göstermesidir. Moğollar tarafından en çok zarar verilen şehirlerden biri de Erzurum’dur. Erzurum, Moğolların Anadolu’ya girdiklerinde ilk uğradıkları şehir olması sebebiyle pek çok kez Moğollar tarafından yağma ve talan edilmiştir. Anadolu’da birçok şehri gezen İbn Battûta, Erzurum’a geldiğinde bu şehrin harap olduğunu söylemiştir. Daha çok İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinde ilerleyen Moğollar, Karadeniz bölgesinin dağlık ve engebeli bir bölge olması nedeniyle bir saldırıda bulunamamışlardır. Samsun, Sinop ve Kastamonu gibi şehirler Karadeniz bölgesinde olması sebebiyle Moğol işgali altında kalmamıştır.

Moğolların Anadolu’da yaptıkları hakkında bazı tarihçiler yaşanan hadiseleri abartarak anlatmışlardır. Örneğin; Aksarayı, Kayseri’de 10 bin kişinin Moğollar tarafından öldürüldüğünü aktarmıştır. Ancak dönemin şartları ve Anadolu nüfusu göz önüne alındığında bu sayının abartılı olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, Şehzade Kılıç Arslan isyanı sırasında Moğollar ile yapılan savaş sonucunda Aksarayı “Ölü üstüne yığılan ölüden ova, tepe üzerine tepe oldu” diye yaşanan hadiseyi abartarak anlatmıştır. Ebu’l-Ferec, 1269 yılında Kilikya’da yaşanan deprem sonucunda 8 bin kadar kişinin hayatını kaybettiğini aktarmıştır. Bu ve bunun gibi ifadeler Türkiye Selçuklu ve Moğol devleti arasında yaşanan olayları gözler önüne sermiş olsa da, bunların iyi bir tenkit süzgecinden geçirilmesi gerekmektedir.

XIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren Moğol istilası önünden kaçan Türkmen toplulukları Anadolu'ya gelerek buraya yerleşmişlerdir. Selçuklu Devleti bu toplulukların iskân organizasyonunda yetersiz kalmıştır. Anadolu'nun Uc bölgelerine yerleşen Türkmen toplulukları kendi hâkimiyetlerini kurmaya çalışmışlardır. Bu yüzden Anadolu halkının her zaman yanında olan Türkmen beyleri, Moğollara bağlı bir devlet yönetimine karşı çıkarak bağımsızlıkları için sonuna kadar savaşmışlardır. Türkmen beylerini itaat altına almaya gelen Abaka, Geyhatu, Kongurtay Noyan vd. önemli Moğol noyanları Türkmenleri kısa süreliğine durdurabilse de onların Anadolu'dan ayrılışından hemen sonra Türkmen beyleri isyan hareketine devam etmişlerdir. Karamanoğullarından Kerimüddin Karaman, Mehmet Bey, Hamidoğullarından Dünder Bey, Eşrefoğullarından Süleyman Bey gibi önemli Türkmen beyleri, Moğollara karşı bağımsızlık mücadelelerinde hayatlarını kaybetmişlerdir. Türkmen beyleri, Anadolu'da Moğolların tam hâkimiyet kurmalarını engellemişlerdir. Gazan Han'ın "Karamanlılar olmasa idi hâkimiyetim Batı Denizi'ne kadar ulaşırdı" sözü, Türkmenlerin bu konuda başarısını ortaya koymuştur.

Moğolların Anadolu'da bulunduğu sürede yaşanan taht kavgalarında önemli devlet adamlarından Seyfeddin Türkeri, Nusretüddin Kaymaz, Samsamüddin, Şemseddin Yavtaş, Kadı Cemâleddin Hotenî, Şemseddin Altun-aba gibi önemli devlet adamları hayatlarını kaybetmişlerdir. Yaşanan bu taht kavgaları sonucunda devlet içerisindeki otorite boşluğu daha artmıştır. Bu dönemde sultan tayinine karışabilen Moğol hanları istedikleri kişiyi tahta çıkartıp istediklerini azletmişlerdir. Durum böyle olunca Moğol taraftarı devlet adamları ortaya çıkmış ve kendi tarafında olduğu Sultanı tahta çıkarmaya çalışmıştır. Bu yüzden Türkiye Selçuklu sultanları kendi iç çekişmelerinden dolayı Moğollara karşı gelemeyerek onların dediklerini kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Selçuklu Devleti, Moğol hâkimiyeti altında iken birçok Moğol valisi buraya geldi ve bu kişiler Anadolu halkına çok zarar verdiler. Alıncak Noyan; Müstevfi Necibüddin, Müşrif-i Memalik Kıvâmeddin Eşher b. Hamid, Kadıasker Celâleddin Sivrihisarî, Seyfeddin Has Kayı Aba, Kerimüddin Alişir, Emir-i Silah Bedreddin Gevhertaş gibi birçok önemli devlet büyüklerini öldürdü. Son dönemlerde Anadolu'ya gelen

Demirtaş ise Anadolu’da kendi hâkimiyetini kurmak için Selçuklu şehzadelerini öldürdü. Bu durum Selçuklu Devleti’nin sonunu hazırladı.

Moğolların Anadolu içlerinde bulunduğu sırada Moğollar tarafından öldürülen devlet adamı, komutan ve Türkmen beyi altmış kişi olmakla birlikte Selçuklu devlet adamları arasındaki mücadeleler sonucunda öldürülen devlet adamı, komutan sayısı ve Türkmen beyi elli yedidir. Moğollar tarafından ve Selçuklu devlet adamları arasında yaşanan mücadeleler sonucunda hayatını kaybeden sayıların birbirine yakınlığı dikkat çekmektedir. Komşu devletler arasında yaşanan mücadelede hayatını kaybeden devlet adamları veya Türkmen beyi sayısı ise yedidir. Ancak bu sayıların sadece kaynaklarda geçen isimlerle oluşturulduğunu belirtmek gerekir. Bu isimler Ek-1 Tablolar kısmında gösterilmiştir.

Anadolu’ya Moğolların gelmesi ile daha önce rahat içinde yaşayan halk kıtlık ve salgın hastalıkla uğraşmak zorunda kaldı. Moğolların zulmünden kurtulan halk bu sefer de açlıktan ya da salgın hastalıktan hayatını kaybediyordu. Mardin meliki Necmeddin Gazi yakalandığı veba hastalığından hayatını kaybetti. Kaynaklar Anadolu’da yaşanan depremler sonucunda örneğin Maraş şehrinde 40 bin kişinin hayatını kaybettiğini belirtmiştir. Dönemin şartları ve Anadolu nüfusu göz önüne alındığında bu sayının çok abartılı olduğunu görmekteyiz.

Sonuç olarak Anadolu, 1243 yılından sonra bir türlü eski kudretini ve refahını göremedi. Birçok devlet adamı ve büyüğü Moğollar tarafından öldürüldü. Birçok Anadolu şehri Moğollar tarafından yakılıp yıkıldı. Moğolların Anadolu içlerindeki olumsuz faaliyetlerinden dolayı ticarî birikim önemli ölçüde düştü. Ticaretin yapılamaması ve ekili alanların Moğollar tarafından tahrip edilmesi sonucunda birçok şehir halkı açlıktan hayatlarını kaybettiler. Türkiye Selçuklu devlet adamları kendi içlerinde bir mücadeleye girerek birbirlerini katlettiler. Bu süreç böyle devam ederken Moğolların Müslüman olması ve son yıllarda kendi iç çekişmeleri ile uğraşmaları neticesinde Anadolu’daki Moğol hâkimiyeti zayıfladı. Moğolların Anadolu’dan ayrılmaları sonucunda Türkmen beyleri tarafından Anadolu’da bağımsız beylikler kurulmaya başlamasının ardından, Türkiye Selçuklu Devleti sessizce tarihin derinliklerine gömüldü; nihayetinde Anadolu’da Beylikler dönemi başladı.

KAYNAKÇA

- Abu'l-Farac. (C:1-2 1999). *Abu'l - Farac Tarihi*. Cilt:1-2. (Çev: Ö. R. Doğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akdağ, M. (1974). *Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimai Tarihi*. C. I., İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akkuş, M. (Güz 2016). Abâkâ Han'ın Dinî Şahsiyeti ve Anadolu'daki Uygulamaları. *SUTAD*. 40. 73-85.
- Ahmed Eflaki. (2006). *Ariflerin Menkıbeleri*. (Çev: T. Yazıcı). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Aknerli Grigor. (1954). *Moğol Tarihi*. (Çev: Hrand D. Andreasyan). İstanbul: (yy. y).
- Akropolites, G. (2010). *Vekayiname*. (Çev: Bilge Umar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Aksarayi. (2000) *Müsâmeretü'l Ahbâr*. (Çev: M. Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Akşit, A. (2012). *Selçuklular Devrinde Niğde Şehri*. Konya: Kömen Yayınları.
- Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, (1941). (Çev: İ. H. İzmirli). İstanbul: Maarif Matbaası.
- Aktaş, Y. (Aralık 2015). Anadolu Selçuklu Sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Saltanatının İlk Yılları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 55. 197-211.
- _____. (C.8, Ağustos 2015). II. Gıyâseddin Keyhüsrev Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti ile Eyyûbîler Arasındaki İlişkiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 39, 254-262.
- Arık, F. Ş. (C.15, 1991). Selçuklular Zamanında Anadolu'da Veba Salgınları. Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*. 26. 27-57.
- _____. (C.16, 1994). Selçuklular Zamanında Anadolu'da Meydana Gelen Depremler, Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi*. 27. 13-32.
- Ata, Ramazan. (2016). Osman Turan'a göre Anadolu Selçuklu Devleti Zamanında Aksaray. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. C:15. S.57. 568-578. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/229733> (12.11.2018).

- Ayan, Ergin. (2018). Moğolların Ortadoğu'daki İlk Noyanı Cormagun. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 13/2. 179-196.
- Ayönü, Y. (C.23 2008 Temmuz). Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon Rum İmparatorluğu Arasında Karadeniz Bölgesindeki Hâkimiyet Mücadeleleri (1204-1243). *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 1. 15-36.
- Ayönü, Y. (2007). *Selçuklu-Bizans Münasebetleri (1116-1308)*.Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Bal, M. S. (C.2 2005). Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyanları (1243-1262). Kahramanmaraş: *Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1-11.
- _____. (2006). Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir; Şemseddin İsfahânî. Konya: *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 19. 265-294.
- _____. (2005). Türkiye Selçukluları, Mısır Memlûkleri ve Altın Orda Devleti'nin İlhanlılara Karşı Kurduğu İttifak. Konya: *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S.17. 295-310.
- Baybars el-Mansûrî. (2016). *Et-Tuhfetü'l-Mulûkiyye Fi'd-Devleti't-Türkiyye Türk Devleti Konusunda Sultanlara Armağan (1252-1312)*. (Çev: H. Polat). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Baykara, T. (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Bayram, M. (2016). *Hâce Nasîrü'd-Din-i Tûsî'nin İntihalcılığı ve Ahi Evren Hâce Nasîrü'd-Din ile İlgisi*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- _____. (2012). *Sadru'd-Din-i Konevî Hayatı, Çevresi ve Eserleri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- _____. (2005). *Şeyh Evhadü'd-Din Hâmid El-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, İstanbul: Kardelen Yayınları.
- Caca Oğlu Nur El-Din. (1989). *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, (Çev: A. Temir). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cahen, C. (2000). *Osmanlılar'dan Önce Anadolu*. (Çev: E. Üyepazarcı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Çatal, Y. (2009). *Anadolu Selçuklu Devleti'nde III. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemi (1266-1284)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tokat.
- Carpini, Plano. (2018). *Moğolistan Seyahatnamesi 13. Yüzyılda Avrupa'dan Orta Asya'ya Yolculuk*. (Ter:Ergin Ayan). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Çetin, H. (Sonbahar 2012). İlhanlı Hâkimiyeti Altında Anadolu'da Siyasetin Temel Dinamiği: Göçebe Moğol-Türkmen Çatışması. *Turkish Studies*. 7/4. 1203-1216.
- Cezar, M. (C.I. 2010). *Mufasssal Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cüveynî A. Ata Melik . (2013). *Tarih-i Cihan Güşa*. (Çev: M. Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Değirmençay, Veyis. (2015). Sadr-i Konevî ve Anadolu Selçuklu Emirlerine Mersiyesi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. S.54. 29-42.
- Demir, Y. (C.3 Güz 2017) Osmanlı Devletinin Kuruluşu ve Bizans-Avrupa Ekseninde Cereyan Eden Münasebetler. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*. S.2. 54-91.
- Ebul Ferec, (2011). *Tarihi Muhtasari'd-Düvel*. (Çev: Ş. Yaltkaya). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ekici, K. (2005). *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Dönemi (1246-1266)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Isparta.
- Erkoç, H. İ. (Güz 2015). Anadolu'da Moğol Etkileri (13.-15. Yüzyıllar). *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. 19. 37-64.
- Ersan, M. (2010). *Türkiye Selçuklu Devleti Dağılışı*. Ankara: Birleşik yayınevi.
- _____. (2007). *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Galstyan, A. G. (2017). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*. (Çev: İlyas Kemaloğlu). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*. (Çev: A.Yaran). Ankara: Onur Yayınları.
- Gökhan, İ. (2012). Türkiye Selçukluları ile Kilikya Ermenileri Arasındaki Siyasi İlişkiler. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S.1. 70-108.

- Göksu, M. (2000). *Şerefeddin Hatiroğlu ve Moğollara karşı İsyanı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Göksu, E. (Ekim 2009). Köseadağ Savaşı (1243). *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 2. 1-14.
- Gül, M. (2010). *Orta Çağlarda Doğu Ve Güneydoğu Anadolu (Tarihi Arka Plan Ve XIII-XIV. Yüzyıl Moğol Hâkimiyeti)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- _____. (Mart 2016). Anadolu'da Moğol Nüfusu ve Türkiye Mirası Üzerine Katkıları. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*. 25. 455-473.
- _____. (C.13 2003). XIII.-XV. Yüzyıllarda Anadolu Türkleri ile Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2. 421-437.
- Güneş, İ. (C.20, 2010). Memlük Sultanı I. Baybars'ın 1277 Yılındaki Anadolu Seferi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2. 343-360.
- Gürel, M. A. (2001). *Anadolu'da Moğol İsyanları ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvinî. (2018). *Târih-i Güzide*. (Çev: M. Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hacıgökmen, M. A. (2019). *Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- _____. Anadolu Selçuklu Zamanında Sadrü'd-din Konevî'nin Türkmen İsyanlarına Bakışı. (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/258219>). (25.11.2018).
- Haykıran, K. R. (Güz 2009). Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328). *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*. 23. 161-178.
- İbn Al-Zakî. (2011). *Ravzat Al-Kuttâb va Hadîkat Al-Albab*. (Ter: A. Sevim). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İbn Battûta. (2016). *İbn Battûta Seyahatnamesi*. (Çev: A. Sait Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İbni Bibi. (2014). *El-Evamirü'l-Ala'yye fî'l-Umuri'l- Ala'yye*. (Çev: M. Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- İbnü'l-Esir. (2016). *İslam Tarihi (El-Kamil Fi't-Tarih Tercümesi)*. (Çev: A. Özeydin) İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- İbnü'l-Verdi. (2017). *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*. (Çev: M. Alican). İstanbul: Kronik Kitap.
- İnancık, H. (2010). *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları 1302-1481*. İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM).
- İsmail Hami Danişmend. (C.I. 1971). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Kayalıoğlu, F. (2006). *II. İzzeddin Keykâvus Ve Zamanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (2000). *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____. (C.5 1953). Türk Tarihinde Moğollar Ve Cengiz Meselesi. *Tarih Dergisi*. 8. 105-136.
- Kaymaz, N. (2011). *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____. (2014). *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____. (1970). *Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Keçiş, M. (2009). *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- _____. *Trabzon Rum İmparatorluğunun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 143-162. (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/1573/17062.pdf>) (20.11.2018).
- Koca, S. (2016). *Türkiye Selçukluları Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- _____. (2012). *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- _____. (2015). Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 37. 35-84.
- Küçükdağ, Y. & Arabacı, C. (2016). *Selçuklular ve Konya*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Merçil, Erdoğan. (C.35 2008). Sâhib Ata. TDV. İstanbul. 515-516.

- Metin, T. (2010). *Türkiye Selçukluları Devrinde Malatya*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Müneccimbaşı Ahmed. (2017). *Camiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi 2*. (Çev: A. Öngül). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Moğolların Gizli Tarihi*, (2016). (Ter: A. Temir). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Müverrih Kiragos. (2009). *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*. (Çev: G. Solmaz). Ankara: Elips Kitap.
- Niğdeli Ahmed. (2015). *El-Veledü's Şefik ve'l Hafidü'l Halik*. (Çev: A. Ertuğrul). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Oktay, H. (2007). *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Özdemir, H. A. (2018). *Moğol İstilâsı Cengiz ve Hülâgû Dönemleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özen, Firdevs. (C. 56 2016). İlhanlılar Devrinde Erzurum. *DTCF Dergisi*. 2. Ankara. 256-286.
- Özgüdenli, G. O. (2009). *Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Pachymeres, Georges. (2016). *Bizanslı Gözüyle Türkler*. (Çev: İ. Bihter Barlas). İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- Reşidüddin Fazlullah. (2013). *Camiu't- Tevarih (İlhanlılar Kısmı)*. (Çev: İ. Aka) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____. (2010). *Selçuklu Devleti*. (Çev: E. Göksu, H. H. Güneş). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Sağlam, A. (C.8 2015 Aralık). Anadolu'da Moğol-İlhanlı Otoritesini Sarsan Bir Gelişme: Sülemiş İsyanı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 41. 553-562.
- Saydam, Ö. (2013). *Moğolların Anadolu ve Hindistan'ı İşgali*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Selçukname*. (2014). (Çev: H. İ. Gök, F. Coşguner). Ankara: Atıf Yayınları.
- Sevim, A. (2014). *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____. (1990). *Anadolu Fatih Kutalmışoğlu Süleymanşah*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- _____. (2002). *Genel Çizgileriyle Selçuklu Ermeni İlişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sevim, A. & Merçil. E. (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sümer, F. (1970). *Anadolu'da Moğollar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____. (2015). *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____. (C.1 1988). Ağaçeriler. TDV. İstanbul. 460-461.
- Strange, Guy Le Strange, Guy Le. (2015). *Doğu Hilafetinin Memleketleri: Mezopotamya, İran ve Orta Asya*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Şahin, M. & Tunç, Z. (2018). Türkiye Selçuklularının Sinop'un Fethinde Gâşiye'yi Hâkimiyet Âlameti Olarak Kullanmaları ve Fetih İçin Gönderilen Fütüvvetnâme. *Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Sciences*. S.17 (2). 701-710.
- Şahin, Mustafa. (2017). *Serbedâriler: Darağacını Gölgesinde Kurulan Bir Devlet*. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık.
- _____. (2013). *Ortaçağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tokat.
- Taneri, Aydın. (C.7 1993). Celâleddin Karatay. TDV. İstanbul. 251-252.
- Tekcan, A. R. (2012). *Anadolu Selçuklu Devleti Merkezi Şehirlerinden Konya ve Kayseri'de Şehir Hayatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Togan, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tokuş, Ö. (C.117 2017 Eylül-Ekim). Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyanları. *Türk Dünyası Araştırmaları (TAD)*. S.230. 177-208.
- Turan, O. (2017). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____. (2007). *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____. (2014). *Selçuklu Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____. (1996). *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslâm Medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- _____. (2014). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____. (2014). *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____. (2014). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Turan, R. (1995). *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Turan, Ş. (2009). *XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya
- Uymaz, E. (2011). *Türkiye Selçuklu Devleti'ne Gelen Ve Giden Elçiler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Uzunçarşılı, İ. H. (C.I 1988). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yakupoğlu, C. (2009). *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi Kastamonu-Sinop-Çankırı XIII- XV. Yüzyıllar*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Yakupoğlu, C. & Musalı, N. (C.37 2018). Çobanoğulları Uc Beyliği Dönemine Ait Gideros Fetihnâmesi (683/1284): Çeviri ve Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*. S.63. 77-133.
- Yaşa, Ş. B. (2008). *Anadolu Selçuklu Devleti ile Harzemşahlar Devleti Münasebetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Yinanç, M. H. (C.II. 2014). *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yuvalı, A. (2017). *İlhanlı Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- _____. (C.14 1999). "Geyhatu Han". TDV. İstanbul. 44-45.
- Yücel, Y. (1991). *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- _____. (1980). *XIII- XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çobanoğulları-Candaroğulları Beylikleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yücel, Y. & Sevim A. (yy. y.). *Türkiye Tarihi I*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

EKLER

EK-1. Tablolar

Tablo-1. Anadolu’da Moğollar Tarafından Yağma Edilen Şehirler

Yağma Eden Moğol Komutanı/ Hükümdarı	Yağma Edilen Şehirler	Yıl
Cormagon Noyan	Ani, Kars	1239
Baycu Noyan	Erzurum, Sivas, Kayseri, Erzincan, Kapadokya, Elbistan	1243
Yavasur Noyan	Malatya	1255
Hülagu Han	Antakya, Konya, Mardin, Meyyâfârikîn, Koçhisar, Erzen, Harim Kalesi, Urfa, Harran, Suruç	1257 1259
Abaka Han	Elbistan, Kayseri’den Erzurum’a kadar olan bölge	1277
Geyhatu Han	Konya-Eregli, Ladik-Denizli, Muğla ve çevresi, Kastamonu ve çevresi, Karaman, Akşehir, Kayseri	1291 1292
Kongurtay Noyan	Karaman-Larende ve Akdeniz çevresi, Akşehir, Konya ve çevresi, Aksaray,	1282
Emir Çoban	Konya- Larende	1314-1315
Demirtaş	Konya-Beyşehir, Karaman-Larende, Antalya ve çevresi	1326

Tablo-2. Anadolu’da Moğollar Tarafından Öldürülen Devlet Adamları

Öldüren Moğol Komutanı/ Hükümdarı	Öldürülen Devlet Adamları	Yıl
Baycu Noyan	Sinaneddin Yakut	1242
	Beylerbeyi Gürcüoğlu Zâhirüddeve, Pervâne Veliyyüddin, Samsamüddin Kaymaz,	1243
	Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in karısı, annesi Hanut Hatun ve maiyeti, Vezir Kadı İzzeddin Muhammed	1256
Hülagu Han	Nizameddin Hurşid,	1256
	IV. Rükneddin Kılıçarslan’ın kardeşi Şiranşah, Halep Valisi Fahreddin, Meyyâfârikîn Emiri Melik Kamil Mehmed	1260
Şehzade Yoşmut	Artuklu hanedanından Melik Said’in oğlu Nasreddin Artuk,	1257
	Nureddin Muhammed, Mardin kalesi kumandanı Alâaddin	1257
Abaka Han	Sivas kadısı İzzeddin b. Muhammed el- Kirmevi	1277

	Kayseri kadısı Celâleddin Habib-i Kayserî, Fahreddin Güçbeyi, Karacaoğlu Nureddin Hud'un torunu Zahireddin, Nureddin Cerenki, Vezir Şemseddin Cüveynî, Muineddin Süleyman Pervâne, Seyfeddin Balakuş el-Çavlı, Çaşnigir Mengür, Seyfeddin b. el-Kaşni	1277
Hoca Noyan	Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş, Fahreddin Arslan-doğmuş	1256
Yavasur Noyan	Malatya emiri Reşideddin Cüveynî	1255
Engürek Noyan	Şeyh Adi'nin oğlu Harput valisi Şerefeddin Mehmed	1257
Alıncak Noyan	Denizli Türkmen Beyi Mehmed Bey ve kardeşi İlyas Bey ve Salur Bey, Müstevfî Necibeddin, Müşrif-i Memalik Kıvamüddin Eşher b. Hamid, Kadıasker Celâleddin Sivrihisarî, Seyfeddin Has Kayı-aba, Kerimüddin Ali-şir, Emir-i Silah Bedreddin Gevhertaş,	1262 1263

	Eminüddin Yakut	
Kongurtay Noyan	Emir-i Şikâr Kılavuz oğlu Seyfeddin, Hadim-i Has Kayı-aba, Hatiroğlu Şerefeddin, Akşehir Sü-başısı Çaylak, İlgin Sü-başısı Emir-i Candar, Kızıl Hamid	1276 1277
Fahreddin Kazvinî	Balabanoğlu Alişir'in torununun oğlu Bedreddin Murad,	1288 1289
Argun Han	Fahreddin Kazvinî ve oğlu Hacı Leyla, Naib Müciredin, Meyyâfârikîn emiri İl-Almış	 1290
Abışga Noyan	Müşrif Seyfeddin Hamza, Müstevfî Nâsirüddin Muhammed, Harput kadısı Seyyid Mecdeddin, Nureddin Şehab, Vezir Alâaddin Sâvî, Cahioğlu	1301 1303
Demirtaş	Selçuklu şehzadeleri, Hamidoğlu Dündar Bey, Eşrefoğlu Süleyman Bey	 1326

Tablo-3. Anadolu’da Selçuklu Devlet Adamlarının Mücadelesi Sonucunda Öldürülen Devlet Adamları

Öldüren Selçuklu Devlet Adanı	Öldürülen Selçuklu Devlet Adanı	Yıl
Muinüddin Süleyman Pervâne	Kerimüddin Karaman, kardeşleri Zeynül Hac ve Bunsuz,	1261
	Germiyanoglu Alişiroğlu Muzaffereddin ve oğlu Kerimüddin,	1262
	Hurmaoğlu, Şah Melik	1263
Seyfeddin Türkeri	Şemseddin Altunaba	1249
Celâleddin Karatay	Seyfeddin Türkeri	1250
Nureddin Caca	Ahi Evren Hâce Nâsirüddin, Ahi Muallimi Mevlana’nın oğlu Alâaddin Çelebi, Büyük tacir el-Hac Taceddin Kâşî, Zeyneddin Sadaka, Sadreddin Konevî’nin oğlu ve pek çok dostu, Emir-i Âhur r Esad	1262-1263
Karamanoğulları	Fahreddin Ali’nin oğulları Emir Tâceddin Hüseyin, Nusretüddin Hasan,	1277
	Beylerbeyi Yavtaş’ın oğlu Hüsrev Bey, Pervâne’nin dayısı Emir Saadeddin Hoca Yunus,	1277

	Melikü's-Sevâhil Bahâeddin, Naib Eminateddin Mikail, Vali Bahaeddin ve ailesi	1291
Hatiroğlu Ziyaüddin- Şerefeddin	IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Emir Tâceddin Geyû, Emir Sinaneddin	1266 1276
Meyyâfârikîn emiri Melik Kâmil	Ahmed b. Belas	1257
Malatya valisi Ali Bahadır	Şihabeddin Ârız, İğdişbaşı Muineddin, Müstevfî Kolayun adlı Rum papazı, bir oğlu, iki kardeşi, Kürt Beyi Şihabeddin İsa'nın üç oğlu, Fahreddin Ayaz, Hüseyin Çoban, Hıristiyan ileri gelenlerinden Andre'nin oğlu Barsuma	1257
Şengit oğlu	Ahi Ahmed, Ali Paşa, Şerefeddin Hoca Ömer, Hoca Yakut, el-Hac Yusuf, Ferhad tir-başı, Müşrif Saruca,	1268

	Şeyh Cemâleddin Hacı Hamuş, Memreş oğlu, Katip Zeyla'nın oğlu ve önemli Katip zümresi	1268
Şemseddin İsfahani	Şemseddin Has Oğuz, Esedüddin Ruzbeh, Pervâne Ebubekir, Emir-i dâd Nusret, Şerefeddin Mahmud Erzincanî	1246-1247 1247
Vezir Bahaeddin Tercümânî	Şemseddin İsfahânî	1249
Emir-i Âhur Arslandoğmuş	Kadı Cemâleddin Hotenî	1249
Nizameddin Yahya	Müstevfî Şerefeddin	1296
Pervâne Mehmed Bey	Nusretüddin Çelebi, Muzaffereddin Tugrâî, Müstevfî Asileddin	1296-1297
Şehzade Kılıç Arslan	Muzaffereddin Yavlak Arslan	1291
Sultan III. Alâaddin Keykubâd'ın Maiyeti	Harput kadısı Seyyid Necmeddin, Nureddin Şehab Malatyevi	1298
Osman Bey	Dündar Bey	1302

Tablo-4. Komşu Devletler Arasında Yaşanan Mücadeleler Sonucunda Öldürülen Devlet Adamları

Mücadele Edilen Devlet	Öldürülen Devlet Adanı	Yıl
Bizans	Ali Bahadır,	1262
	Emir-i Âhur Uğurlu,	
	Savcı Bey'in oğlu Bay Hoca,	1286
	Savcı Bey,	1287
	Gündüz Bey'in oğlu Aydoğdu Bey	1302
Ermeniler	İslam Bey	1254
	Sarum Bey	1259

Tablo-5. Anadolu’da Yaşanan Nüfus Kaybı Hakkında Kaynakların Verdiği Rakamlar

Olayın Yaşandığı Bölge/ Olayın Sorumlusu	Tahminî Kayıplar	Yıl
Kösedağ Savaşı	20 bin	1243
Baycu Noyan’ın Kayseri kuşatması	10 bin	1243
Yavasur Noyan’ın Malatya şehrindeki Kiliseye saldırısı	300	1255
Baycu Noyan’ın Elbistan’a saldırısı	7 bin	1256
Malatya halkının İbn Belas’ın askerlerine saldırısı	300	1257
Taht Mücadelesi – Sultan Hanı Savaşı	14 emir 36 gulam	1256
Geyhatu Han	Şiranşah’ın 300 askeri	1260
Geyhatu Han’ın Mardin saldırısı	Mardin Emiri Kara Arslan’ın 67 emiri	1260
Abaka Han’ın Kayseri’den Erzurum Bölgesine kadar yağmalatması	Rivayet bir: 600 bin Rivayet iki: 200 bin	1277
Abaka Han	Muineddin Süleyman Pervâne’nin 32 emiri	1277
Erzincan Bölgesi Deprem	10 bin	1255
Kilikya Bölgesi Deprem	8 bin	1269

Ek-2. Haritalar

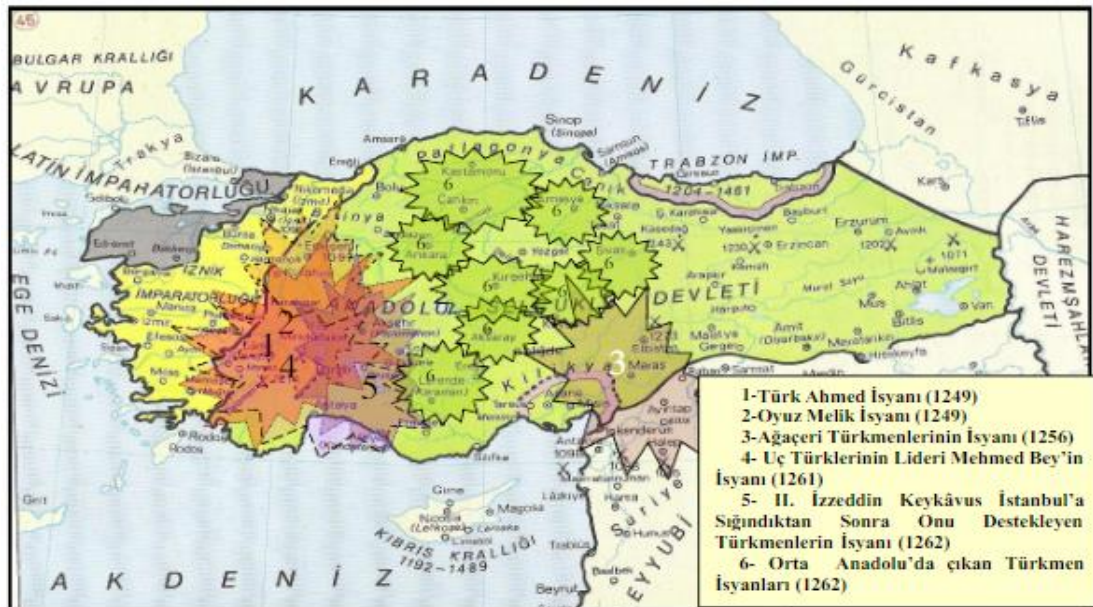
Harita-1. Türkiye Selçuklu Devleti Haritası (Hüseyin Dağtekin, Genel Tarih Atlası, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1983, s.42.)

Harita-2. Türk-Moğol İmparatorluğunun Bölünmesi (Hüseyin Dağtekin, Genel Tarih Atlası, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1983, s.43.)

Harita-3. Selçuklu Devleti'nin Yıkılmasından Sonra Anadolu (Hüseyin Dağtekin, Genel Tarih Atlası, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1983, s.45)

Türkmen isyanlarının başladığı ve yayıldığı bölgeler yaklaşık olarak çizilmiştir. Zeminde kullanılan harita için bkz. Dağtekin, Hüseyin (2000), *Genel Tarih Atlası*, İstanbul, s.42.

Harita-4. Anadolu'da Yaşanan Türkmen İsyanları (M. Suat Bal, "Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyanları (1243-1262)" Ek-1, s.11.)

Ek-3. Resimler

Resim-1. Borgulu (Uluborlu) Kalesi- Isparta (<http://www.isparta.gov.tr/uluborlu>)

Resim-2. Kayseri Kalesi (<http://www.kayseri.gov.tr/kayseri-kalesi>)

Resim-3. Kayseri- Sultanhanı Kervansarayı (<http://www.kayseri.gov.tr/sultanhani-kervansarayi>)

Resim-4. Aksaray- Sultanhanı Kervansaray
(<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/aksaray/gezilecekyer/sultanhani>)

Resim-5. Konya- Beyşehir Gölü (<http://www.beysehir.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi>)

Resim-6. Konya- Eşrefoğlu Cami (<https://www.trthaber.com/haber/yasam/esrefoglu-camii-icin-unesco-calismalarinda-sona-gelindi-378053.html>)

Resim-7. Mevlânâ Türbesi- Konya (<http://www.konya.gov.tr/genel-kultur>)

Resim-8. Sivas-Çifte Minareli Cami (<http://www.sivas.bel.tr/>)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Kardelen KARAAĞAÇ

Doğum Yeri ve Yılı: Kırıkkale- 1994

Medeni Hali: Bekâr

Yabancı Dil: -

E-posta: karaagackardelen@gmail.com

Eğitim Durumu

Lise: Kırıkkale – Naciye Pehlivanlı Saran Lisesi

Lisans: Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü